

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

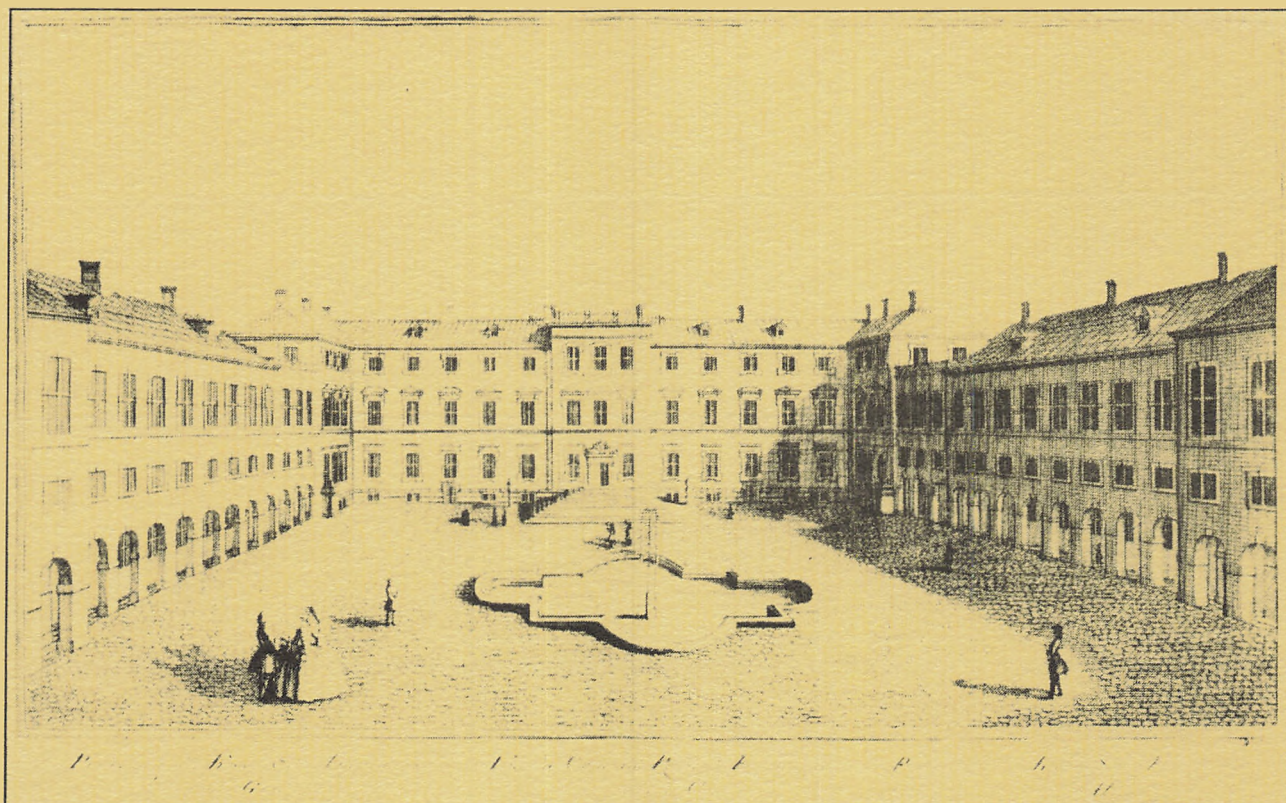
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fra Laurids de Thurah: Den danske Vitruvius (1746-49)

Militærhistorisk Konference '77

— en rapport

KØBENHAVN 1977

INDHOLD

	Side:
Forord	1
Konferencens program	3
Militærhistorisk Fællesudvalg / Komité	4
Velkomst v/ formanden	5
Foredrag:	
Rigsarkivar, dr. phil. Johan Hvidtfeldt	7
Overinspektør, cand.mag. Finn Askgaard	19
Arkivar, cand.mag. H.C. Bjerg	33
Generalløjtnant E. Wolff, synopsis	44
foredrag	47
Seminarrapport	59
Arbejdsgrupperne:	
Gruppe I	63
Gruppe II	66
Gruppe III	71
Gruppe IV	76
Gruppe V	78
Kort over ekskursionen	86
Afslutningsdebatten	89
Vedtægter for Den Militærhistoriske Interesseklreds i Danmark	90
Regnskab	92
Militærhistorisk Fællesudvalg	93
Foreningsundersøgelse	94
Deltagerliste	96

FORORD

Det er mig en kær pligt allerede nu at skulle skrive et forord til rapporten for Militærhistorisk Konference '77. Enhver, der har haft med den slags arbejde at gøre, vil nemlig vide, hvor vanskeligt det er at få samlet stoffet sammen. Det er kun lykkedes ved en meget energisk indsats fra Militærhistorisk Komité, og da navnlig sekretæren, Poul T. Cohrts side. For denne præstation bringes hermed min bedste tak.

Det er rapportens formål at fastholde de indtryk, som deltagerne modtog på konferencen. Men den skulle rigtignok også gerne gøre det muligt for andre interesserede at fornemme, hvilken oplevelse det er at deltage i en sådan konference. Man vil derfor finde foredragene og referaterne fra seminaret og de fem arbejdsgrupper gengivet ubeskårne. Da vi anser tvangfrit samvær i meningsfyldt sammenhæng for meget værdifuldt på en sådan konference, redegøres der også for ekskursionen til Københavns gamle og nye fæstningsværker.

Der er visse småændringer i denne rapport sammenlignet med rapporten fra konferencen i 1975. Vi har anset det for urimeligt at medtage udførlige litteraturlister over de enkelte bidrag. Ikke mindst fordi Det kongelige Garnisonsbibliotek fortløbende udsender bibliografiske arbejder over militærhistorisk litteratur. Endvidere henvises der i nogle af indlæggene til materiale, som blev udleveret ved konferencen, men som det af pladshensyn har været umuligt at optrykke her. Den interesserede vil muligvis kunne erhverve eller låne materialet af den pågældende indleder.

Et afgørende resultat af Militærhistorisk Konference '77 var dannelsen af Den Militærhistoriske Interesseklubs i Danmark. Herved håber vi at kunne samle alle interesserede til en fælles indsats for at virkeliggøre Klubsens formål. Og det er: at støtte interessen for militærhistorie i Danmark og at fremme forståelsen for militære forholds betydning for den almindelige historie. Alle ikke-medlemmer kan henvende sig til sekretær eller kasserer om et eventuelt medlemskab. Deres adresser står sidst i hæftet.

Uden hjælp og støtte fra flere sider havde denne rapport aldrig set dagens lys. Vi skylder således Chefen for Hæren, generalmajor H.M.H. Boyesen og Chefen for Hærens Reglementsforvaltning, oberstløjtnant K.E. Gabel-Jørgensen megen tak i forbindelse med trykningen. Kastellet's kommandant, major P.E. Helbo Pedersen har ikke skyet nogen anstrengelser ved den praktiske

tilrettelæggelse, og mine kolleger i redaktionsudvalget, fuldmægtig, cand. jur. Hasselager, stud.mag. Pajhede Nielsen og cand.mag. Poul T. Cohrt har hver på sit felt gjort en påskønnelsesværdig indsats. Herfor bringes min bedste tak.

Endelig vil jeg gerne - som formand for Militærhistorisk Fællesudvalg - takke min forgænger på posten, rigsarkivar, dr.phil. Johan Hvidtfeldt, for den indsats, han har gjort, og som har været stærkt medvirkende til, at vi er nået så langt i dansk militærhistorisk virksomhed, som denne rapport viser.

Tøjhusmuseet, i november 1977.

Finn Askgaard

MILITÆRHISTORISK KONFERENCE '77

22. - 24. april

Program.

Fredag:

Kl.

- 1900-1930 Ankomst og registrering. Sjællandske Livregiments orkester spiller historisk militærmusik i Slotsgården.
- 1930-2100 Velkomst. Foredrag v. rigsarkivar, dr. phil. Joh. Hvidtfeldt: Østersøproblematikken i generel belysning.
- 2100-2230 Aftenkaffe.

Lørdag:

- 0900-1015 Foredrag v. overinspektør F. Askgaard: Danmarks stilling i Østersøen før 1700. Samtidig hermed: Seminaret og arbejdsgruppe I, II og III.
- 1015-1130 Foredrag v. arkivar H.C. Bjerg: Danmarks stilling i Østersøen 1700-1900. Samtidig hermed: Seminaret og arbejdsgruppe III fortsætter. Arbejdsgruppe IV og V.
- 1130-1300 Frokost.
- 1300-1600 Omvisning på Holmen.
- 1600-1700 Foredrag v. generalløjtnant E. Wolff: Moderne stormagtsproblematik i Østersøen.
- 1700-1800 Seminarets rapportaflæggelse. Omvisning på Slottet.
- 1900- Middag. Selskabeligt samvær.

Søndag:

- 0900-1500 Ekskursion til Københavns befæstning gennem perioden. Frokost undervejs.
- 1500-1700 Afslutningsdebat.
- 1715 Afslutning.

ARBEJDSGRUPPER:

- I Lektor J.H.P. Barfod: Flåden på Niels Juels tid.
- II Lektor K.J.V. Jespersen: Dansk militærpolitik og hærorganisation 1563-1645 på baggrund af de udenrigspolitiske begivenheder.
- III Cand. phil. Poul T. Cohrt: Flådeforholdene i Østersøen 1939-1977.
- IV Oberstløjtnant M. Vesterdal: Danske hærordninger 1842-1909.
- V Cand. phil. Ole L. Frantzen: Flåden i perioden omkring 1750 på baggrund af de udenrigspolitiske forhold.

MILITÆRHISTORISK FÆLLESUDVALG bestod pr. 22. april 1977 af følgende:

Rigsarkivar, dr. phil. Joh. Hvidtfeldt - FORMAND.

Oberst M. Rosenløv - NÆSTFORMAND.

Arkivar, cand. mag. H. C. Bjerg - SEKRETÆR.

Cand. phil. Poul T. Cohrt - KASSERER.

Overinspektør F. Askgard.

Lektor, museumsleder J.H.P. Barfod.

Stud. mag. C.C. v. Barnekow.

Overassistent L.A.T. Ege.

Cand.phil. Ole L. Frantzen.

Translatør Poul Ib Liebe.

Oberstløjtnant K.V. Nielsen.

Major P.E. Helbo Pedersen.

Universitetsadjunkt N.M. Saxtorph.

Kommandørkaptajn J. Teisen.

Konferencens arrangement forestodes af MILITÆRHISTORISK KOMITÉ, der havde følgende sammensætning pr. 22. april 1977:

Overinspektør, cand. mag. F. Askgard - FORMAND.

Cand. phil. Poul T. Cohrt - NÆSTFORMAND.

Lektor, museumsleder, cand. mag. J.H.P. Barfod.

Arkivar, cand. mag. H.C. Bjerg.

Stud. mag. Claus C. v. Barnekow.

Fuldmægtig, cand. jur. Olaf Hasselager.

Rigsarkivar, dr. phil. Joh. Hvidtfeldt.

Oberstløjtnant K.V. Nielsen.

Stud. mag. Peter Pajhede Nielsen.

Major P.E. Helbo Pedersen.

VELKOMST

Formanden for Militærhistorisk Fællesudvalg,
Rigsarkivar, dr. phil. Johan Hvidtfeldt:

For to år siden kunne jeg her på Frederiksberg Slot byde velkommen til den første militærhistoriske konference. Det er mit indtryk, at deltagerne stort set var glade for konferencen - vi har da hørt forskellige udtalelser derom. Det har lige siden afslutningen på konferencen været vores mening, at en ny konference skulle afholdes, når der var gået to år, og det var jo en af de væsentlige opgaver, som skulle løses af Det militærhistoriske Fællesudvalg, som blev nedsat på konferencen. Et særligt udvalg, Aktivitetsudvalget, i virkeligheden den gamle militærhistoriske komité, har med overinspektør Finn Askgaard som formand og cand. phil. Poul Cohrt som sekretær taget sig af denne opgave og løst de mange organisationsproblemer - store såvel som små - som en konference med så mange deltagere nu engang byder på.

Der skal ikke redegøres for det arbejde, som det nedsatte udvalg og dets forretningsudvalg har udført. Vi har holdt en del møder, hvor folk fra de forskellige udvalg, der igen repræsenterer de forskellige interesseområder inden for militærhistorien, har kunnet mødes, høre om det arbejde, der er blevet udført på de forskellige arbejdsfronter.

Jeg skal ikke prøve at gøre noget regnskab op for Fællesudvalget eller for de forskellige aktivitetsudvalg, der har været knyttet til Udvalget på den ene eller den anden måde. Det ligger i sagens natur, at det kan være svært at foretage en sådan opgørelse. Det må ikke glemmes, at her først og fremmest er tale om et arbejde, der skulle gøre det muligt for de forskellige at lære noget om andres arbejde, måske blive inspireret. Jeg skal ikke nægte, at jeg tit og ofte har spurgt mig selv, om Fællesudvalget har gjort nok, om vi ikke kunne have fået mere konkret arbejde sat i gang, få skabt værker, der var blevet til gennem etnært samarbejde af dem, der arbejder med militærhistorien. Det er svært at give et svar. Jeg er ikke i tvivl om, at der er dem, der synes, vi kunne have gjort mere. Hertil er der dog en ting at sige: aktivitet kræver penge. Og vi har ikke haft penge, kun et lille - meget lille - overskud - fra den foregående konference - der skyldes hjælp til udsendelse af referatet - har gjort det muligt for os at klare noget så elementært som kontorudgifter, porto o.lign. Vi må erkende, at vi lever i en økonomisk hård tid, hvor det er næsten umuligt at skaffe

penge til at sætte nye aktiviteter i gang.

Disse ord - et lille hjertesuk kan man også kalde dem - kan knytte denne konference til den tidlige, kan også give den psykologiske baggrund for, at med det forslag, som skal diskuteres på søndag, har vi ønsket at skabe lidt fastere rammer om Fællesudvalget.

Men det er jo ikke disse organisatoriske problemer, der står i centrum, det er drøftelserne, ekskursionerne, men også samværet med mennesker, som måske ikke har nøjagtig de samme interesser som en selv, men i hvert fald interesseområder, som går ind over ens egne.

Det er mit håb, at Udvalget, som har ansvaret, kan gå her fra Frederiksberg Slot på søndag med nogenlunde ranke rygge. Måske har vi ikke altid ramt det rigtige, men forhåbentlig vil man give os det vidnesbyrd, at vi i hvert fald har ramt noget af det rigtige. Selv kan jeg sige, at mange - og jeg er ikke med blandt dem - har gjort et meget stort arbejde på det, at alle skulle sig fornøje.

Med disse ord og en tak til Hærens Officersskole ved oberst Berg byder jeg velkommen til den anden militærhistoriske konference.

ØSTERSØPROBLEMATIKKEN I GENEREL BELYSNING

Rigsarkivar, dr. phil. Johan Hvidtfeldt:

Denne konference har et hovedtema: Østersøen og dette havs betydning for Danmarks skæbne tilbage til 1600-årene.

Der er mange forskellige forhold, der får betydning, måske afgørende betydning for et lands tilværelse, for dets historiske skæbne. Men dets geografiske placering i forhold til nabostater og i øvrigt til andre lande er en vigtig faktor, og den vil i og for sig altid være tilstede, som regel fysisk uforandret, selv om den politiske konstellation på afgørende måde kan ændre den strategiske betydning af de geografiske forhold.

Østersøen har siden engang i stenalderen været et egentligt hav. For enhver er det indlysende, at dette hav har haft den allerstørste betydning for landets skæbne. Vel opnåede Danmark aldrig, at Østersøen blev et mare nostrum for at tale på samme måde, som når Mussolino skulle karakterisere Middelhavet, men i store perioder har Danmark kæmpet hårdt for at sikre sig magten eller overmagten i dette hav. Længst nåede man, da ikke blot Sverige, men også Finland hørte under den danske konge. Men gennem de store nederlag i 1600-årene i kampen mod Sverige, nederlag der betød afståelse i 1645 ved Brømsebro-freden af de to fæstninger i Østersøen, Øsel og Gotland, og i 1658 af de skånske provinser, var Danmarks militære position i Østersøen så stærkt svækket, at man vel realistisk set - og vi, der er nogle århundreder fra begivenhederne, har jo let ved at være realister - må erkende, at mulighederne for at genvinde Danmarks position som stormagt i virkeligheden ikke længere eksisterede. Fredene i Brømsebro og i Roskilde var blødende sår, og de blev aldrig lægt, kunne ikke læges.

Der er jo altid en fare ved at drage et enkelt aspekt i den almindelige strategiske situation frem. I virkeligheden er forholdene jo ofte yderst komplicerede, og det gælder i høj grad for Danmark. Vi er den dag i dag et Østersø-land, det er dette hav, der beskyller en stor del af vores strande, og vi er samtidig vogter af gennemsejlingsfarvandene fra Kattegat og dermed fra de store farvande til Østersøen. Vores strategiske position er også og har altid været bestemt af det forhold, at det danske monarki er landfast med det europæiske kontinent. Igennem et årtusind har erobrere sydfra angrebet over det smalle land, Slesvig eller Sønderjylland. Helt tilbage i tidlig vikingetid beretter kilder om invasion sydfra, og de dan-

ske konger, som havde herredømmet her, søgte gennem en række forsvarsanlæg, Danevirke, de forskellige forsvarsanlæg omkring Hedeby og langs Slien, at forsvare landet. Vi kender ikke i enkeltheder til de kampe, der blev udkæmpet i Sønderjylland fra den ældste tid, men ser vi på de tider, da historien er mere veltalende, kan vi sige, at også i nyere tid frem til 9. april 1940 er der blevet kæmpet i det område, som engang - vel indtil dronningen lagde titlen bort - var et hertugdømme. Kommer man forbi egnen ved Idsted med alle de kendte kampsteder, mindes man det slag, der vel er det blodigste, der er udkæmpet i Norden. Man kan her i Sønderjylland ligesom ikke frigøre sig for tanken på alle de tusinder og atter tusinder af mennesker, der har måttet lade deres liv i den evigt standende kamp om herredømmet over det europæiske kontinents øverste top.

Invasion gennem Sønderjylland og kampen om magten i Østersøen kunne blive udkæmpet på samme tid. Det var tilfældet, da Lybækkerne i Christian 2.s sidste tid gik til angreb på Danmark, deres flåde erobrede Hammershus og angreb spredt om i landet. Nogle måneder senere var man blevet enige med hertug Frederik på Gottorp, og i marts 1523 kunne Johan Rantzau i il-marcher føre sine tropper op gennem Nørrejylland til kroningen i Viborg, Jyllands gamle hovedstad.

Gennem de senere århundreder af middelalderen havde Danmarks forhold til de Schauenborgske grever og til Hansestæderne, først og fremmest Lübeck, været udenrigspolitiske problemer, som på mange måder havde bestemt landets politik. Da den danske konge i 1460 ved den Schauenborg'ske mandsstammes uddøen også blev hersker i Holsten såvel som i Slesvig, var dette spørgsmål løst. Mere og mere trængte sig et andet på. Det viste sig ikke muligt at fastholde det herredømme over hele Norden, som dronning Margrethe 1. med snilde og list havde opnået. Krige mellem Danmark og Sverige fulgte i enighedens spor. Da Gustav Vasa med held havde rejst det svenske folk mod danskerne betød det, som historien har vist, at der ikke længere var mulighed for på ny at gøre tanken om nordisk enhed til virkelighed, hverken med politisk snilde eller med militær magt.

I Danmark kunne den gamle tanke om en nordisk union med Danmark som førende nation ikke opgives, det lå bag den statspolitiske tænkning i Danmark, at unionen med Sverige før eller siden måtte genoprettes. Danskerne følte sig nu engang som det overlegne af de to folk. På den anden side kunne Sverige ikke uden videre se til, når Rusland, Polen eller Danmark begyndte at føre aktiv politik i den østlige del af Østersøen. Den første krig mellem de to folk, der var så nær beslægtet, begyndte i 1563, og den

kom til at vare i syv år.

Det følgende århundrede er præget af kampene mellem Sverige og Danmark, når man ser bort fra de kejserlige troppers straffeekspedition op i Jylland efter Christian 4.s nederlag i slaget ved Lutter am Barenberg lidt nord for Harzen.

Disse svenskekrige, der på forskellig vis varede ved til 1720, da den store nordiske krig blev afsluttet, blev i høj grad ført til søs, og Østersøen var først og fremmest det hav, hvor magternes mægtige linieskibe og fregatter mødte hinanden i blodig kamp. For Danmark betød de også som nævnt afslutningen på drømmen om Danmark som stormagt, tabet af Gotland og Øsel, af de tre skånske provinser, af Härjedalen og Jämtland i den midterste del af Norge og af Bohuslen som den sydligste norske provins betød i virkeligheden en lemlæstelse af det danske rige, der næsten var blevet skåret midt over. Det var klart, at Danmarks udenrigspolitiske mål måtte blive præget af disse kendsgerninger. I 1700-årene førtes der en balancepolitik, hvor man kunne have skiftende forbundsfæller. Det lykkedes at holde landet uden for krige, og neutralitetspolitikken, bag hvilken man kunne sætte magt, betød gode muligheder for danske købmænds indtjening, ikke mindst i de fremmede verdensdele, hvor Danmark havde besiddelser eller forbindelser. Vigtigt for riget var det også, at invasionsporten mod syd ligesom blev lukket, da Danmark gennem mageskiftetraktaten af 1773 blev eneherre i hele Holsten og ikke mere behøvede at frygte et russisk angreb sydfra ind gennem hertugdømmerne.

Begivenhederne i 1801 fik ingen dyberegående virkninger for Danmark, men med det engelske angreb på København i 1807 og landgangen på Sjælland var hele den politiske og militære situation med ét ændret. Danmarks egentlige flåde, højsøflåden for at bruge en senere tids udtryk, var erobret eller tilintetgjort, og kun de lette enheder støttet til det kystforsvar, som efterhånden blev stærkere udbygget, kunne yde et offensivt forsvar mod fjenden.

England var i årene 1807-1814 det danske riges fjende, men set på længere sigt kunne dette lands betydning i Østersøen ikke blive af større vigtighed. Sverige var vel stadig en mulig modstander, men den almindelige politiske udvikling med Skandinavismens vækst svækkede også muligheden for "en krig mellem skandinaviske brødre". Udviklingen fra 1830'erne var i øvrigt præget af det stærke nationale opgør i hertugdømmerne, et opgør, der kunne blive farlig, fordi man i de tyske lande moralsk støttede slesvig-holstenerne og deres politiske aktioner, som mere eller mindre var vendt

mod monarkiet og dets enhed. Treårskrigen viste, at de tyske lande, nu forenet i det tyske forbund, stod bag "insurgenterne" for nu ikke at bruge udtrykket oprørerne; de preussiske soldater og forbundstropperne kunne true de danske tropper på den jyske halvø. Men i Østersøen var det den danske flåde, som var herrer. I april 1849 løb linieskibet Christian 8. og fregatten Gefion ind i Eckernförde Bugt, de blev beskydt af strandbatterier. Begge skibene gik tabt, da de på grund af manglende manøvreedygtighed ikke kunne slippe bort. Flåden var Danmarks stolthed, og budskabet om tabet blev modtaget med sorg. Men nogen svækkelse af den danske sømagt betød det ikke. Og det var ikke så mange måneder senere, at den i Kattegat og Østersøen kunne gennemføre en af de dristigste og mest vellykkede amfibieoperationer, som vi kender i Danmarks nyere historie, da betydelige dele af den danske hær blev samlet på Fyn fra Helgenæs og fra Als. Herfra kunne de i sidste øjeblik overføres til Fredericia for at deltage i det slag, som tilføjede den slesvig-holstenske hær et sviende nederlag. Den tyske forbundshær, der opererede i Nørrejylland, og som Olaf Rye havde leget kispus med, inden hans tropper indskibede sig fra Helgenæs, blev ikke klar over de danske hensigter så betids, at den kunne komme slesvig-holstenerne til hjælp.

Krigen i 1864 blev en række militære nederlag, måtte blive det på grund af de allierede hæres store overlegenhed i mænd og våben. Militært var der heller ikke på dansk side det gå-på-mod og den dygtighed, som på flere måder havde præget kampene under Treårskrigen. Og politisk var det, som om de danske forhandlere og de, der bandt deres vilje, ikke ville forstå den nødvendighedens lov, som vi - ikke mindst på London-konferencen - handlede under. Der var ét lyspunkt, affæren ved Helgoland i maj 1864, da en østrigsk flådeafdeling af en dansk flåde, hvori fregatten Jylland indgik, blev drevet ind på engelsk territorium. Der var ingen tvivl om, at danskerne havde herredømmet til søs, og det kunne på flere forskellige måder være generende for Preussen og dets Østersø-havne. Spørgsmålet måtte så blive, om flådeherredømmet i Østersøen var tilstrækkeligt til at hindre preussernes landgang på øerne. I hvert fald lykkedes det ikke at hindre deres overgang fra Sundeved til Als den 28. juni. Panserbatteriet Rolf Krake kunne ikke standse landgangstropperne.

Der var her tale om et sviende nederlag. Spørgsmålet var nu, om man kunne hindre en landgang på Fyn, som vel måtte blive det næste preussiske træk. Det blev ikke prøvet, og svaret kan heller ikke gives. Derimod var alle overbevist om - og sikkert med rette - at så længe den danske flåde beherskede Østersøen, kunne preusserne ikke angribe og erobre Sjælland.

Der var en del mennesker i Danmark, som mente, at også efter sammenbruddet af London-konferencen og tabet af Als burde man fortsætte kampen, netop fordi man havde herredømmet i Østersøen og kunne tilføje preusserne betydelige tab gennem blokade. Men den største del af den danske befolkning var rystet. Der var ingen kampånd tilbage. Den 20.juli blev der sluttet våbenstilstand, og 30.oktober 1864 blev traktaten i Wien underskrevet. Det var ikke helt med urette, når en politiker talte om Danmarks tredie deling - efter tabet først af Skåne, senere af Norge.

I det danske kongehus gjorde man sig det klart, at reelt var Danmark kun en slæbejolle til det mægtige tyske rige, som blev oprettet i 1871 med Preussen som den dominerende magt, militært og politisk. Når man læser de talrige diplomatiske akter - også i tyske arkiver - fra denne tid, får man et klart indtryk af, at kongen havde gjort op med sig selv, at Danmarks udenrigspolitik klart måtte være at opnå et godt forhold til Preussen. I 1943 - det var efter den 29.august - karakteriserede den danske politiker Erik Scavenius dansk udenrigspolitik således, at vi altid ville være afhængig af det land, som havde den politiske magt i Nordtyskland. Chr. 9. og de fleste ansvarlige danske politikere havde uden tvivl kunnet skrive under på denne udtalelse.

Tiden efter det tyske riges oprettelse blev vidne til en tysk flådeoprustning, det vil sige, at det danske militære hegemoni i Østersøen efterhånden gik tabt. Erhvervelsen af Kiel havde skabt forudsætningen for opbygningen af en stærk Østersøflåde, og Kiel blev den vigtigste flådestation i det tyske rige. Man var altid klar over, at denne beliggenhed kunne indebære en risiko, idet Kiel ikke lå så langt fra den danske grænse. Man regnede vel ikke med Danmark som nogen ven i tilfælde af, at en fjendtlig magt, f.eks. gennem en landgang i Esbjerg, ville foretage et fremstød mod Nordtyskland, først og fremmest mod flådestationen. Et sådant angreb, udført med held af en fjendtlig magt, ville være en katastrofe for Tyskland og for den tyske Østersøflåde.

Kiel og omegn havde jo fået en særlig betydning gennem bygningen af Kejser Wilhelm-kanalen, Kielerkanalen, som forbandt Østersø og Vesterhav. Den var færdig i 1895. Herved havde man ændret de geografiske forhold, som var af afgørende militær betydning, når man så på Østersøproblemet i et strategisk aspekt. Tyskland kunne nu forskyde sine søstridskræfter mellem Østersøen og Vesterhavet, som det fandt for godt, ingen kunne hindre det i på ganske kort tid at øge flådens styrke i Østersøen, hvis der var behov for det, f.eks. hvis man ville sætte ind med et angreb på Danmark, dets

hovedstad eller de kyster, som beskylles af gennemsejlingsfarvande. Der kan ikke være tvivl om, at Kieler-kanalen betød en yderligere svækkelse af Danmarks militære situation.

Der var vel ingen i Danmark, der for alvor ønskede, at Danmark skulle tage del i et europæisk opgør, hvis et sådant måtte komme. Men man har i øvrigt lov at sige, at der i årtierne hen imod den første verdenskrig var den dybeste uenighed i det danske folk om den militærpolitiske linje, herunder udbygning af det faste forsvar. Tanken med anlægget af landfæstningerne og enceinten var først og fremmest, at man her skulle holde stand, indtil der kom hjælp udefra i tilfælde af et fjendtligt angreb. De fleste mente vel, at det var Tyskland, der kunne komme på tale som en mulig angriber.

Som det var naturligt efter 1864 og efter undertrykkelsen af det danske flertal i Nordslesvig, var der i meget vide kredse i Kongeriget en dybtgående animositet mod Tyskland, og det kunne ikke undgås, at den måtte få indflydelse på den udenrigspolitiske konception i Danmark. Helst så man dog, at stormagterne garanterede en dansk neutralitet, og Deuntzer, den første statsminister efter systemskiftet, prøvede - men forgæves - at opnå en sådan neutralitet.

Ude i Europa skiftede de storpolitiske konstellationer, men fra 1907 stod det klart, at Rusland, England og Frankrig stod ved hinandens side. Den førende venstre-politiker I.C. Christensen var i 1905 blevet leder af kabinettet og af krigsministerierne. Hans militære idé var, at vi vel ikke kunne hindre en tysk besættelse, men vi kunne med de forsvarsstyrker, der kunne stilles til rådighed, hindre, at vort område blev invaderet af Frankrig og England. Bagved tanken om en sådan mulighed lå ideen om en allieret aktion fra Jylland mod syd, men også faren for fjendtlige flåders fremtrængen gennem Østersøstræderne. Østersøproblemet var brændende i disse års militærpolitiske overvejelser, således som det fremgår af de nu tilgængelige arkiver fra den tid.

I.C. Christensen lod departementschefen i Krigsministeriet L.C.F. Lütken hemmeligt forhandle med den tyske generalstabschef H. v. Moltke. Tilsidst kunne Lütken på I.C. Christensens vegne erklære, at Danmark i tilfælde af en europæisk krig ville indtage en velvillig neutralitet, hvilket bl.a. ville sige et forsvar, tilrettelagt efter Tysklands interesser, eventuelt en alliance. Samtalerne førte ikke til aftaler af nogen art, der er ikke tale om hemmelige overenskomster, men de har uden tvivl haft deres betydning; de har påvirket ledende danske politikeres holdning i spørgsmålet om Københavns befæstning, og dette spørgsmåls afgørelse i 1909 efter

lange politiske kampe. Men det har vel også i Tyskland givet både ledende militære og politikere en tro på, at Danmark for alvor ønskede at holde sig uden for et stormagtsopgør og ikke ville være at finde blandt Tysklands fjender, medmindre det direkte blev angrebet. Det var den melodi, som Erik Scavenius lidt senere spillede for grev Brockdorff-Rantzau i den årelange musicering sammen med den tyske diplomat.

Men hvordan var stemningen i Danmark og selvfølgelig ikke mindst i danske officerskredse i disse år, før det store ragnarok brød løs? En genspejling af den frygt for Tyskland, som fandtes i mange kredse, er kommet til udtryk i Karl Larsens mærkelige bog fra 1908 DOMMENS DAG. Det er en uhyggelig bog, fordi den skildrer tyskernes besættelse af København på en sådan måde, at man siger: begivenhederne den 9. april må være inspireret heraf. Det kan ikke være en tilfældighed, så kongruente kan to begivenheder ikke være. Jeg har spurgt den daværende leder af den tyske Søkrigsledelses operative afdeling, nuværende kontreadmiral Wagner, om man kendte Karl Larsens bog. Svaret var klart nej.

Generalen for 1. generalkommandodistrikt udtalte 1912: "En landsætning af tropper i selve havnen, dvs. Københavns Havn, vil derimod - sådan som forholdene for tiden er - kunne ske hurtigt og ubemærket og vil have al udsigt at lykkes..... Ved udførelsen af et sådant overfald vil antagelig blive benyttet koffardifartøjer, større dampere, der til enhver tid uhindret og om natten tildels upåagtet vil kunne gå ind i havnen og lægge til bolværk... Tre koffardidampere på gennemsnitlig 2-3000 tons, hver med ca. 2000 mand skjult om bord, vil, som forholdene nu er, uden at det vil vække særlig opsigt om natten kunne gå ind i havnen og lægge til bolværk, f.eks. ... på den ydre side af frihavsmolen, hvor forholdene for en hurtig landsætning er overordentlig gunstige...".

Man havde nok tænkt sig, at et sådant angreb kunne sættes ind i forbindelse med et almindeligt angreb på Danmark.

Den 2. august 1914 om aftenen kom grev Brockdorff-Rantzau til udenrigsminister Erik Scavenius. Han udtalte, at Tyskland ville respektere Danmarks integritet, men Danmark måtte gøre det klart, hvilken stilling man ville tage, hvis krigsbegivenhederne uden Tysklands ønske kom til at gribe ind på dansk territorialfarvand. Man gav et imødekommende svar. Den alvorligste krise indtrådte den 5. august, da den tyske gesandt forespurgte, om Danmark ville spærre Store Bælt effektivt med miner. Der fulgte en lang række møder og forhandlinger. Af de to militærchefer var general Görtz imod spærringen. Han mente, at der nok kunne optages et forsvar. Vi var godt rustede mod angreb fra landsiden, mod et bombardement fra nord var vi

også godt skærmede gennem de nymonterede forter Middelgrunden og Charlottenlund. Vort svage punkt var virkningen af et bombardement fra syd, fra kampskibenes langtrækkende kanoner. De kunne dog ikke række længere end til Frihedsstøtten og kun fremkalde panik, ikke tvinge til overgivelse.

Omved kl. 15 begyndte forhandlingerne med kongen. Politikerne havde været temmelig rådvilde, men hurtigt viste det sig, at Christian 10. var af den mening, at Danmark burde udlægge miner i Store Bælt. Beslutningen herom blev resultatet af drøftelserne, og afgørelsen blev bekræftet i statsrådet. Den blev ikke kun meddelt den tyske gesandt, men også notificeret de øvrige regeringer.

Nogle dage senere, den 8. august, forsikrede statssekretæren i Auswärtiges Amt den danske gesandt i Berlin om, at "Tyskland havde ingen hensigter om at krænke Danmarks neutralitet. Det havde stillet Danmark fuldkommen lige over begge krigsførende parter og havde vist sin tillid til Danmark ved at have overgivet det nøglen til Østersøen." Samme dag gav Brockdorff-Rantzau et lignende tilsagn til Erik Scavenius, men det blev dog tilføjet, at Tyskland, så længe krigen varede, ville hindre et gennembrud til Østersøen, og det måtte derfor have sikkerhed for, at dets modstander ikke uformodet kunne foretage et overfald. For i rette tid at kunne træffe forholdsregler, der kunne afværge et angreb, måtte Tyskland straks have underretning, hvis dets modstandere krænkede neutraliteten ved indtrængen i dansk højhedsområde. Når Tyskland stoler på danske meddelelser på dette militært set yderst vigtige punkt, så er det bevis på den yderste tillid til Danmarks loyale holdning.

Begivenhederne her i de første augustdage kom uden tvivl til at spille en betydelig rolle for relationerne mellem Danmark og Tyskland i krigens år. Der var skabt en vis good-will i Berlin ved Danmarks holdning over for Tyskland, og man anså Erik Scavenius som en garant for, at det gode forhold mellem de to nationer kunne fortsætte. Scavenius og Brockdorff-Rantzau havde fundet hinanden i et fælles mål for deres politik: at holde Danmark uden for krigen, at undgå en tysk besættelse af det lille land ved indsejlingen til Østersøen.

Det skulle dog ikke vare så længe, inden man fra tysk side erkendte, at det måske ikke havde været militært rigtigt at overlade Danmark nøglen til Østersøen. Når farten gennem Store Bælt og Øresund var lukket, betød det reelt, at Tysklands evne til hurtige manøvrer med flådestyrkerne var formindsket. Mest afgørende var det dog, at selvom Danmark, som nævnt af Brockdorff-Rantzau, indberettede tilstedeværelsen af engelske flådestyr-

ker i Skagerrak og Kattegat, ville tyskernes muligheder for i rette tid at tage kampen op mod fjenden være stærkt formindsket. Danmark afviste dog muligheden af en ændring af den status, der var skabt i august 1914. Spørgsmålet kom efter krigen til at spille en vis rolle i den mere almindelige militære diskussion og er også til debat i Wolfgang Wegeners værk om krigens søstrategiske problemer. Det blev flittigt studeret af Adolf Hitler, ved vi fra velinformeret kilde, og det kom til at spille en betydelig rolle i de førte diskussioner i forbindelse med tilblivelsen af planerne om angrebet på Norge, og som en konsekvens af denne aktion Weserübung Nord kom så også Weserübung Süd, besættelsen af Danmark.

I august og september 1916 var den militære situation for Tyskland yderst usikker. Der var betydelig frygt for et allieret angreb fra Nord med besættelse af dele af Danmark og fremstød gennem Store Bælt ind i Østersøen. Man overvejede muligheden af at besætte Danmark for at sikre sig mod sådanne angreb. Der fandt - vist i august 1916 - forhandlinger sted mellem generalfeltmarschal Hindenburg og admiral Holtzendorff, chef for admiralstabten. Det kom her frem, at den tyske armé ikke havde tropper til at gennemføre et angreb på Danmark. Man ville forsøge at opfange et eventuelt angreb fra Jylland mod syd over den danske grænse enten syd for grænsen eller i hvert fald ved Sli-linien. Man drøftede muligheden af foranstaltninger over for Danmark, herunder tyske luftangreb på København og beskydning af hovedstaden fra en eskadre af krigsskibe i Køge Bugt. Man besluttede i øvrigt senere at opgive tanken om en beskydning af København fra søen, fordi man "på alle steder måtte regne med modforanstaltninger. København er en stærk fæstning."

Hindenburg og Ludendorff var pessimistiske i deres bedømmelse af den militære situation, og man havde af frygt for en eventuel krig med Holland og Danmark store betænkeligheder ved gennemførelsen af den uindskrænkede U-bådskrig. I sine erindringer skriver Ludendorff, at tyskerne ikke rådede over én eneste mand til beskyttelse mod de to stater.

De forskellige forhandlinger førte til, at der blev udbygget en befæstningsstilling gennem Nordslesvig omtrent fra Genner Bugt til Rømø, idet man var bange for, at englænderne kunne gå i land i Esbjerg og derfra med eller uden støtte fra dansk side rykke frem mod Slesvig-Holsten. Man besluttede også at udarbejde planer for en besættelse af Danmark, og allerede i oktober 1916 bestemte Hindenburg, at kodeordet for disse planer skulle være Fall J, hvor J vel står for Jylland. Disse planer er bevaret i den tyske marines arkiv - kopier findes i det danske rigsarkiv - og giver

et indtryk af, hvor omhyggelig planlægningen var, og hvor stor vægt man lagde på, at planerne hele tiden blev ført a jour.

Spørgsmålet om en eventuel besættelse af Danmark var ikke afgjort med Holtzendorffs erkendelse af, at København var en stærk fæstning, som man skulle holde sig på afstand af. På det højeste militære og diplomatiske plan blev der ført forhandlinger om et angreb på Danmark, altså om virkeliggørelsen af Plan J. Grev Brockdorff-Rantzau satte hele sin viljestyrke, hele sin energi ind på at hindre forholdsregler, som kunne betyde, at Danmark blev inddraget i krigen. Retsafdelingen i Auswärtiges Amt tog også klart afstand fra de militære planer. I de diplomatiske kredse forstod man, at Tyskland måtte forberede sig på muligheden af et angreb, herunder også et forsøg fra engelsk side på at forcere stræderne og måske sætte sig fast i Danmark. Danmark havde meget stor strategisk betydning, og England ville på en vis måde kunne beherske Østersøen, hvis dets styrker kunne besætte dele af Danmark, og det kunne betyde, at Tyskland mistede tilførslerne af malm fra Sverige. Det springende punkt i denne sag var, hvornår og hvordan en eventuel aktion mod Danmark skulle udløses. Fra diplomatisk side frygtede man bl.a., at England ved falske efterretninger kunne få Tyskland til at gå i aktion og tvinge Danmark ind i en krig mod Tyskland.

Striden mellem militæret og Brockdorff-Rantzau stod på i lang tid. Den endte med, at rigskansleren i en skrivelse til greven udtrykkelig slog fast, at forudsætningen for de tyske styrkers indgriben var, at fjenden havde angrebet dansk eller norsk territorium, eller at Scavenius selv havde anset en sådan handling for umiddelbart forestående. Dette blev aldrig aktuelt, planerne for Fall J forblev ubenyttet i de hemmelige arkiver.

Spørgsmålet om virkeliggørelsen af Plan J var nøje knyttet til den tyske frygt for et engelsk angreb på Sydnorge, dels for at hindre en eventuel anvendelse af havnene her i forbindelse med U-bådskrigen, dels for at stoppe malmtransporterne. I en forhandling med Brockdorff-Rantzau omkring 14. august 1917 sagde Scavenius, at hvis englænderne satte sig fast i Norge, ville han være rede til i hemmelighed at drøfte afværgeforanstaltninger, og så kunne man også finde de rette midler. Der var - synes det - tale om overladelse af øer i Kattegat som militære støttepunkter.

De, der kender de danske drøftelser i dagene forud for 9. april, vil vel ane, at der er en sammenhæng mellem hele problemkomplekset i 1916-1917 omkring en eventuel besættelse af Danmark og af Sydnorge og den militære konception, som i april 1940 var fremherskende i visse kredse i Danmark. Det må i denne forbindelse ikke glemmes, at den senere viceadmiral Rechnit-

zer under den første verdenskrig var til rådighed for Marineministeriet og har haft en vis tilknytning til udenrigsministeriet. Han har nok hørt til en af de ganske få, som havde kendskab til, hvad der blev det praktiske udbytte af forhandlingerne mellem den tyske gesandt og den danske udenrigsminister.

Hele komplekset af problemer i forbindelse med faren for en tysk besættelse af Danmark har været en af de bedst bevarede hemmeligheder i dansk historie, og først da danske arkivfolk efter anden verdenskrig fik adgang til de tyske diplomatiske og militære arkiver begyndte sandheden at dukke op fra mørket.

De tyske militære udarbejdelser fra årene efter nederlaget viser, at det vel nok først og fremmest var Frankrig, man frygtede som en eventuel modstander i Østersøen. Ved den vældige tyske oprustning efter den nazistiske magtovertagelse i 1933 stod der en helt ny situation i Østersøen. Tyskerne selv regnede med, at deres flåde og det stærke luftvåben ville holde eventuelle angribere borte fra Østersøen, og i virkeligheden var det da også erkendt af England, at som forholdene lå, var tanken om en britisk indtrængen i Østersøen helt urealistisk. I virkeligheden var Østersøen, i hvert fald den vestlige del deraf, blevet et tysk mare nostrum.

For danske politikere og officerer, som erkendte denne nye situation, måtte den være beroligende. Rent umiddelbart kunne man ikke se, at der for tyskerne ville være nogen militær ræson i at inddrage Danmark i krigen og foretage en besættelse af landet. Dette forhold er til en vis grad baggrunden for bedømmelsen af de danske militærpolitiske problemer i årene før 1940, og i dagene lige forud for den 9. april 1940. Det betød selvfølgelig ikke, at man ikke var klar over, at der kunne opstå en fare, hvis tyskerne besluttede sig til at foretage en aktion mod Norge. Men ingen kunne med sikkerhed vide, hvilke krav den ville medføre fra tysk side over for Danmark? I denne forbindelse må det ikke glemmes, at man i Danmark ikke havde kendskab til de tyske planer mod Norge under den første verdenskrig og til hele det problemkompleks, som var forbundet dermed, og man kendte stort set ikke noget til Scavenius' forhandlinger med Brockdorff-Rantzau i forbindelse med krigshandlinger mod Norge. Det var Scavenius' egen hemmelighed, velbevaret, og den tog han med sig i sin grav.

Spørgsmålet om en eventuel besættelse af Norge eller i hvert fald af støttepunkter i dette land, havde været drøftet af Wegener i Die Seestrategie des Weltkrieges. Admiral Carls var påvirket af Wegeners strategiske ideer. Allerede i 1938 havde han i et memorandum udtalt, at i forbindelse med støttepunkter for søkrigen i Atlanterhavet måtte Tyskland have kontrol

over Danmark, i hvert fald støttepunkter på øerne Læsø, Anholt, Sejerø og Bornholm. I en bedømmelse af den militære situation i Østersøen fra oktober 1939 udtalte han, at et indbrud af engelske søstridskræfter var så godt som udelukket. Med de nuværende styrkeforhold var en engelsk sætten sig fast på dansk område "fordømt til udsigtsløshed". Derimod var der mulighed for, at England ville skaffe sig støttepunkter på Norges syd- og vestkyst, og fra tysk side burde man overveje modforholdsregler for at hindre dette og sikre de tyske søstridskræfters udmarch gennem Kattegat og Store Bælt.

Carls fik på sin vis ret. Og den 8. april 1940 stod store tyske styrker op gennem Store Bælt for at besætte Norge. To af skibene havde dog andre mål: Middelfart og København. Andre tyske skibe havde kurs mod Korsør. Lynet var slået ned. Og det store angreb var kommet, til lands og til søs.

Danmark var ikke længere aktiv deltager i kampen om Østersøen.

Overinspektør, cand. mag. Finn Askgaard:

Året 1588 er udfra et snævert militærhistorisk synspunkt et betydningsløst år i nordisk sammenhæng. Vi havde jo intet med den uovervindelige armada at skaffe. Men året er dog markant i den forstand, at det var det år, hvor den person, der måske mere end nogen anden kom til at præge vort lands militærhistoriske fremtid, besteg den danske trone - Christian IV.

Der kan naturligvis ikke i dette foredrag blive tale om at give en sammenhængende fremstilling af hele periodens udenrigs- og militærhistoriske udvikling. Jeg har valgt at koncentrere mig om periodens krigsudbrud og søge at give en forklaring derpå med særlig henblik på de enkelte situationers militære aspekter.

De mest grundlæggende national-politiske forudsætninger er landenes geografiske placering, og som allerede rigsarkivaren fremhævede i går. Hvad enten vi taler om Danmark eller Sverige er deres skæbne uløseligt forbundet med Østersøen. For at begynde med det danske rige, så beherskede det jo ganske indsejlingen til dette Nordens middelhav. Det besad Skageraks bredder (Norge og Vendsyssel) og Kattegats kyster (Jylland, Bohus len og Halland). Et lille værdifuldt åndehul havde dog Sverige med Elfsborg. Endvidere beherskede den danske konge den egentlige adgang til Østersøen, idet Sundet og bæltene løb gennem hans lande. Ikke med urette kaldte Chr. IV disse farvande for de danske strømme. Hvor langt disse strømme strakte sig var noget uklart, men det var en kendsgerning, at ørækken Bornholm, Gotland og Øsel også tilhørte den danske krone. Og både Christian IV og Rigsrådet anså i 1620 det forbindende farvand for dansk, hvorfor svenske flåder burde have pas for at passere. Det er således klart, at der lå en dansk barriere langs ad Østersøen, der ligesom adskilte en dansk interesse-sfære fra en svensk. Hvad der lå nord for en linie: Blekinge, Gotland, Øsel var svensk, hvad der lå syd derfor var dansk interesseområde. Datidens Sverige omfattede nemlig de centrale svenske landområder foruden Finland og Estland, hvorfor det dominerede den nord-østlige Østersø med den botniske og finske bugt.

Det første dansk-svenske sammenstød fandt som bekendt sted med den danske krigserklæring i 1611, indledningen til Kalmarkrigen (1611-13).

Hvad var de dybere årsager til denne krig? Jeg tillader mig at se bort fra tvistigheder om våbenskjolde og gamle ligeGYldige rettigheder som gejstlig jurisdiktion i Herjedalen og Jämteland, selvom de optager megen plads i de diplomatiske akter.

Vigtigere var utvivlsomt den svenske optræden, der har sammenhæng med Sveriges besiddelse af Estland, som var blevet knyttet til Sverige under stærk konkurrence fra dansk side i 1561. Denne besiddelse kunne først rigtig nyttiggøres økonomisk, hvis søfarten på Narva (russisk) kunne tvinges ind over Reval (Talinn) og Viborg (Finland). Erik XIV søgte at gennemføre dette ved et forbud mod handel på Narva allerede i 1562, hvad der forøvrigt var en væsentlig årsag til Den nordiske 7-årskrig. Forbudet ophævedes derfor også ved Stettinfreden 1570. Men allerede inden havde forbudet haft vidtrækkende følger. I 1564 forbød den engelske regering al engelsk sejlads på Den finske Bugt. Den ønskede at koncentrere sin voksende Ruslands-skibsfart på ishavsruten til Archangelsk. Dette betød et betydeligt tab for svensk havnetold og for den danske sundtold. Ydermere dirigerede russerne i tiden derefter deres eksport over Riga, hvad selvsagt også mindskede den svenske gevinst af Estland.

Den gamle Karl IX tog tråden op igen efter sin russiske fred i Teusi-na 1595. Han ville have kontrol med ishavsfarten og magt over Rigatransitten. Karl IX havde gennem freden fået fastlagt en svensk/russisk grænse i nord. Det aktualiserede interessen også for en svensk/norsk grænsedragning, og Karl fastslog på egen hånd dens forløb til Titisfjorden nær Narvik.

I konsekvens heraf begyndte han kort efter 1600 at opkræve skat af finnerne i dette påståede svenske område. Under den løbende fejde med Polen erklærede han samtidig handelsblokade mod Riga. Dette ramte ikke blot danske købmænds næring, men måtte også få en negativ virkning på Sundtolden. Karl IXs politik var logisk set fra et svensk synspunkt, men den var kræn-kende og skadelig for Danmark. Dets integritet blev krænket i Nordland, og dets næring blev skadet på Østersøen. Mindsket Øresundstold betød tilmed færre midler til den betydningsfulde danske flåde.

Disse svenske udfordringer måtte den danske regering naturligvis ta-ge meget alvorligt. Der var foruden økonomiske aspekter også militære momen-ter i de nordnorske planer. Det var jo klart, at den svenske konge ikke tænkte på at skaffe Sverige nye handelsveje over Norge til Vesterhavet. Det forbød de geografiske forhold. Der måtte være tale om at udvikle kystområ-det med henblik på en vestvendt aktivitet. Og så måtte området vel have en flådehavn, dersom der skulle gennemføres en toldtagning af den forbipasse-

rende trafik. En sådan intensiveret vestvendt aktivitet måtte før eller siden desuden trække flådeplaner i Göteborg med sig, og så havde man spillet gående. En knibtang mod Norge og en flåde i Danmarks ryg, hvad der måtte betyde en splittelse af den danske flåde, som derved svækkedes i Østersøen.

Det var Rigablokaden, der i første omgang ophidsede Chr. IV. Allerede 1604 var han indstillet på at tage en krig på det spørgsmål. Han bad rigsrådet billige dette, idet han håbede, "at I ikke gerne ser, at rigernes strømme skulle med magt vanbringes, toldene forringes og ellers andet mere, som rigets højhed er, at skulle af en ond nabo (ikke os alene for vores person, men den ganske nation til spot og eftertale) fordærves".

Rigsrådet var som altid meget tilbageholdent, når der skulle handles. Det svarede i en lang betænkning d. 27. aug. 1604, at mange grunde talte imod en krig trods de svenske overgreb. Det var betænkeligt at bryde den evige fred fra Stettin 1570. En krig var kostbar og rigets beboere, adel som bønder, forarmede. Karl IX var "udi stærk rustning, så at han på en kort tid kan opbringe mange tusind krigsfolk, som nu udi nogen år har været øvet og brugt og er at befrygte, at dersom noget skulle påkomme, det Gud forbyde, han da med slig magt hastelig skulle os forekomme og indfalde udi Skåne og det land brænde, hæрге og fordærve". Og Rådet tilføjede, at man tillige kunne frygte, at Karl IX "med orlogsskibe skal være Kong. Majt. for mægtig udi søen". Vanskelighederne ved at trænge op gennem det udstrakte Sverige blev også fremdraget under henvisning til 7-årskrigen, selvom man næppe mere forestillede sig en erobring af Sverige. Unionstanken var utvivlsomt endelig død. Rigsrådet pegede også på Sundtoldens mindskelse under en krig. Alt i alt, Rigsrådet afslog Chr. IVs anmodning om krig.

1610 var Chr. IV der igen. Den sommer var det nær kommet til sammenstød mellem de to flåder på sejlrueten til Riga, men denne gang var Chr. IVs ophidselse forstærket af den svenske skattetagning i Nordnorge og Karl IXs begunstigelser af Göteborg, der var en trussel for Sundtolden. Og han pointerede faren for den åbenbare flådeaktivitet, der udgik fra den svenske Kattegatshavn, og som så ud til at skulle støtte sig på et fæstningsanlæg (et blokhus), ulovligt anlagt af svenskerne i Nordnorge. Denne gang bevilgede Rigsrådet en madskat for at muliggøre det for Chr. IV "slige voldsgeringer med gevalt og vold at afskaffe". Næste år gennemtvang Chr. IV krigen med Sverige på de samme stridsspørgsmål.

Knærødfreden 1613 betød en dansk sejr. Nordnorge tilkendtes den gamle ejer, Rigahandelen blev atter fri for al søfart gennem Sundet, og skadelige privilegier måtte ikke gives Göteborg. Krigen havde klart vist Gustaf Adolf og Axel Oxenstierna, at det ikke var imod vest, imod Danmark-Norge,

Sverige skulle søge sig fremgang. Ville Sverige sprænge den dansk-norske indklamring, måtte det være i øst, i Baltikum uden om Øsel, hvis danske tilhørsforhold netop var blevet bekræftet i Knærødfreden.

I de følgende år erhvervede Sverige sig gennem sejr kamp værdifulde udvidelser i øst. Freden i Stolbova 1617 sikrede en landfast forbindelse mellem Finland og Estland, hvorved Rusland blev helt udelukket fra havet. Sveriges magt i den nordøstlige del af Østersøen var dermed blevet konsolideret og dets kontrol med Ruslandshandelen måtte i fremtiden indbringe store summer, der kunne finansiere fortsat krig mod Polen i Livland. Denne gav også et markant resultat i 1621, da Riga blev erobret. Hermed beherskede svenskerne hele Livland ned til Dünafloden. Den danske bom til Øsel var omgået landværts.

Hvad sagde man i København til denne udvikling? Udfra militære og økonomiske betragtninger måtte den vel vække bekymring? Ingen kunne være i tvivl om, at Sveriges magt var i vækst. Og et svensk toldpres på Riga måtte vende et odie imod Sundtolden. Der var jo grænser for, hvor megen told handelen kunne bære.

I 1620 så Chr. IV med vanlig skepsis på Sverige, hvis "intention synes mod dette rige at være stillet". Han spurgte Rigsrådet, om det ikke var tilrådeligt "sig med dem at forbinde, som de svenske ikke heller vel kunne behage". Medvirkende til kongens ubehag kan have været skuffelsen over, at det mod forventning var lykkedes Sverige at indløse Elfsborg i 1619; men muligvis frygtede man i København også følgerne af Gustaf Adolfs ægteskabsforbindelse med det brandenburgske hus 1620. Der var også i Danmark megen misstemning imod et svensk-nederlandsk forsvarsforbund af 1614. Det er tillige evident, at Chr. IV på denne tid og med god grund frygtede den truende svenske erobring af Riga. Han skrev den 4. juli 1621: "At Kongen af Sverige drager for Riga, det har sin besked, men Gud forbyde, at han det skulle blive mægtig, ti da var al vores rustkammer lukket, hvad takkel og tov anbelanger, når det Gud forbyde, vi får at gøre med Sverige".

Chr. IVs militante betragtning svarede meget godt til hans politik i disse år. Han søgte ligesom Sverige at udvide sin magt; han gjorde det i Tyskland. Det var ikke direkte Østersøpolitik, så det må vi lade ligge. Men at han stadig skelede til naboen i disse år, lader sig klart eftervise. I 1622 sagde han om Gustaf Adolfs fortsatte krig mod Polen (i Livland og ikke mindst i Kurland syd for Dünafloden): "Enten de tidinger fra Sverrig er visse eller ej, så får det dog ingen anden ende end den som ond er, ti de har kun føje ret til det, som begyndt er". Chr. IV så klart faren ved svenskerens fortsatte erobringer langs Østersøkysten. Det var derfor også logisk, at han frygtede en påstået stor svensk flådeudrustning i 1623. For den skulle nødvendigvis bruges i farvande syd for den danske linie, man i 1620 hævdede som danske strømme. Den svenske flådeaktion mentes nemlig rettet imod Danzig. At dette ville virke undergravende på den danske flådes autoritet i disse farvande, måtte være en selvfølge. Af direkte frygt for et svensk overfald foreslog Rigsrådet da også visse mindre maritime modforholdsregler.

Men eet er jo frygt for Sveriges voksende magt, noget andet er spørgsmålet om, hvorvidt den har virket ansporende på Chr. IVs nordtyske ekspansionspolitik, således at forstå, at Chr. IV søgte en tilsvarende magtforøgelse for at opretholde balancen. Tanken var jo ret nærliggende, men det har ikke været mig muligt at påvise den helt korrekt. Det nærmeste, jeg er kommet den, er det faktum, at man i disse år op mod 1625 stadig regner med svensk modstand i Tyskland, og stadig søger at hæmme de svenske krigsbestræbelser i øst, bl.a. ved at nægte Revals beboere toldfrihed i Sundet og ved at forbyde transport af krigsfornødenheder gennem Sundet, der jo var en dansk strøm, vel vidende at de skulle bruges imod Danzig. At tiderne havde ændret sig, sås dog klart i 1624. Da måtte sejrherren fra Knærød (Chr. IV) give efter for det svenske pres. Havde Chr. IV kunnet se i de svenske kort, ville han have erfaret, hvor truende situationen egentlig var. Man opfattede det danske forbud som en indledning til direkte hjælp til Polen. Det fik Axel Oxenstierna til at erklære i rådet (d. 10. dec. 1624): "Om han (Chr. IV) lader passere (krigs) folk hid ind på Sverige, (ud) låner sine skibe og mere sådant, (da) var det lige så godt at føre krig på Danmark som på Polen...". Det er næsten, som det var Carl X Gustaf, der talte. Men så vidt kom det imidlertid ikke denne gang.

Med en sådan gensidig interessemodsatning og mistænksomhed er det indlysende, at der ikke kunne komme et samarbejde i gang mellem de nordiske magter i Nordtyskland 1625, da den katolske reaktion begyndte at true her for alvor. Chr. IV frygtede Sveriges optræden i Nordtyskland og med rette,

idet Gustaf Adolf ønskede ledelsen af krigsføringen på tysk grund og udelukkelse af dansk deltagelse. Den svenske konge ønskede også en nordtysk flådehavn stillet til disposition som en garanti imod Danmark. Hermed vilde spillet være gående, mente Chr. IV, da man jo ikke behøvede at være profet for at regne ud, at hvis krigen gik godt for Gustaf Adolf, ville svenskerne forblive i Nordtyskland. Så ville Chr. IV hellere selv prøve lykken trods mange advarsler. Der er altså Østersøaspekter i Kejserkrigen.

At Chr. IVs frygt ikke var ubegrundet, sås jo klart i tiden efter den ulyksalige Kejserkrig (1625-29). Sverige havde benyttet disse år til at besætte Preussen, og G.A. fastholdt ved stilstanden med Polen i Altmark 1629 det foreløbig for en periode af 6 år. Gustaf Adolf var herefter rede til at bekæmpe de kejserlige planer om et dominium over Østersøen. Wallenstein stod 1629 foran Stralsund, som både danske og svenske støttede. Mere samarbejde kom der ikke ud af det. Kongemødet i Ulvsbæk (Chr. IV og Gustaf Adolf) præstegård samme år forklarer hvorfor. Her spurgte Chr. IV direkte: "Hvad har Eders Kærlighed at gøre i Tyskland?" Og det blev devisen for Chr. IVs politik hele perioden ud. Den kom klart frem i hans bemærkning til Rigsrådet d. 15.april 1642: "Og når Danmark først fra Narven (Narva) til Lybæk med svenske besætninger bliver indelukket og omringet, da kunne i længden intet andet end vores kære fædreland den største præjudice (skade) deraf forårsagen". Derfor modarbejdede Chr. IV også standhaftigt Sverige i Tyskland, især ad diplomatisk og økonomisk vej. Han søgte gennem mæglervirksomhed at hindre, at Sverige kom i besiddelse af Pommern, der jo kun lå få sejltimer fra Danmark. Og han generede svenskerne i Sundet, bl.a. med et forbud i 1637 mod transport af krigsmateriel.

Det var dog næppe Chr. IVs små nålestik, der fremkaldte det svenske overfald på Danmark i 1643. Det var snarere håbet om med et slag at sikre sig det endelige herredømme over Østersøen, der drev Axel Oxenstierna frem. Han frygtede, at et svækket Danmark i den sidste ende ville gøre alt for at hindre svenskerne i at beholde Pommern, evt. i et samarbejde med Polen, Brandenburg og Kejseren. Det var bedre, som han sagde, "at binde vor hest ved hans gærde end han sin ved vort". Pommern var et mægtigt militært og politisk aktiv, der måtte sikres, mente Oxenstierna. Det havde god forbindelse med Kalmar og Narva og var en fortræffelig base for udfald mod Danmark og Polen. Det gav desuden medbestemmelse i Tyskland. Kort sagt, besiddelsen af Pommern ville medvirke til at sikre Sverige herredømmet over Østersøen. Oxenstierna karakteriserede samtidig den danske toldtagning i Sundet som "et reb" om struben på Sverige. Men om han allerede nu tænkte

på at overskære rebet ved en erobring af Skånelandene får stå hen. De svenske krigsmål blev dog forbavsende hurtigt rettet mod Skånelandene, så noget kunne tyde derpå.

Torstenssonfejden sikrede ikke blot Sverige muligheden for besiddelse af (For)Pommern, men gav det konkrete Østersøfordele. Ved freden i Brömsebro 1645 blev de danske strømme alvorligt beskåret ved afståelsen af Gotland og Øsel. Nu rakte strømmene kun til linien Christianopol-Bornholm. De nyerhvervede landskaber Herjedalen-Jämtland gjorde forsvaret af Sverige meget lettere. Og besiddelsen af Halland (f. 30 år) sikrede i høj grad Göteborg og Vestergötland mod danske angreb. Da Den vestfalske Fred 1648 så tilmed overgav Forpommern, Wismar og Bremen-Verden til Sverige, så var det faktisk gået endnu værre, end Chr. IV havde forestillet sig. Danmark var nu fuldkommen omringet af Sverige.

Sådan var situationen ved Carl X Gustafs regeringstiltrædelse i 1654. En ny urolig tid begyndte, men det skal siges ikke på svensk initiativ. Der havde udviklet sig en stor østeuropæisk krise i løbet af 1654. Det før så mægtige Polen var i indre opløsning og hårdt trængt af store russiske angreb. Det så stærkt ud til, at russerne skulle fordrive polakkerne fra Livland og Kurland og derved nå ud til Østersøen. Det var en højst uønsket udvikling set fra svensk synspunkt. Svenskernes nyerhvervede, gunstige handels-politiske stilling ville naturligvis derved blive forringet. Men værre var, at den militære situation hurtigt kunne udvikle sig katastrofalt for svenskerne, hvis russerne, som det truede med, helt knuste Polen. Ville den sejrrige russiske hær ikke derefter blive vendt imod Livland eller de tabte provinser i bunden af den finske bugt? Derpå måtte man i det mindste være beredt og derom var der ingen tvivl i det svenske rigsråd under forhandlingerne i december 1654. Med store fremmede arméer umiddelbart ved grænserne måtte provinserne på den anden side Østersøen sættes i ekstraordinært beredskab. Diskussionerne i det svenske rigsråd tog derefter en bemærkelsesværdig vending, idet man rejste spørgsmålet om, hvem der skulle betale denne oprustning. Da den var forårsaget af de polske og russiske hæres tilstedeværelse, måtte det være disse lande, der skulle betale. Det var russerne, man mest frygtede i Stockholm, men det blev hurtigt Polen, der kom i den svenske kikkert. Med Rusland havde man nemlig fred, med Polen kun en våbenstilstand, sluttet i Stuhmsdorf 1635, som udløb

1661. Den havde afløst den tidligere omtalte stilstand fra 1629. Den var blevet indgået med polakkerne på et tidspunkt, hvor svenskerne stod meget svagt i Tyskland (det var kort efter nederlaget ved Nördlingen i 1634). Følgen havde været, at svenskerne måtte tilbagegive polakkerne Vestpreussen (Østpreussen tilhørte kurfyrsten af Brandenburg). Tiden synes nu inde til at gennemtvinge en rigtig fred med Polen og samtidig forlange en "assecuracion" (sikkerhed) imod en kommende polsk krig. Det var Vestpreussen, man havde i tankerne. Dertil kunne den nødvendige forsvarsarmé bruges som trussel - og gav polakkerne sig ikke, var arméen et tjenstligt magtmiddel til at tvinge dem. Sikkerhedspantet Vestpreussen skulle samtidig tjene som pant for hærens "contentement" (afbetaling). I 1665 opstilledes den store hær i svensk Pommern - og da pengene slap op, og polakkerne intet ville afstå, var den svensk-polske krig uundgåelig. Den 11. juli 1655 begyndte den krig, hvis følger skulle blive så skæbnesvangre for Danmark.

I København så man selvfølgelig med ængstelse på Carl X Gustafs fremstød i Polen, særlig den hurtige besættelse af Vestpreussen, der jo således truede med at blive endnu et led i den svenske lænke om Østersøen. Især var naturligvis den svenske søblokade af Danzig (indledt d. 25. august, afsluttet d. 25. november) en torn i øjet på den danske regering. Det var faktisk også et brud på Brømsebrotraktatens § 42, hvor der udtrykkeligt stod, at Danzig "skal være indesluttet og begribet (omfattet) af traktaten og skal nyde i lige måde (som hansaforbundet) sine frie commercier udi begge riger til lands og vands såsom tilforn". Der var således en klar retsgrund til dansk protest. Men det er vel en selvfølge, at det ikke var krænket retsbevidsthed, der drev Danmark frem i denne sag. Det var naturligvis frygten for en yderligere svensk magtudvidelse, der fik danskerne til at reagere, dog først i 1656 efter en genoptagelse af den svenske Danzigblokade.

Danmark havde på denne tid kun een pålidelig allieret, Nederlandene. Med dem havde vi den berømte forsvarsalliance af 1649.

Da derfor Nederlandene i 1656 bad Danmark om at deltage i en fælles aktion til Danzigblokadenes ophævelse, var det såre vanskeligt for regeringen at sige nej, det så meget mere, som den var interesseret i at tilføje svenskerne et sådant tilbageslag, der i den sidste ende kunne resultere i svensk fordrivelse fra Preussen. Den danske regering var ingenlunde blind for faren ved at deltage i den foreslåede flådedemonstration. Den sikrede sig da faktisk også ganske godt gennem en særlig garantitraktat med Generalstaterne angående understøttelse af Danzig (16. august 1656). Først efter dens underskrivelse sluttede de danske orlogsmænd sig til den nederlandske flåde på Danzig red.

Desværre var misteltenen ikke taget i ed. Helt imod dansk forventning afsluttede et nederlandsk gesandtskab en handelsaftale med svenskerne i Elbing allerede den 1. september 1656. Carl X Gustaf gav visse indrømmelser af told- og anden handelspolitisk art "på det (att) vi må have Østersøen sikker". Han frygtede Nederlandene mere end al polsk og russisk magt, sagde han. Det betød mindre med lidt eftergivenhed, for som han meget karakteristisk bemærkede: "Hvad vi i så måde eftergiver, kan en anden gang og med tiden forvindes og forbedres". Samtidig bekræftede Elbingtraktaten to tidligere svensk-nederlandske forbund (1640 og 1645), hvad naturligvis yderligere svækkede Danmarks tillid til Nederlandene. Dette var så meget mere pinligt, som Danmark efter den svensk-nederlandske udsoning nu sad alene tilbage med den svenske uvilje for ikke at sige det svenske had. Dermed var man kommet i en vanskelig, ja farlig situation, ikke mindst fordi der var fredsfølere ude fra polsk side. Frigjorde en fredsordning i Polen pludselig den store krigsvante svenske hær, var der jo alt at frygte i Danmark, ikke mindst når en mand som Carl X Gustaf havde bestemmelsen.

Den danske regering forsøgte at vinde Generalstaterne for et snævert forbund, langt mere omfattende end af 1649. Den foreslog de nederlandske gesandter i København "en så nøje defensiv forbindelse som nogensinde har været eller kan komme mellem fyrster og stater", som gesandterne skrev hjem. Selv i bedste fald ville en forhandling om en sådan alliance imidlertid tage lang tid, og der var nu med et samtidigt udtryk *periculum in mora* (nu hastede det i højeste grad).

Situationen drøftedes i det danske rigsråd d. 19. december 1656. Her fastslog man, at der måtte være mulighed for et samarbejde til lands med den tyske kejser i denne sag. For, som det hed: "Hverken vi eller kejseren kan være sikker, så længe svensken er i Det romerske Rige". Foruden kejseren måtte Brandenburg (krav i Pommern), Polen (i krig med Sverige) og Rusland (ønske om adgang til havet) være naturlige forbundsfæller. Endelig måtte så tilføjes Nederlandene. Men hertil kom, at det fandtes nødvendigt allerede nu at øge det danske forsvarsberedskab. Rigsrådet udtalte, at "med hvervninger eragter vi højst fornødent straks at skabe (en) begyndelse efter de midler vi har, til at gøre Eders Majestæts lovlige intention både hos de svenske og andre des mere konsiderabel (tungt vejende)". Sagt på en anden måde, man ønskede at have magtmidler til rådighed for at kunne presse Sverige, f.eks. til at tilbagegive Halland allerede nu (ikke i 1675) og uden vederlag, hvis det kom i knibe i Polen. Men en dansk hær skulle tilige opmuntre Polen til ikke at give køb over for Sverige, "efterdi kronen

Sveriges forsæt og magt derved (ved hærens opstilling) diverteres (spredes) og hindres". Først og fremmest skulle oprustningen dog efter regeringens mening tjene et direkte forsvarsformål. Man ville ikke endnu engang risikere at blive taget på sengen som i 1643. Men der gik ganske givet en vis krigersk stemning over landet netop nu. Således skrev den brandenburgske gesandt fra København i disse decemberdage: "Den almindelige tale og alle folks ønsker går ud på at gribe til våben og vende sig imod det fjendskab, som de anser for uundgåeligt før eller senere, medens de mener, der endnu er tid". Talen var selvsagt om Sverige.

Regeringen i København satte en moderat oprustning igang straks efter nytår 1657. Men de store bevillinger dertil blev først givet ved Odensemødet i slutningen af februar 1657. Det blev understreget under den forudgående debat, at krigsødelæggelserne i Polen før eller senere måtte "gøre en ende på den krig og vise den måske hen på andre steder" (tænkt Danmark). Der skulle mange penge til den foreslåede oprustning, sagde kansleren, og der skulle vises offervilje, "ti det skulle være Hans kongelige Majestæt og vores fædreland (til) en ubodelig skade og evig spot, om noget skulle begyndes, som ikke med gavn og ære kunne udføres". Efter Odensemødet sattes den vedtagne store oprustning igang for alvor.

Hen i april var man kommet ganske vidt med oprustningen. Men man havde også bragt sig i samme situation som Sverige i 1655. Hæren havde nu nået en rimelig størrelse, men det var ikke muligt at lade den stå uvirksom igennem længere tid. Frederik III måtte konstatere, at "landene nu med sådan indkvartering er besværet, som de umuligt længe kunne udstå". En forhandling med Sverige havde ikke givet det ønskede resultat, nemlig "for erlidt skade og spot nogen satisfaktion (erstatning), meget mindre forsikring (om), at man herefter kunne leve i bestandig rolighed". Hvad skulle man gøre, spurgte Fr. III sit Rigsråd.

Efter at Rigsrådet havde tygget på svaret i en god uge, fastslog det, at der ingen sikkerhed længere var at håbe på fra naboen. Det udtryktes således: "Fra kronen Sverige (er, hvad) enten (den) ved traktater (forhandling) eller succes dertil gives tid eller lejlighed, intet vissere end krig og overfald at formode". I håb om samarbejde med Rusland, Polen og Kejseren, ville Rigsrådet finde det "for Gud og verden forsvarligt, om E.K.M. resolverer at bruge de midler, som Gud og naturen har givet E.K.M. i hænderne, til at søge satisfaktion (erstatning) for, hvad imod pagterne ubilligt er handlet og ved traktater (forhandling) ikke kan erholdes, styre ulovlig gevalt (vold), maintainere (hævde) Kronens højhed og regaler og bringe sine lande og undersætter i rolig og sikker stand". Krigen var hermed besluttet,

og krigserklæringen blev underskrevet den 1. juni 1657. Man havde valgt at handle fremfor at opgive sit forehavende og påføre konge, regering og fædreland "ubodelig skade og evig spot".

Det danske krigsmål var klart nok i 1657. Den svenske magt i Østersøen skulle stækkes, den snærende lænke om Danmark skulle sprænges. Svenskerne skulle fordrives helt eller delvis fra Tyskland og Preussen. Det skulle som bekendt gå lige modsat. Ringen om Danmark blev endnu snævrere. Ifølge Roskildefreden af 26. februar 1658 afstod Danmark som bekendt Skåne, Halland, Blekinge og Bornholm. Hermed indskrænkedes de danske strømme yderligere, idet de svenske strømme jo nu lå øst for linien Falsterbo-Wismar. Rebet om struben var vel også nu skåret over, så svenskerne kunne ånde lettere i Sundet. Men den største gevinst ved erobringen af Skåne så Carl Gustaf dog i et andet forhold. Danmark var blevet berøvet sin store opmarchbase imod Sverige på den skandinaviske halvø. Derved var hans land blevet befriet for en latent dansk trussel, når det var engageret i krigeriske foretagender hinsides Østersøen. Han anså besiddelsen af Skåne for en forudsætning for den svenske stormagts fortsatte beståen - ikke ganske med urette. Den samme militære betragtning gjorde sig gældende m.h.t. erhvervelsen af Trondhjem len. Endelig sikredes Göteborg yderligere ved svensk besiddelse af Bohus len. Til alt dette kom, at Carl Gustaf sikrede sin svigerfader, den gottorpske hertug, fuld suverænitæt over hans del af Slesvig. Han havde derved etableret en svensk lydstat i selve det danske rige. Man tør nok sige, at rebet nu var lagt om den danske strube.

Den anden Carl Gustaf-krig ændrede kun lidt på de nævnte forhold. Dog måtte Sverige give Bornholm og Trondhjem len tilbage. Interessant er det imidlertid at se lidt på motiveringen for denne ulykkelige anden krig. Var den et forsøg på fra Carl Gustafs side at afrunde sine Østersøbesiddelser? Noget kunne tyde derpå, idet han som bekendt i juni 1658 havde skrevet til sine gesandter i København, at det umedgørlige Danmark ikke burde slippe ustraffet, "og er mig Danmark (lige) så kært som Preussen alene (blot) at jeg må få råderum at håndtere og gøre slut på den ene eller anden side". Jeg mener imidlertid at have godtgjort, bl.a. i min bog: "Kampen om Østersøen 1654-60", at det var mindre vidtskuende motiver, der var den egentlige årsag til krigens genoptagelse i 1658. Carl Gustaf havde simpelthen intet andet valg, hvis han ville bevare sin hær. Alle andre veje var sommeren 1658 lukkede for ham, derfor måtte hæren placeres i Danmark. Resultatet blev et tilbageslag for Sverige. Ikke blot i Danmark som nævnt; også

Preussens erobring måtte opgives. Den svenske stormagt havde fået sin endelige udformning 1660.

Der var naturligvis mange årsager til Den skånske Krig 1675-79; der var selvsagt et revanchement i sagen. Enhver levedygtig stat vil søge at genvinde tabt territorium. Og den nyetablerede enevælde i Danmark var ivrig efter at bevise sin duelighed. Der var også et nationalt moment til stede, hvad danskerne jo søgte at udnytte under kampene i Skåne. Men der lå også Østersøhensyn bag den danske krigsdeltagelse. For det første ville det være af meget stor militær betydning, hvis hovedbasen for den danske flåde, København, på ny kunne få den beskyttelse, der lå i, at Danmark besad også den østlige sundbred. Uden det var København aldrig rigtig sikret imod et pludseligt svensk overfald, allermindst i en streng isvinter. Endelig er det ganske åbenbart, at Danmark ønskede at bidrage til en svækkelse af den svenske magt i Tyskland, ikke mindst dets fjernelse fra Wismar og Pommern, hvad der jo var i smuk overensstemmelse med traditionen fra Chr. IVs tid.

Når krigen først kom i 1675, skønt den større krig, som den dog var en udløber af, allerede var begyndt i 1672, har det sin egen interessante historie. Ludvig XIV begyndte for alvor at realisere sin store Europapolitik op imod 1670. Dens mål var en dominerende fransk stilling på kontinentet på det habsburgske hus' bekostning (den tyske kejser og den spanske konge). England, Sverige og Nederlandene havde standset ham i første omgang ved dannelsen af den såkaldte Tripelalliance 1668. Men efter et dygtigt diplomatisk arbejde gik denne alliance i opløsning. I 1670 sluttede England sig til Frankrig, og 1672 fulgte Sverige efter. Derpå faldt de franske hære i 1672 ind i Nederlandene, som Ludvig med rette anså for hovedhindringen på vejen mod målet. En stor europæisk krig. Den hollandske hævnkrig 1672-79, var begyndt.

Hermed var den militære svikmølle sat igang i Norden. Den fransk-svenske traktat af 4.april 1672 skulle tjene til at hindre de tyske stater i at komme Nederlandene til hjælp. En svensk militærstyrke i Bremen-Verden og Pommern skulle vogte på den tyske fred og gribe ind, hvis nogen tysk fyrste formastede sig til at støtte de betrængte Nederlande. Den svenske hær i Tyskland skulle bringes op på 16.000 mand i løbet af 1673, og som hjælp skulle Sverige modtage 400.000 rdl. årligt i fredstid, 600.000 i krigstid. Det kommer ved denne aftale tydeligt frem, at Sverige faktisk ikke havde midler til at leve op til sin nyetablerede stormagtsstatus. Den

svenske formynderregering trak tiden for hærens opstilling ud, idet den dækkede sig bag nogle mæglingsbestræbelser, medens den brugte de franske penge til helt andre formål. Men henimod slutningen på året 1674 stod den svenske hær endelig rede til aktion i Pommern.

Den fransk-svenske alliance af 1672 havde en giftig brod rettet imod Danmark. Ti selvom Sverige havde styrket sin strategiske stilling over for naboen i 1660 (Skånes afståelse), frygtede man i Stockholm stadig Danmark, når man blev indviklet i kontinentale stridigheder. Det var derfor indføjet i traktaten med Frankrig, at Danmark kun måtte optages i forbundet, hvis Sverige godkendte dette. At det betød en udelukkelse, var ingen i samtiden i tvivl om. Det så meget mere, som svenskerne tillige havde fået indføjet en specialgaranti for Gottorp i traktaten; det virkede som en rød klud på danskerne. Der var således ingen tvivl om, at man måtte tage sagen yderst alvorligt i København.

En stor svensk hær på sydgrænsen, det var den egentlige fare. Skulle Danmark opstille en lignende hær for egne midler, ville landet hurtigt blive ruineret. Regeringen i København måtte derfor søge hjælp udefra. Da svenskerne ved deres traktat med Frankrig kunne og ville hindre hjælp til Danmark derfra, var det henvist til den modsatte lejr. Da Frankrig tillige af nærliggende grunde ønskede fred i Norden, og Chr. V ønskede en svækkelse af Sverige - så var Danmarks plads også mere naturlig på den modsatte side. Denne placering blev traktatlig fastslået ved en betinget traktat med Kejseren i januar 1674 og en ubetinget traktat med Nederlandene (og dets allierede: Kejseren, Spanien og Brandenburg) den 30. juni 1674. Danmark skulle modtage månedlige subsidier på 14.000 rdl. = 168.000 rdl. om året = 2/5 af de franske subsidier til Sverige). Som modydelse skulle Chr. V holde 16.000 mand under våben (= d. sv. styrke), parat til at gribe ind, hvis en ny fjende (Sverige) angreb Nederlandene eller deres allierede. Styrken skulle anvendes efter fælles beslutning i det allierede krigsråd. Blev Danmark angrebet p.g.a. denne traktat, ville de allierede hjælpe det med alle til rådighed stående midler.

Fremtiden afgang nu af Sveriges handlemåde. Denne afgang til gengæld mindre af den svenske regering end af Frankrig. Og Ludvig XIV ønskede på denne tid Sveriges indgriben i krigen, da Brandenburg åbent brød med Frankrig i juli 1674. Frankrig var tilmed i stand til at tvinge Sverige ud af busken. Det havde nemlig i sommeren og efteråret overført de mange soldater til Pommern. De havde kun de franske subsidier at leve af. Da den franske ambassadør herefter nægtede at kontere svenskerne flere midler, hvis de ikke trådte i aktion, var der ingen vej udenom. Pommern var allerede udspist.

Den 19. december 1674 overskred den svenske hær under gamle Wrangels ledelse grænsen til Brandenburg. Klokken var faldet i slag.

Der var ingen tvivl om, at Danmark nu var traktatlig forpligtet til at gribe ind, vel at mærke, hvis Brandenburg optrådte som angrebet part. Belært af gammel erfaring og sund skepsis lod Danmark sig ikke nøje med ord. Trods opfordringer fra alle de allierede til at gribe ind, holdt Griffenfeld situationen flydende med den motivering, at kurfyrsten af Brandenburg måtte være først til at forsvare sit eget land. Man skulle i København ikke have noget af, at en dansk støtteaktion til Brandenburg skulle vende de svenske stridskræfter imod Danmark. Da kurfyrst Fr. Wilh. stod med sin hær sydpå i Maindalen nær Frankfurt, fik man fra dansk side en kærkommen respit. Den ville man benytte til et opgør med den svenske torn i det danske kød: Gottorp. Med det gode eller med det onde. Hertug Christian Albrecht viste sig forståeligt nok stadig over for de danske krav under forhandlingerne i Rendsborg juni 1675. Det blev hans skæbne. Da der indløb meddelelse om, at den brandenburgske hær havde været i kamp med svenskerne og endda sejret i nogle småtræfninger, følte danskerne sig befriet for den svenske trussel. Hertugen blev omgående udslettet som magtfaktor, og vejen var dermed lagt fri for danske aktioner. Efter det allierede krigsråds beslutning blev de i første omgang rettet imod de svenske provinser i Nordtyskland. Siden rettedes de som bekendt imod Skånelandene, Gotland og Rügen. Heri lå der en klar bestræbelse på at genvinde den danske position i Østersøen. Det skulle imidlertid gå anderledes. Endnu en gang blev Danmark svigtet af sine allierede, hvorefter Ludvig XIV dikterede freden. Sverige skulle slippe uden landafståelser. Som den franske ambassadør svarede den danske forhandlingsleder: "Mon pauvre monsieur, pas un village" (kære ven, ikke så meget som en landsby). End ikke en demilitariseret zone på Sundets østbred kunne man opnå, København til betryggelse.

Mine bestræbelser i dette foredrag er gået ud på at påvise, at militære betragtninger og interesser i stor udstrækning kan forklare udviklingen de nordiske lande imellem. De har derfor haft gennemgribende betydning for vore folks ydre og indre udvikling - hvorfor de har al mulig krav på opmærksomhed af historikerne. Det er naturligt at understrege dette på en militærhistorisk konference.

Arkivar, cand. mag. Hans Christian Bjerg:

Igennem 1600-tallet var forholdene i Østersø-området i høj grad præget af rigerne Danmark-Norge og Sverige-Finlands stadige kamp om højheden og herredømmet i dette område. Begge søgte de med vekslende held at tilkalde eller skaffe sig hjælp fra de af de europæiske magter, som havde interesser at forsvare i Østersøen og som derfor - for at vedligeholde disse interesser - var villige til at spille med i de utallige intriger og yde penge og ressourcer, som skulle forbruges i de to nordiske magters kamp. Østersø-området var vigtigt såvel for englænderne som hollænderne bl.a. fordi de ressourcer, som var grundlaget for deres flådemagter og derigennem for hele deres storpolitiske magtstilling, netop kom fra de baltiske landområder, som omkransede Østersøen.

I 1660 og 1679 var resultatet af svensk-danske krige stort set blevet, at Sverige stadig vel nok var den dominerende magt i Østersøen, omend dette lands magt og dominans i høj grad må siges at være blevet mere og mere bestridt. Mange af de tiltag, som efter 1679 blev foretaget af de to nordiske magter, må ses i lyset af denne magtkamp. Et af de militærstrategiske resultater af den skånske krig blev, at svenskerne erkendte, at en fortsat kamp om hegemoniet i Østersøen ville kræve, at en bedre flådebase end Stockholm blev bygget. Stockholm lå for langt væk fra Østersøens strategiske områder og var bl.a. hæmmet af, at denne havn ikke var isfri i store dele af året. Resultatet af de svenske overvejelser blev, at man byggede en svensk flådebase op i Karlskrona. Svaret fra dansk side udeblev ikke. I 1684 begyndte man at udbygge Christiansø og anlægge en flådebase på denne fremskudte ø i Østersøen. Med rette er øen blevet kaldt "Østersøens Malta"! Ydre forhold gjorde imidlertid, at Danmark-Norge og Sverige-Finland for en kort tid fandt sammen. I forbindelse med de storeuropæiske krige indgik de to nordiske magter i 1691 et forbund, igennem hvilket man søgte at beskytte sin handel på havene mod engelske og franske kapere. Selv om forholdene, som denne traktat sigtede til, i første omgang drejede sig om handelen på verdenshavene, altså uden for Østersø-området, så angår selve den tendens og opfattelse af realiteter, som forbundet eller traktaten var udtryk for, også Østersø-problematikken. Den afspejlede, hvorledes ydre trusler kunne få de stridende parter til at finde sammen. Tilnærmelserne mellem de to

lande endte imidlertid brat i slutningen af 1690erne. En af de ydre årsager til denne udvikling var vel, at der kom nye magthavere såvel i Danmark som i Sverige og Rusland. Disse var utvivlsomt mere krigerisk indstillede end de tidligere. Men en af de dybereliggende årsager var den "march mod havet", som Rusland havde påbegyndt efter 1650erne. Indtil dette tidspunkt havde Rusland generelt taget haft et asiatisk præg og var meget lidt vendt mod Europa, ligesom europæiske magtforhold synes at interessere de russiske magthavere relativt lidt. I Rusland var der imidlertid efter midten af 1600-tallet en tendens til at interessere sig for forholdene omkring Østersøen. Denne bevirkede en tiltagende spænding over for Sverige-Finland, hvis store baltiske besiddelser lå som en mur, der lukkede russerne ude for de muligheder, Østersøen gav. Ruslands march mod havet, som altså var i gang, blev i høj grad akcentueret gennem den czar, der kom til i 1688, Peter den 1. også kaldet den Store. Han erkendte, at Rusland måtte gøre sig et vindue til Europa. Resultatet blev anlæggelsen af Skt. Petersborg, det senere Leningrad, i 1703. Fra dette tidspunkt må vi i realiteten betragte Rusland som en Østersømagt. Det der generelt karakteriserer den ændring, som skete i Østersøområdet på tærskelen til 1700-tallet, er så afgjort denne nye russiske politik. Spændingen mellem Sverige og det nye Rusland i det østlige baltiske område bevirkede, at Rusland søgte alliance med andre Østersømagter for at få lettere spil over for svenskerne, som i øvrigt i løbet af de sidste decennier i 1600-tallet efter de udmattende krige med Danmark-Norge tydeligvis var på retur som den dominerende magt i Østersøen. I Danmark fandt man helt naturligt en alliancepartner, der oplagt så sin fordel i at deltage i opdæmningen af den svenske magt, ikke så meget vel med henblik på Østersøen som sådan, men på grund af svenskernes meget bevidste og provokerende forbindelse med de gottorpske hertuger, et eklatant forsøg på at omklamre Danmark og bevare mulighederne for en to-front-krig. Foruden Danmark-Norge fik den russiske czar tillige gjort Polen interesseret i en anti-svensk alliance. Sverige-Finlands stilling synes prekær, og strategisk set var dette lands stilling meget ugunstigt. Alle de svenske strategiske støttepunkter i Østersøområdet ville kunne angribes samtidigt, hvad de så at sige også blev. Man havde imidlertid gjort regning uden vært og en overgang i sin iver glemt, at Østersøen gennem de vesteuropæiske sømagters store handelsinteresser i dette hav udgjorde en integreret del af den storeuropæiske politik. Således blandede en kombineret engelsk-nederlandsk flåde sig straks i striden, da angrebskrigen mod Sverige-Finland startede i 1700. Gennem en støtte til Sverige ville sømagterne genskabe den ligevægt, som

de fandt så nødvendig i Østersøen til gunsk for deres fredelige interesser i dette havområde. Man var derfor ikke interesseret i, at Sverige som Østersømagt blev reduceret væsentlig.

Danmark-Norge havde klart nok to væsentlige mål for sin udenrigspolitik: 1) Tilbageerobringen af de svenske områder Skåne, Halland og Blekinge samt 2) en totalpacificering af de gottorpske hertuger og en overklipping af deres forbindelse med Sverige. Mens tilbageerobringen af de tidligere danske områder i Sverige efterhånden mere og mere blev et stærkt emotionelt præget krav uden realpolitisk eller strategisk-betonet indhold, så var de gottorpske hertugers anti-danske politik i høj grad et strategisk problem. I takt med udviklingen af en stærk dansk-norsk flådemagt i slutningen af 1600-tallet og i 1700-tallet, blev Øresund mere og mere en naturlig afrundet grænse mod Sverige, som ville være lettere at forsvare end landegrænser midt inde i det svenske geografiske område. Den usikre landegrænse mod syd var og blev dog det danske forsvars achilleshæl og derigennem også et væsentligt problem for den danske udenrigspolitik.

Men for at vende tilbage til krigsudviklingen i 1700-tallet, så gik det helt anderledes, end de allierede havde forudset eller håbet. Den ankomne engelsk-hollandske flåde tvang hurtigt Danmark til at trække sig ud af alliancen. Krigshandlingerne sluttede dermed brat i det vestlige område. I øst gik de svenske hære sejrrigt frem og bragte russerne i defensiven, en tendens, der blev yderligere akcentueret ved, at svenskerne og deres konge Karl 12. kunne koncentrere sig om krigen mod Rusland og Polen.

Krigslykken i øst vendte imidlertid omkring 1708. Den sejrrige svenske hær var på tilbagetog, og da stormagterne siden 1701 havde været engageret kraftigt andetsteds - i de krigshandlinger, som man kalder den spanske arvefølgekrig 1701-13 - så besluttede den danske og den polske konge atter at kaste sig over Sverige for på opportunistisk vis at deltage i nedkæmpningen af den nu slagne stormagt Sverige. Krigshandlingerne begyndte fra dansk side atter i 1709 ved landgang i de tidligere danske områder i Sverige. Dette var for Danmark indledningen til den krig, der skulle vare frem til 1720, og som vi normalt benævner Den store nordiske Krig. Med en vis ret vil man også kunne kalde den Østersø-krigen, idet krigsteatret dækkede hele Østersøen og de tilgrænsende lande. Det var kort sagt kampen om magten i Østersøen, der blev udkæmpet.

Det er naturligvis ikke tanken her at gå i enkeltheder med den krig og Danmarks stilling i denne. Vi må holde os til hovedlinierne og krigens resultat på den videre udvikling. Der kom ingen hurtige afgørelser i denne

krig, hvad man tydeligvis nok havde håbet fra dansk side. Situationen forværedes efterhånden for de allierede efter afslutningen af den spanske arvefølgekrig i 1713, hvorved stormagterne nu fik mulighed for atter at vende deres interesse og ressourcer mod Østersøen og de nordiske lande. Efter at russerne havde besat alle de svenske baltikum-provinser, vendte den svenske konge sig i 1716 mod Norge for tydeligvis at søge erstatning for de tabte Østersø-provinser ved erobringen af dette land. Strategisk set var der noget logisk i denne handling, og det var da heller ikke første gang, at en svensk konge i erobringsøjemed trængte ind i Norge, men med Karl 12. kan man med en vis ret sige, at der med ham indledtes en mere bevidst erkendelse af den strategiske fordel af at have Norge med sig og derved skulle undgå at bevogte en meget lang og besværlig landegrænse, som på mange måder følte lige så problematisk for Sverige som den sydlige landegrænse med de gottorpske hertuger på den anden side for Danmark.

I 1720 sluttede krigen for Danmark-Norges vedkommende. For så vidt må man sige, at resultatet for Danmark-Norge var gunstigt - for en gangs skyld - . Man fik ikke nyt land, men man fik en vis afklaring af sin udenrigspolitik. England og Frankrig afgav garantierklæringer m.h.t. den danske konges besiddelse af Gottorp, og som følge heraf blev området inkorporeret året efter i 1721. Endvidere opgav man definitivt de tidligere danske provinser. Det næste var nu, at Danmark-Norge skulle finde sig til rette i den nye magtstruktur i Østersøen. For denne havde med afslutningen af den store nordiske krig ændret sig i forhold til den, man kendte fra det foregående århundrede.

1720 er på mange måder et skelsættende år for forholdene i Østersøen i almindelighed og for Danmarks stilling i Østersøen i særdeleshed. Til de generelle træk, der karakteriserer situationen efter 1720erne hører de europæiske især vesteuropæiske stormagters og magters efterhånden svindende eller i hvert fald dalende interesse for Østersøen. I nogen grad kunne man skaffe sig ressourcer fra kolonierne, som man tidligere havde måttet hente i Østersøen, ligesom en række centraleuropæiske spørgsmål af storpolitisk karakter fik interessen væk fra det nordeuropæiske område. Endvidere var der omkring Østersøen en såkaldt pentarkisk ligevægt, dvs. en ligevægt, hvor fem nogenlunde lige stærke magter holdt hinanden i skak. Disse stater var Danmark-Norge, Sverige-Finland, Rusland, Polen og Preussen. Den store nordiske krig havde bragt Rusland ikke alene op på siden af de andre østersømagter, men alt tydede på, at det kun var et spørgsmål om tid, før Rusland var den dominerende magt i Østersøen. Det varede da heller ikke længe,

før dette var tilfældet. I Danmark ængstedes man for den nye store russiske flådemagt, som den tidligere allieret havde opbygget. Svaret var ret store søudrustninger fra dansk side i 1720'erne. Særlig betænkelig var man naturligt nok fra dansk side på grund af russisk støtte til Gottorp som følge af, at hertugen Karl Frederik ægtede Peter den Stores datter. Det danske strategiske mareridt fortsatte altså og prægede kraftigt den danske udenrigspolitik, der blev ledet frem til 1751 af J.S.Schulin. Danmark knyttede sig først til England, som gennem flådedemonstrationer i Østersøen havde vist, at det var dets hensigt at holde den nye russiske flådemagt stangen i Østersøen. Samtidigt med denne engelske opfattelse sporede i samme tidsrum imidlertid en stigende interesse for fra engelsk side handelsmæssigt at udnytte det vindue, som Peter den Store havde åbnet mod Østersøen og mod Europa. Resultatet af tilnærmelserne endte i en handelstraktat i 1734 mellem Rusland og England. Med det gottorpske spørgsmål tilsyneladende latent og uløst i ryggen, sporede man i Danmark en tilbøjelighed til at vende sig mod Frankrig for at få dette lands støtte - og tillige mod Sverige. Ligesom i 1690'erne oplevede man at ydre trusler kunne bringe arvefjender sammen til fælles gavn. Som følge af den polske tronfølgekrig 1733-35 blev der i 1734 sluttet forbund mellem Danmark-Norge og Sverige-Finland på 15 år. Det gottorpske spørgsmål gjorde dette forbund til god politik, efter at Sverige ikke længere støttede gottorperne. Grundsynet, der lå bag tilnærmelsen, var det, der måtte bære den danske udenrigspolitik og strategiske overvejelse efter opkomsten af den russiske flådemagt i Østersøen, nemlig at man på en gang frygtede Sveriges magtudfoldelse og dens magtsvækkelse. Danmark havde brug for det vægtlod, som Sverige udgjorde i opretholdelsen af ligevægten i Østersøen, og det var derfor vigtigt, at loddet hverken blev for tungt eller for let.

Danmarks position ved Østersøens munding gør, at dette land aldrig vil kunne holdes helt uden for konflikter i Østersø-området. Dette fik man også at mærke, da Frankrig under den såkaldte polske arvefølgekrig 1733-35 sendte krigsskibe ind i Østersøen og blandt andet meget ubelejligt, for den dansk-norske regering besøgte København med en eskadre. Denne krig var en udløsning af det fransk-russiske modsætningsforhold og medførte den klassiske situation for Danmark placeret ved indgangen til Østersøen. Den danske politik gik ud på at sikre de stabile forhold, man havde skaffet sig ved sydgrænsen ved ordningen af det gottorpske spørgsmål. Der skete derfor en tilnærmelse til Sverige, hvad der bevirkede, at de to skandinaviske magter sluttede en forsvarspagt for 15 år.

På trods af en række europæiske krige i perioden 1739-48, sikredes Danmark-Norges neutralitet ved den fortsatte venskabelige forbindelse mellem England og Rusland. I 1741 rystedes stabiliteten i Skandinavien atter, idet Frankrig havde formået Sverige til at begynde en krig mod Rusland, tydeligvis i et forsøg på at aflaste den centraleuropæiske skueplads. Svenskerne måtte opgive allerede året efter, og fiaskoen betød en betydelig styrkelse af den russiske dominans i Østersøen. Det er værd at nævne, at der i disse år var bestræbelser i gang på at etablere en dynastisk forbindelse mellem Danmark og Sverige, og i sandhed må det siges, at betingelserne sjældent har været gunstigere. Men østersø-problematikken gjorde sig atter gældende. Ingen af stormagterne var interesseret i en sådan udvikling, der ville betyde en ny stormagt i Østersøen, som ovenikøbet besad indfaldsvejen til området.

De dynastiske problemer i Sverige endte med, at dette land måtte tage gottorperen Adolf Frederik som tronfølger, hvad der var absolut uheldigt set ud fra et dansk synspunkt. Samtidig blev denne udvikling accentueret ved, at man i Rusland valgte den gottorpske hertug Karl Peter Ulrik til tronfølger. I en dansk-norsk sikkerhedspolitisk sammenhæng var disse to valg nærmest som at have to tidsindstillede bomber liggende lige uden for døren.

Omkring midten af 1700-tallet prægedes den storpolitiske udvikling i Europa af Preussens fremmarch som stat og militærpolitisk magtfaktor. I 1756 fandt Preussen og England hinanden, og Østrig og Frankrig - samt Rusland indgik som modtræk en alliance. Udviklingen havde igen medført en uheldig placering af Danmark-Norge som østersø-stat, idet det altid medførte vanskeligheder, når England, der havde store interesser i Østersøen, stod i et modsætningsforhold til Rusland, der var den dominerende magt i dette område. Danmark-Norge var meget sårbar over for den storpolitiske udvikling, fordi det gottorpske spørgsmål ikke kunne anses for at være løst endeligt. Gennem de to gottorpske hertugers valg til tronfølgere i henholdsvis Sverige og Rusland var dette spørgsmål, hvor lille det end synes i international sammenhæng, blevet kædet på de storpolitiske problemer.

I perioden 1756-63 udkæmpedes der både krige i kolonierne og i Europa mellem de europæiske stormagter. Vi kalder normalt disse krige kolonikrigen og den preussiske syvårskrig. England var under denne krig godt klar over, hvor sårbar dets østersø-handel var, idet man var meget afhængig af forsyningerne fra dette område, bl.a. set ud fra krigsmæssige synspunkter. England søgte derfor ikke unødigt at provokere Rusland i Østersøen. Ingen af stormagterne var vel interesseret i, at Danmark-Norge forlod neutralite-

ten. I 1756 indgik Sverige og Danmark-Norge et væbnet neutralitetsforbund, dels for at beskytte sin handel, dels gennem bestræbelser for at gøre Østersøen til et mare clausum at sikre freden og stabiliteten i Norden. Et sådant samarbejde havde bl.a. mening, fordi såvel den dansk-norske som den svenske flåde var udmærket udrustet og befandt sig omkring midten af 1700-tallet på et organisatorisk højdepunkt. Der udrustedes fælles dansk-norsk-svenske eskadrer, som evt. skulle holde engelske flåder ude fra Østersøen. Dette forbund varede dog kun kort, idet Sverige allerede året efter - i 1757 - gik ind i krigen mod Preussen, hvorved betydningen af forbundet blev tvivlsomt.

I 1762 mærkede man tydeligt, hvordan en af de tidsindstillede bomber begyndte at tikke. I Rusland kom den gottorpske tronfølger til magten som Peter den 3. Han var straks indstillet på et opgør med Danmark-Norge og lod udruste en stor flåde. På grund af sin energisk gennemførte neutralitetspolitik stod Danmark-Norge på dette tidspunkt meget isoleret, og man måtte forberede sig på en kamp med Rusland. Spændingen opløstes imidlertid, da czaren blev myrdet ved et komplot, som hans dronning, den senere Katharina den Store, stod bag. Hun overtog magten. Hendes politik i Østersøen var en videreførelse af Peter den Stores tanker. For hende var hovedmodstanderen Sverige-Finland, hvorfor hun ønskede en tilnærmelse til Danmark-Norge. Den planlagte aktion mod Danmark blev straks standset, og der fulgte nu en periode med forståelse mellem disse to magter. Til gengæld for sin støtte til Rusland arbejdede de danske ledere på at få løst det prekære gottorpske spørgsmål. I 1765 indgik Rusland og Danmark-Norge den noget ejendommelige traktat, som gik ud på, at "garantere", at den svenske forfatning ikke blev ændret, således at det politiske kaos i dette land kunne opretholdes. Begrundelsen var, at en stærkere kongemagt i Sverige utvivlsomt ville betyde en mere aggressiv udenrigspolitik, noget, der ville gå ud over områderne ind til Rusland - og måske Norge. Denne frygt viste sig at være begrundet, idet den styrkelse af kongemagten, der skete i Sverige i 1772, straks gav sig udtryk i en mere offensiv svensk udenrigspolitik. Ved ordningen af 1767 og 1773 ordnedes det gottorpske spørgsmål endelig med Ruslands hjælp.

Stridigheder mellem stormagterne opstod atter i 1770erne som følge af udviklingen i Nordamerika. Selv om Østersøen nu var et område af sekundær betydning for stormagterne i denne forbindelse, indvirkede de storpolitiske forhold atter på situationen for østersø-staterne. En stor del af de krigshandlinger, der forekom, skete til søs. Frankrig var på denne krigsskueplads hårdt trængt, og de engelske overgreb på den neutrale handel blev

efterhånden mere og mere uacceptable. Katharina foreslog derfor - ligeledes tilskyndet af amerikanske kaperes overfald på den russiske handel i Nordsøen - i 1778 Sverige og Danmark-Norge visse fælles foranstaltninger for at beskytte den neutrale handel på søen. På trods af, at Danmark-Norge af strategiske grunde ikke kunne været interesseret i tiltag, der uddybede afstanden mellem England og Rusland, hvad et forbund til beskyttelse af handelen reelt ville betyde, gik man alligevel med til at gå ind i forhandlinger med de andre østersø-magter, forhandlinger, der endte med det væbnede neutralitetsforbund af 1780 mellem Rusland, Sverige og Danmark-Norge. Nærmere betragtet må dette neutralitetsforbund naturligvis betragtes som en russisk landvinding, et led i den fortsatte russiske dominans af Østersøen, hvis fornemmeste politiske udstyr var bestræbelserne for at gøre Østersøen til et mare clausum, noget, der ville skade England først og fremmest. Senere tilsluttede Holland, Preussen, Østrig og Portugal sig dette forbund. Resultatet var, at England gik mere forsigtig frem mod den neutrale handel, og i ly af disse forhold blomstrede den neutrale handel voldsomt op, f.eks. den dansk-norske.

Efter indførelsen af enevælden i Sverige i 1772 med den deraf følgende aggressive udenrigspolitik fra svensk side, stod det mere og mere klart, at Danmarks hovedfjende måtte være Sverige. Den svenske konge var interesseret i, dels at udvide sin magt mod øst, dels mod vest og afrunde sine grænser med besiddelser i Norge. Dette forhold erkendte man klart i danske regeringskredse, og bl.a. gennem sine flådeplaner forsøgte man at opbygge midler, hvormed man kunne modstå evt. svenske angreb. I 1788-90 udkæmpede Sverige en krig med Rusland, en krig, som Sverige ganske vist ikke vandt, men som trods alt bevirkede, at Sverige kunne frigøre sig fra russisk indflydelse og derigennem opnå en uafhængig og stærk stilling i Østersø-området. Udgangen af krigen bevirkede, at Sveriges interesse for Norge var usvækket og faren for et vestvendt felttog fra svensk side ikke utopisk.

Under de europæiske krige 1792-98 blev vanskelighederne for den neutrale handel ret hurtigt store, hvad der bevirkede, at Sverige og Danmark-Norge atter fandt sammen. Vejen var atter blevet åbnet efter Gustav 3.s død 1792. Resultatet blev dannelsen af et nyt væbnet neutralitetsforbund mellem de to lande af 1794. Disse nordiske bestræbelser var dog stadig isprængt gensidig mistillid. Fælles svensk-dansk-norske eskadrer krydsede Kattegat og Nordsøen 1794-97, hvad der i høj grad var med til at sikre den neutrale handel. I 1798 gik man over til et egentligt konvojsystem. Et nyt neutralitetsforbund så dagens lys i 1800 med deltagelse af Sverige, Danmark-Norge, Rusland og Preussen. Samtidig blev Østersøen erklæret for mare clau-

sum, hvad der jo især var møntet på England.

Danmarks stilling var højst vanskelig. På den ene side ville man nødig foretage skridt, der kunne virke provokerende over for englænderne, idet Danmarks uafhængige stilling ved indløbet til Østersøen til syvende og sidst beroede på et godt forhold såvel til England som til Rusland eller en eller anden ligevægtsstilling mellem disse to magter; på den anden side frygtede man til stadighed svensk angreb på Norge. Begge forhold var ud-sprunget af Danmarks sikkerhedspolitiske stilling og placering rent geogra-fisk.

England svarede igen med at sende en flåde til København, hvor dan-skerne måtte kæmpe med den i slaget på Rheden 2.april 1801. Resultatet af den efterfølgende våbenstilstand blev, at Danmark-Norge for en tid suspen-derede sit samarbejde med de andre neutrale østersø-magter. I 1804 fulgte en forståelse mellem England og Rusland, hvad det lettede presset på ind-gangen til Østersøen og derigennem også på Danmarks situation.

En række udenrigspolitiske forviklinger, forståelsen mellem England og Rusland, Napoleons udstedelse af det såkaldte fastlandsdekret i 1806, som også inddrog Danmark-Norges kyster, bevirkede, at England i 1807 send-te en stor flåde til Østersøen, hvorunder der af landsatte tropper foreto-ges et bombardement af København. Danmark måtte gå ind på at udlevere sin søgående flåde, hvorved man nok kan sige, at landets stilling som en egent-lig østersø-magt vel stort set var forbi. Danmark forsøgte ved en søgueril-la at bekæmpe de engelske transportere til Østersøen i den efterfølgende krig fra 1807-14. Samtidig med dette blev forholdet til Sverige prekært, idet man dér i 1810 valgte den franske general Bernadotte til tronfølger. Han viste sig at være interesseret i at føre flere af Gustav 3.s strategi-ske planer videre, bl.a. erobringen af Norge. Danmarks ulykkelige stilling i denne periode må vistnok siges at være en følge af, at man for længe hav-de holdt på neutralitetspolitikken på trods af, at de tre magter, der havde afgørende betydning for landets sikkerhedspolitiske stilling, nemlig Eng-land, Rusland og Sverige var i samme alliance. Dette skulle logisk set hav-de fået Danmark til at slutte sig til denne alliance. At man ikke gjorde det i tide og derfor blev kastet i armene på Napoleon, blev skæbnesvangert. Fejltrinnet betaltes med adskillelsen mellem Norge og Danmark og det først-nævnte lands tilknytning til Sverige som en kompensation for den russiske løsning, der blev trumfet igennem i Finland. Adskillelsen af Danmark og Norge bevirkede for Danmarks vedkommende, at forudsætningen for deltagelse i det storpolitiske spil i Østersø-området var fjernet, bl.a. ved at man ikke mere ville have det samme menneskemateriale til rådighed ved opbygning-

gen af sin militære magt.

Efter 1814 blev Sverige - om nogen overhovedet - betragtet som hovedmodstanderen for Danmark. Det var fortsat Rusland, der var den dominerende magtfaktor i Østersøen. Danmarks situation blev dog mere og mere præget af, at der efter 1815 atter opstod et vist modsætningsforhold mellem England og Rusland. Danmark var alt i alt rykket langt ned i rangordningen blandt de stater, der lå rundt om Østersøen.

I forbindelse med internationale kriser samordnede Sverige og Danmark-Norge i 1834 deres neutralitetserklæringer. Dette tiltag, der adskilte sig fra de tidligere neutralitetsforbund, fik betydning for de nordiske landes neutralitetspolitik i det 19. århundrede. Bl.a. erklærede man ikke noget om mare clausum-doktrinet. Det sprængfyldte forhold til Sverige blev mere og mere normaliseret, stærkt hjulpet af en idealiserende skandinavist bevægelse samt de mere realpolitiske fordele, der lå i at opnå moralsk, politisk og anden støtte fra det andet land til sin udenrigspolitik. For Danmark gjaldt det det opdukkende sønderjyske problem og forholdet til udviklingen i Tyskland. For Sverige gjaldt det forholdet til Rusland, et land man stadig betragtede som arvefjenden. Omkring midten af århundredet kan Danmarks situation karakteriseres som handelspolitisk afhængighed af England, storpolitisk afhængig af Rusland parret med et mere eller mindre udtalt ønske om et nærmere samarbejde med Sverige-Norge. Det er i denne forbindelse værd at bemærke sig, at handelen på Østersøen gennem de danske stræder efter 1820erne havde taget et kraftigt opsving.

I forbindelse med den orientalske krig 1853-56 udrustede Danmark og Sverige-Norge en fælles flådeeskadre for at understrege disse landes fælles neutralitetsvilje. Der udsendtes enslydende neutralitetserklæringer. Den førte politik viste sig tilstrækkelig under krigen, og såvel Sverige som Danmark-Norge undgik at blive draget ind i de krigsbegivenheder, der fandt sted mellem engelsk-franske og russiske styrker i Østersøen.

Af formel betydning havde det, at Danmark i 1857 gik ind på at ophæve Øresundstolden mod at få en kontant afløsning en gang for alle. Danmark anerkendte samtidig alle handelsskibes fri passage gennem sine stræder.

Efter krigen 1864 gled Danmark efterhånden helt ud af europæisk storpolitik.

Ved oprettelsen af det tyske kejserrige i 1870 indledtes en ny æra i den politiske situation omkring Østersøen. Ret hurtigt udviklede den nye tyske statssammenslutning sig til at blive den dominerende magt i østersøområdet, en tilstand, der så at sige varede til 1945.

Den stigende tyske dominans bevirkede, at Danmark kom til at befinde sig i en slags pseudo-afhængighed af Tyskland. I en vis forstand på tilsvarende måde, som man tidligere havde været afhængig storpolitisk af Rusland, i hvert fald i 1700-tallet.

Krigen 1864 viste, at Danmark militært og politisk stod isoleret. Man kunne ikke mere anlægge den samme strategi og dermed den samme udenrigspolitik, som man havde ført tidligere.

Som den dominerende magt i Østersøen overtog Tyskland det gamle krav om at lukke Østersøen for fremmede magters krigsskibe. I tilfælde af krig var man interesseret i at lukke de danske stræder for derved at undgå at føre en to-front-krig til søs. Det afgørende for Danmark var atter, at det ikke blev involveret i en krig mellem en "atlantisk" magt og en baltisk magt. I tilfælde af, at Østersøen blev lukket af danskerne selv, var et angreb fra tysk side på Danmark lidet sandsynlig. De magter, der i en krigssituation kunne tænkes at være interesseret i at krænke den danske neutralitet og sætte sig i besiddelse af mindre eller større dele af dansk landområde, ville være de vesteuropæiske sømagter, Frankrig eller England, der i forbindelse med en sømilitær indtrængen i Østersøen ville have brug for baser ved de danske kyster ved Store Bælt, som var tilstrækkelig dybt til de store krigsskibe, som dukkede op i sidste halvdel af 1800-tallet. På trods af disse forhold gennemførtes fra 1882 opbygningen af en stor befæstning af København til lands, og som hævdedes at kunne sikre Danmarks eksistens, indtil en stormagt nåede frem. Udenrigspolitisk søgte man imidlertid ikke at skaffe sig en sådan alliance, hvorfor Københavns befæstning ikke kan siges at have løst Danmarks sikkerhedsproblem. I 1914 var det da også lukningen af Store Bælt, der sikrede, at Danmark kunne forblive neutral, idet man derigennem ligesom havde elimineret den prekære stilling, Danmark gennem tiderne har haft ved Østersøens munding.

KORT SYNOPSIS.

Da jeg ikke er historiker - og da det jo i øvrigt drejer sig om samtidshistorie, som næppe kan behandles videnskabeligt - vil jeg behandle emnet som en "operator" med en vis personlig erfaring i denne sidste fase af Østersø-problematikken, dog naturligvis med en objektivitet, som lettes af nu at have begivenhederne på afstand. Stormagtsinteressen i området vil imidlertid hovedsageligt blive anskuet med udgangspunkt i dansk militærpolitik efter 1945.

Jeg vil stort set gå kronologisk til værks gennem 4 hovedfaser: før vor tilslutning til Atlantpagten, i denne inden Vesttysklands deltagelse i 1955, fra 1955 indtil COMBALTAPs etablering i 1962 samt herfra til dato. Stormagternes interesse i Østersøen og dennes skiftende strategiske betydning vil løbende blive søgt belyst.

1945 - 49.

Indledningsvis diskuteres det, om de facto situationen ved krigens afslutning var resultatet af en målbevidst stræben efter Østersøudløbene efter klassisk russisk forbillede eller pragmatisk situationsudnyttelse - idet der gives et kort tilbageblik på "interesse-sfære" diskussionen mellem de allierede under krigen.

De vestlige sømagter ses at have gradvis "nedklassificeret" Østersøen og i praksis stort set at affinde sig med dens status som et sovjetisk indhav, samtidigt med at sovjet-aktiviteten her endnu er på et lavt niveau. Presset udad ligger på de sydlige stræder og Tyrkiet m.fl.

Den danske traditionelt neutrale linie søges fastholdt længst mulig, men forværringen af situationen omkring os - nu også pres mod Nordskandinavien, over Finland mod Norge - medfører omsvinget i foråret 1948. Forhandlingerne om Nordisk Forsvarsforbund og om optagelsen i Atlantpagten omtales kun perifert, men jeg diskuterer, hvorfor USA egentlig var interesseret i at få os med, trods deres relativt svage interesse i området og dets næsten totale forsvarsløshed.

1949 - 55.

NATO-planlægningens opfattelse af truslen og det relative styrkeforhold (som diskuteres i retrospektiv) samt Korea-krigens demonstration af

det amerikanske atommonopols begrænsede værdi i visse situationer, fører til alvorlige overvejelser om aksept af stationeringstilbuddet. Men, påpeges det, bortset fra dette tilbud er der kun tale om et forsigtigt allieret engagement i vort område, endsige Østersøen, og visse bestræbelser udfoldes fra vor side for at bedre det.

1955 - 62.

De tyske forsvarsbidrag bedrer efterhånden styrkeforholdet lokalt og i Centralregionen og muliggør forskydning i retning af "Forward Strategy". Der redegøres for det midlertidige, meget utilfredsstillende kommandosystem og bestræbelserne på at opnå noget mere hensigtsmæssigt, først alene på flådesiden, senere generelt, altså hele optakten til COMBALTAP-ordningen. Krise opstår omkring tyske ønsker om ændring af regionsgrænsen (Strauss). Den østlige modkampagne, herunder "Fredens Hav", som får sit klimaks i "notekrisen" med Finland i oktober 1961, kommenteres, og "Nordisk Balance" - begrebet illustreres på denne baggrund.

1962 til dato.

Siden 50'erne er der sket en bemærkelsesværdig opbygning af Warszawa-pagtens styrker, især maritimt, ligesom deres aktivitet har udviklet sig stærkt med en stadig længere mod vest fremskudt overvågning og øvelsesvirksomhed. Der gøres et forsøg på at vurdere den østlige opfattelse af vestlige trusler mod Østersøen og deres nordlige flanke.

NATO's interesse i Danmark og Østersøen ses konkluderende som væsentlig mere defensiv end måske af WP opfattet. I lyset af "Flexible Response" teorierne betragtes mulighederne for begrænsede operationer i området og for operationer i "det grå område" (pressioner under kriser). For NATO har området stor værdi i forbindelse med krisestyring, overvågning og indhentning af efterretninger. Flankestrategien (som kompensation for stationering) med sin planlægning for og indøvelse af forstærkning til området søges omhyggeligt gennemført uden at kunne påstås at være provokerende over for S.U.

Efter frustrationen over CUBA, intensiverer S.U. yderligere udbygningen af sin evne til maritim global indgriben. Sammenholdt med stadig større vægt på strategiske gengældelsesstyrker i form af missil-bærende ubåde og med disses sidstes langt større rækkevidde og udholdelsesevne end hidtil kendt, lægges den langt overvejende vægt på nok fjerne, men isfrie baser

som Murmansk. I forhold til den globale konfrontation er derfor Østersøens betydning helt klart reduceret.

Det forekommer tvivlsomt, om S.U. mere (?) tillægger kontrol over de danske stræder med henblik på udløb nogen videre prioritet. Fri passage under krigsforhold synes først at have betydning for dem efter nogen tids forløb for at udnytte værftspotentiellet. Men dette, den øvrige industri-ansamling samt havnene tillægger fremdeles Østersøen stor betydning på alle andre (lavere) konfrontationsniveauer.

Tillader tiden det, vil jeg til slut prøve at give en forklaring på WP-styrkernes til tider næsten aggressive optræden i Østersøen: den virker næsten som en kollegial hjælp til det betrængte danske forsvars kamp for bevillinger, men er det næppe! Måske ligger der ikke nogen dybere hensigt bag - men det er blot et af de ikke usædvanlige udslag af inertie og uuelighed i systemet, i forbindelse med at næsten al militær aktivitet kræver stadig mere plads på grund af større hastigheder og rækkevidder. Men er der en hensigt bag, kan den enten gå ud på at skræmme os til at pakke mere og mere sammen eller (måske snarere) ligesom dråbevis over lang tid intimiderer os til sløvt at acceptere et ændret mønster, med reducerede varslingsmuligheder, hvorefter Østersøen er det lukkede fredens hav og vort område et slags forterræn til Sovjetunionen selv.

Der er nogle, der går så vidt som at mene, at S.U. fra før 2. Verdenskrig alene at være optaget af den finske bugt i dag nærmest har ladet Danmark og Norge overtage den rolle, som Finland og randstaterne dengang spillede og derved placere De britiske Øer i den rolle, Danmark tidligere havde.

Hvorom alting er, bør vi nok være varsomme med at ændre selv lidt i det helhedsbillede, man kender i dag. Med svækket sammenhæng i NATO, med udtryk for, at interessen i vore stræder ikke mere er særlig stor, kan det tænkes, at optioner for Sovjet, som indtil nu kan have været betragtet som ikke-lønnsomme, pludselig bliver til attraktive muligheder.

MODERNE STORMAGTSPROBLEMATIK I ØSTERSØEN.

Generalløjtnant E.H. Wolff:

Dette indlæg vil blive en rapport fra et vidne, en operatør med visse erfaringer fra dansk manøvrering i spillet mellem de store i Østersøen efter 1945 - altså et uvidenskabeligt indlæg, vurderingerne vil kunne anfægtes, trods forsøg på en afslappet objektivitet, noget som man jo bedre kan mobilisere som forhenværende, end når man står midt i den grumme virkelighed. Jeg vil gå kronologisk til værks og hovedsageligt anskue stormagtsinteresserne i området med udgangspunkt i dansk militær politik efter 1945.

Ved 2.verdenskrigs afslutning sad som bekendt russerne på den østlige og sydøstlige Østersøkyst helt frem til, men dog eksklusiv Lybæk. Var dette nu resultatet af en målbevidst politik i overensstemmelse med deres klassiske stræben efter udgange til de åbne have, eller var det som så mange af deres resultater følgen af pragmatisk situationsudnyttelse? Og sigtede man faktisk længere, måske endda med Danmark i en sovjetisk interessesfære?

Selve dette at få anerkendt interessesfærer har fra begyndelsen været en hovedlinie i SU's forhold til Vestmagterne, men de konkrete mål ses at have været nok så situationsbestemte. Under forhandlingerne med Tyskland i 1939-40 forsøgte de at få del i kontrollen med de danske stræder. I december 1941, da Stalin over for Eden præciserede sine efterkrigsønsker om baser i Finland og inkorporering af en del af Østprøjsen, var han til gengæld parat til at støtte evt. britiske ønsker om baser bl.a. i Danmark og Norge. Men med den militære fremrykning langs Østersøen ændrede Moskva synspunkt m.h.t. at Danmark og Norge skulle være "engelsk område": den 19/12 1944 erklærede man over for Frihedsrådets gesandt i Moskva, Th. Døssing: "Danmark er russisk interessesområde, hvilket selvfølgelig ikke udelukker venskabelige forhold til England, men en dansk politik udenom SU betragtes som en uvenlig politik."

I og for sig skulle aftalerne om de fremtidige besættelseszoner have fastlagt en klar opdeling; under forhandlingerne havde russerne en tid lang gjort krav om Fehmarn, men senere frafaldet det. Briterne havde dog for deres del et klart blik for, at det i den sidste ende ville være de militære resultater, der ville afgøre interesse-afgrænsningen, jf. Churchill's pres for at få Montgomery først til Lybæk. Den langvarige strid om indflydelse i Polen blev da heller ikke løst på anden måde, end at den røde hær

nu engang var der. "Enhver indfører sit eget system så langt hans hær har magt til det", skal Stalin have sagt til en jugoslavisk delegation i Moskva kort før Jalta-konferencen.

SU var altså uden modspiller lokalt i Østersøen. Ej heller de tidligere kendte afbalancerende bestræbelser udefra, fra vestlige magter med "åbent hav"-traditioner, synes at have haft bare nogenlunde høj prioritet på dette tidspunkt. Den britiske regering havde dog i 1946 planer om en fælles amerikansk, britisk, fransk, dansk og svensk erklæring om fri passage af de danske stræder, såvel i krig som i fred. Men den var forberedt under indtryk af russernes fortsatte besættelse af Bornholm, og da tropperne blev trukket tilbage i marts 1946, ønskede hverken amerikanerne eller briterne sagen rejst. I øvrigt havde vel allerede flådeoverenskomsten med Tyskland i 1935 antydning af Storbritanniens svigtende interesse i, at Østersøen forblev åbent hav.

Hertil bidrog efter krigen i høj grad den under denne demonstrerede indflydelse af den tekniske udvikling, særlig i luften. Maritime operationer af blot nogen betydning kunne ikke mere udspilles selvstændigt i et så snævert farvand. Rådigheden over landbaserede flykræfter ville være afgørende. Med skrumpningen af afstandene - også rent maritimt - blev derfor også den militære betydning af en potentiel base som Bornholm for SU meget lille i forhold til det politisk belastende i en fortsat besættelse.

1945, -46 og -47 holdt den danske regering fast ved den traditionelle neutralitetspolitik. Da man ville gøre sin pligt "som medlem af FN" og genopbygge et forsvar, søgte man da også inspiration og materielle leverancer foruden i Vest også i Moskva, men herfra fik man afslag både i 1945 og senere i 1947. På den anden side har man på den tid næppe mærket noget direkte pres fra Øst. Det sovjetiske flådeopbygningsprogram inden for 5-årsplanen fra 1946 undrede vel i betragtning af de enorme genopbygningsbehov: men hvad der kunne udlægges som politisk pres med maritim "udløbs"-baggrund var rettet mod de tyrkiske stræder og landene herom.

Omsvinget i den danske sikkerhedspolitik skete først i foråret 1948, og da mindre som en bevidst målændring fra vor side end som følge af den stadig forværrede internationale situation omkring os med forstærkede tendenser til blokdannelse. Den berømte "påskekrise" opstod ikke som følge af et direkte pres på Danmark. Men der var dog nu - ved siden af det hidtidige pres på Dardanellerne - et pres mod i hvert fald den nordlige del af Skandinavien, over Finland (med ønske om bistandsaftale) mod Norge (forlydender om tilsvarende sovjetisk henvendelse).

Tillad mig at gå let henover de nordiske forsvarsforhandlinger fra april 1948 til januar 1949 med blot den bemærkning, at rent militært-fagligt var der fra min lille plads i staben intet andet rationale at se i et fritstående nordisk forbund end en vis lettelse af det evige problem med øvelsesplads for de sjællandske garnisoner: nemlig tumleplads i det smålandske øde!

Jeg vil ej heller bruge tid på begivenhederne omkring vor accept af tilbudet om at slutte os til Atlantpagten, et tilbud som for mig at se synes fremsat nok så meget p.g.a. amerikansk interesse i Grønland som i det egentlige, dengang næsten forsvarsløse Danmark, som kunne synes at være noget af en belastning.

Hvad der har været af vestlig strategisk interesse i det syddanske område i 1949 har vel først og fremmest været at hindre russerne i at udnytte området til: 1) udløb fra Østersøen, 2) fremskydning af flyvarsling og -kontrol eller sågar baser, eller 3) som springbræt til det for sømagterne langt mere betydningsfulde Norge. En anden værdi, som man ofte har tilagt vort område, nemlig som udgangspunkt for en potentiel flanketrussel over for et syd om Danmark mod vest ført landfremstød, var, med datidens styrkeforhold og den fra starten udtrykte danske modvilje mod fremmede baser og atomvåben på dansk jord i fredstid, ingen realitet.

Apropos realitet: russerne havde nu heller ikke meget at sejle ud af Østersøen med dengang, i hvert fald ikke i overfladen. Tillands ville de givetvis let have kunnet overrende Jylland, men kunne de komme videre? Begge supermagters interesse i vort område dengang må siges at have været begrænset. Den sovjetiske diplomatiske virksomhed mod de to nordiske landes tilslutning til pagten var da ej heller så stærk over for Danmark som over for Norge.

Men efterhånden som øst-vest spændingen blev stadig større, og de militære analyser i forbindelse med NATO-planlægningen viste, hvad der egentlig skulle til for at forsvare Danmark - og vel også under indtryk af Korea-krigens demonstration af, at det endnu eksisterende amerikanske atommonopol ikke var svaret på alle former for trusler - ja, så blev for alvor det tilbud om stationering, der allerede forelå og var blevet afvist, for alvor overvejet på ny. Forholdet var jo bl.a. det, at der helt op til et par år efter Tysklands optagelse i NATO i 1955 ikke var tale om den senere så velkendte koncept om "Forward Defence". På Centralfronten syd for os var det bedste, man kunne håbe på i tilfælde af storangreb, afgørende forsvar i Rhin-Ejssellinien. Vejen til Jylland gennem Slesvig-Holsten ville - efter

den ret tidlige hjemtagning af det norske kontingent - af allierede tropper kun være dækket af en britisk opklaringsbataljon og det danske kommando på godt en infanteribataljon. Det bagved i Jylland stående "Jydske Korps" lød af betydeligt mere, end det reelt var.

For os, der var med til at rekognoscere for fremskudte stillinger ved Dannevirke og to hovedforsvar nord for grænsen, var det i hvert fald forståeligt, at forsvarsledelsen i 1952 gik ind for at modtage tilbudet om stationering i Jylland af op til 150 amerikanske jagerbombere. Selv vi kunne dog forstå de politiske betænkeligheder, og retrospektivt set var det sikkert godt for den folkelige opbakning af alliancepolitikken, at det ikke blev til noget. Og der kom jo intet angreb! Det er i øvrigt spændende, om det nogensinde vil blive afsløret, om Sovjet overhovedet har haft alvorlige overvejelser om noget sådant efter krigen. Måske havde Montgomery ret, da han i 1947 efter besøg i Moskva rapporterede til sin regering, at det ville vare 15 - 20 år, før S.U. ville være i stand til at udkæmpe en større krig.

Men frygten var stor dengang i begyndelsen af 50'erne, og de vestlige sømagter syntes, hvad angår Østersøen, de facto at have affundet sig med den som et sovjetisk indhav. Et af mine første projekter i den ny-oprettede forsvarsstab i 1950-51 var således at udarbejde et memorandum til NATO om nødvendigheden af at vise vore større allieredes flag i Østersøen. Den eneste maritime støtte til vort område, der var planlagt for, var mineringer, mest fra luften og helt oppe i den nordlige del af Store Bælt og i Kattegat. I forbindelse med stationeringssagen forsøgte man fra dansk side at presse de allierede til - som en slags modydelse - at forlægge nogle flere enheder til Slesvig-Holsten, men ej heller dette var der større forståelse for. Den første NATO-øvelse i Danmark omfattede ganske vist amerikansk landgang, men så langt mod nord som muligt - ved Skagen! (Og opholdet varede kun så længe, som det tog soldaterne at drikke et glas mælk på stranden.)

Først med Tysklands optagelse i NATO begyndte vor situation at bedres. Slesvig-Holsten og Hamborg udgjorde i det tyske nationale system et "Wehrbereich" med en admiral i Kiel som chef. Han blev ret snart indlagt i NATO-kommandosystemet som COMLANDSLESVIG-HOLSTEN med bl.a. det danske kommando i Itzehoe under sig, og bistået af en allieret stab med anglosaksiske og danske officerer. Han var i NATO-henseende underlagt chefen for førnævnte vestre korps, alias CH/VLK. Denne hørte igen under COMLANDDENMARK, alias den danske hærchef, som i NATO-sager stod direkte under CINCNORTH.

På flåde- og flyversiden var de operative danske styrker under Nord-

regionschefen for hhv. flåde og fly, således at samlet kommando over styrker af alle tre værn først kunne udøves af CINCNORTH, ikke lokalt i DK/SL-H. For her at tilvejebringe den med vor geografi så helt nødvendige samordning var der i Karup forberedt et såkaldt "Joint Operations Centre", dog kun aktiveret ved beredskabsforhøjelser og øvelser. Det arbejdede efter komiteprincippet, og kunne de tre lokale chefer ikke blive enige, måtte appel om afgørelse rettes til CINCNORTH ved Oslo. Et system som efter de flestes mening ikke kunne forventes at virke tilfredsstillende i krig.

Bestræbelser i retning af oprettelse af en baltisk kommando kom derfor i gang snart efter 1955, i første række for at få indordnet de under opstilling værende tyske flådebidrag. De sorterede under Centralregionen, men deres hovedopgaver ville komme til at ligge i Østersøen i snævert samarbejde med danske flådestyrker, der jo imidlertid var under Nordregionen. For at ordne disse forhold, blev i 1957 oprettet en planlægningsgruppe i Kiel-Holthenau under den daværende britiske chef for de allierede flådestyrker i den nordlige del af Centralregionen, men som i denne henseende blev underlagt CINCNORTH. I hans gruppe indgik amerikanske, britiske, franske, danske og tyske officerer. Disse sidste var flere gange til forhandlinger i København, i civil under megen tys-tys.

Denne spire til et tysk-dansk maritimt samarbejde var da også tidligt blevet angrebet fra østlig side. I 1957 blev den løbende presse- og diplomatikampagne suppleret med propagandaprogrammet "Østersøen - Fredens Hav". Den kulminerede i december 1957 med et brev fra ministerpræsident Bulganin til statsminister H.C. Hansen, hvori det bl.a. hed: "Disse foranstaltninger komplicerer situationen i Østersøen og må nødvendigvis berøre andre Østersøstaters sikkerhedsinteresser. Derfor vil Danmarks standpunkt i denne sag øve stor indflydelse på, hvordan situationen i dette område udvikler sig". Man gav et værdigt svar - men man gik langsomt og forsigtigt videre fra dansk side og for så vidt også NATO-side.

Men på tysk side begyndte man at blive utålmodig. Samtidigt blev der fra tysk autoritativt maritimt hold udtrykt ønske om at ændre regionsgrænsen til at gå nord om Skagen, så Danmark kom med i Centralregionen. Dette var stærkt uønsket på dansk side, såvel af militære som politiske årsager. Forsvarsminister Fr. Josef Strauss sluttede sig i en pressekonference med danske journalister i november 1958 til ændringsønsket - muligvis af taktiske grunde for at presse danskerne til at nå en beslutning om fælles kommando. Stor ballade - trods udglattende officielle tyske erklæringer, så Strauss' initiativ kom snarere til at virke forsinkende på sagen, hvis udvikling dog fortsatte i det stille. Men i begyndelsen af 1959 var det

langt mere en anden politisk ømtålelig militær sag, der havde offentlighedens interesse, nemlig bygningen af depoter i Jylland for tyske enheder.

Selv blev jeg sommeren 1959 sendt til Bonn som militærattaché, og da var kommandospørgsmålet helt klart af højeste prioritet. Og nu var man endelig nået til det for mig helt rigtige: en baltisk enhedskommando for alle tre værn og begge nationaliteter. Jeg erindrer indgående samtaler, hvor for mig muligheden for at operere flådestyrker fra Nordsøbaser nord om Skagen og ned i stræderne var et afgørende punkt. Endelig i august 1960 kunne general Norstad forelægge vor regering et færdigt forslag, men så kom der valg, og først i januar 1961 kom der gang i sagen igen. Fra dansk side havde man ganske mange ændringsønsker til forslaget, så først den 31. august 1961 kunne den socialdemokratisk/radikale regering offentliggøre en erklæring om sagen. Den gav udtryk for fast vilje til videre forhandlinger for at få en afslutning, "idet der også fra dansk side indgår overvejelser i forbindelse med den internationale situation". Dette sidste på baggrund af, at man var i et højdepunkt af Berlinkrisen; muren var blevet opført fra den 13. august. Samme dag som regeringserklæringen, den 31., kom der en kraftigt advarende henvendelse til statsminister Kampmann fra S.U. Men forhandlingerne fortsatte, og den 7. december godkendte Folketinget COMBALTAP-ordningen med 149 stemmer mod 13.

Den sovjetiske reaktion var den hidtil skarpeste med udtryk i en regeringserklæring som: forværret forhold, vanskeliggørelse af Danmarks neutrale naboers stilling og stridende mod dansk regeringsforsikring af 8 MAR 1946 (da russerne rømmede Bornholm) om, at Danmark er rede til "med sine egne styrker at besætte Bornholm uden nogensomhelst deltagelse af fremmede tropper" - og endende dystert med at varsle sovjetiske modforholdsregler. Men det kritiske højdepunkt i forbindelse med enhedskommandoens oprettelse var dog den såkaldte "notekrise" med Finland. Dens forløb har været brugt til at illustrere begrebet "Nordisk Balance" - noget som vel bør nævnes i et foredrag som dette - og da det er gjort bedre i Seidenfaden-rapporten, end jeg vil kunne gøre, skal jeg tillade mig at citere herfra:

"I noten til Finland den 30. oktober foreslog den sovjetiske regering finsk-sovjetiske konsultationer i henhold til den finsk-sovjetiske venskabs-traktat for at "sikre forsvaret af begge landes grænser mod truslen af et militært angreb fra Vesttyskland og dets allierede". I noten blev det fremdraget, at "Bonn-revanchisterne" var ved at etablere deres indflydelse over Danmark og Norge, ja endog i Sverige. Krisen endte ved et møde den 24. november i Novosibirsk mellem Kekkonen og Hrustjov.

Under forhandlingerne havde Kekkonen insisteret på det klare finske ønske om at bevare sin neutralitet og henvist til, at ingen anden magt kunne forventes at angribe Sovjetunionen over finsk territorium. Samtidig pegede han på det uønskelige for Sovjetunionen i at skabe en krigspsykose i de øvrige nordiske lande, og han kunne i den forbindelse fremdrage udtalelser fra den norske forsvarsminister Gudmund Harlem, som havde mindet om den norske holdning til stationering af atomvåben på norsk territorium. I det afsluttende communiqué fra mødet blev det finske synspunkt gentaget, at undladelse af militære konsultationer kunne være "egnede til at berolige folkeopinionen i Skandinavien og ville føre til en reduktion i behovet for militære forberedelser ikke bare i Finland og Sverige, men også i Danmark og Norge, som er medlemmer af NATO".

Men tiden må nu være inde til at ajourføre pr. 1962 situationen i og den strategiske betydning af Østersøen. Vi er nu 15 år fra Montgomery's vurdering, og der er unægtelig sket et og andet. USA's atommonopol er slut, og NATO's flexible response strategi er ved at tage form, omend ikke endnu officielt knæsat. Den sovjetiske flådeopbygning er godt i gang. Jeg skal ikke komme ind på typer og antal enheder i Østersøen, som jo nogle af Dem særlig har studeret. Omend hovedparten af WP's maritime Østersø-aktivitet nok var defensivt præget, var vor vurdering dog klart, at de havde flere styrker dér end rimeligt ud fra kystforsvarshensyn alene. Det "rimelige" indeholdt en margin af hensyn til Sverige, der dog af offensivt potentiel stort set kun rådede over jagerbomberfly og ubåde. COMBALTAP måtte derfor gå ud fra, at russerne nu havde behov for og ambitioner i retning af at åbne udfaldsvejene.

Deres maritime fredstidsaktivitet var da også blevet langt mere frem-skudt og truende end i de første 10 år efter krigen. Overvågningen af udfaldsvejene med faste patruljer begyndte i 1956 med de to første, henholdsvis syd for Trelleborg og i Fehmarn Bælt. De skulle senere i 1968 og i 70'erne blive suppleret med yderligere tre patruljer, som i hvert fald i sommermånederne er permanente. Omsejlingerne af Sjælland begyndte (med 5 - 6 årligt i 60'erne), og WP-øvelsesvirksomheden, der indtil slutningen af 50'erne fandt sted ud for sovjetisk kyst, udstræktes i 60'erne til også at foregå i den vestlige Østersø. I 1957 observeredes ved Dagø og Øsel for første gang en sovjetisk amfibie-landgangsøvelse af større omfang. Også denne aktivitet flyttedes i løbet af 60'erne længere og længere vest på, til i 1970 for første gang en sådan øvelse fandt sted i DDR. Samtidigt med krigsmarinens udbygning øgedes også stærkt den statsdirigerede sovjetiske

handelsflåde, og talrige fiske-trawlere var med til at skabe bekymringer sammen med efterretnings-skibe og havundersøgelser-fartøjer.

For russerne må vel i 1960'erne den største bekymring have været NATO's højsøflåde, Atlanterhavsflåden, med dens hangarskibsfly- og marine-korpspotential. Cuba-krisen i oktober 1962 kunne nok give dem anledning til frustration; vesten besad her et yderst smidigt instrument, særlig vel-egnet i det "grå område" mellem krig og fred, som også kunne lægges i vægt-skålen for den europæiske balance, især på flankerne. Af modmidler havde de kun deres oceangående ubåde, i stadigt kapløb med vestlige anti-ubåds-krigsførelsesmidler - og ubåde ligesom mangler "krop" til anvendelse under kriser (grå område).

Østersøen, med Danmark - Slesvig-Holsten som baseområde bagved, må i østlige analyser af et konventionelt ført felttog i Nordeuropa have stået som en farlig kile ind i flanken, måske endda truende et af deres vigtigste industriområder, særlig hvis Sverige blev presset med på vestlig side (en mulighed der måske er mere nærliggende for sovjetisk tankegang end for vor). Der var derfor en helt klar nødvendighed for et solidt kystforsvar, og tilskyndelsen til i givet fald at komme NATO i forkøbet ved hurtigt at sætte sig fast i Danmark, må også have været til stede.

Vender vi os til NATO og den vestlige interesse for Østersøen, så det faktisk knapt så offensivt ud. Men den allierede tilstedeværelse i fredstid var dog en helt anden end i 1950, da jeg skrev på det nævnte memorandum. Amerikanerne både fløj over og besejlede jævnlige Østersøen: kommandoskibet "Newport News" med en admiral ombord + 2 jagere (+ den russiske skygge) af-lagde årligt besøg i Stockholm osv. Tyskerne, og også vi efter evne, ope-rerede godt op i midten af Østersøen. Øvelser blev afholdt med ekstern del-tagelse, dog kun til snævert øst om Bornholm og uden udenlandske tropper på selve øen. Alle danske regeringer har været pinligt opmærksomme på at undgå aktiviteter, der kunne virke provokerende (som nordmændene i Finmar-ken). Man har da også afstået fra at planlægge for og indøve indsættelse af ACE Mobile Force på Bornholm, skønt øens udsatte beliggenhed og begræn-sede størrelse og betydning just har bragt den i søgelyset som et muligt, let afgrænset mål for en østlig begrænset overraskelsesoperation, et "fait accompli" med henblik på politisk afpresning.

I øvrigt frembyder Østersøen ganske mange andre muligheder på betyde-ligt lavere aggressionsniveau end åben invasion - nemlig for operationer i det grå område som støtte for politisk pres, f.eks. indgreb mod fiskeri og skibsfart. Skal noget sådant kunne fysisk imødegå på stedet, kræves der igen den førnævnte "krop" - motortorpedobåde alene gør det ikke.

NATO's doktrin om det afpassede gensvar forudsætter i princippet udbygning af de konventionelle styrker i en grad, som medlemslandene som bekendt hele tiden er gået på kompromis med, af økonomiske og politiske grunde. For at afbøde de uheldige virkninger af NATO's konventionelle underlegenhed, som er særlig udtalt på flankerne, udviklede man i 60'erne den såkaldte flankestrategi. Den går ud på intensive forberedelser af tilførsel til truede områder af forstærkninger, sikring af disses modtagelse og logistiske støtte samt indøvelse af alt dette i fredstid, det sidste så regel- og rutinemæssigt, at den eskalerende virkning heraf i en optrækkende krisesituation formindskes mest muligt. Disse foranstaltninger bliver en slags kompensation for den stationering af gidsler (om man vil) fra de større allierede, som skønnes politisk uhensigtsmæssig. Vi har jo set mange af disse øvelser, både her og i Nordnorge, men altid begge steder uden at berøre de nærmest S.U. værende områder. Denne øvelsesvirksomhed er over for S.U. det klareste udtryk for vestligt stormagtsengagement i Østersøen (eller kanten af den). Selve Østersøen har i øvrigt hele tiden været forbudt område for det maritime brandkorps (STANNAVFORLANT) for ikke at udfordre.

Der bør nævnes endnu en NATO-interesse i vort område, nemlig det efterretningsmæssige. Vi har jo, bl.a. med Bornholm, en interessant beliggenhed i så henseende. I Østersøen findes fremdeles 50% af S.U.s værftskapacitet, og over de baltiske havne klareres 40% af den samlede godsmængde på 250 millioner tons, som årligt passerer samtlige unionens havne mod vest. Et kendt eksempel på betydningen af vor overvågning af alt dette, er fra Cuba-krisen, hvor den første melding om et fragtskib, der vendte om efter etableringen af den amerikanske blokade, stammede fra dette område.

Tilbage står at se på Østersøens relative betydning i lyset af de senere års udvikling, hvorunder Sovjet til manges overraskelse har magtet at udfordre USA endog på det globale maritime område, kulminerende foreløbigt med bygningen af bl.a. tre hangarskibe (i Sortehavet forøvrigt). Sådanne enheder samt de strategiske gengældelsesstyrker i form af missilbærende undervandsbåde, stiller naturligvis krav om isfrie baser, og deres rækkevidde tillader, at hensyn til basernes nærhed i forhold til indsatsområdet tillægges mindre vægt. Man har da også set en udpræget tyngdeforskydning mellem de 4 sovjetflåder på bekostning af Østersøflåden og til gunst især for Nordflåden.

International Institute for Strategic Studies i London regner således for i år kun med 12 ubåde og 47 større overfladeskibe i Østersøflåden mod hhv. 35 og 55 sidste år, men tallene for de øvrige flåder er nu også redu-

cerede. Vor E-tjeneste er vist ikke ganske enige heri (spørgsmål om udrangering eller ikke af ældre typer). Samme E-tjeneste har imidlertid konstateret, at antallet af sovjetiske udpassager gennem vore farvande er halveret siden 1960, hvilket forklares med, at de tre øvrige sovjetflåder nu er næsten udbyggede, og at den baltiske flådes egne enheder hovedsageligt har deres opgaver i Østersøen.

De senere års billede her viser i øvrigt også en tendens i retning af flere lokale roller til østtyskere og polakker, som således i 1976 har været alene om at sejle rundt om Sjælland (30 omsejlinger i snit de senere år). Men det er vel karakteristisk, at når der trædes i spinaten, som da østtyskerne prøvede at tilrane sig en dansk torpedo ved Bornholm i juni 1976, ja, så overtog russerne billedet dagen efter, at vi havde protesteret. 1976 har også været fremholdt som det år, man første gang så en sovjetisk marineøvelse i Nordsøen - men med enheder på vej tilbage fra vistnok Middelhavet, så vidt jeg har forstået. Hvad der efter min mening er mere betænkeligt og egentlig både farligt og ondsindet, er en del af flyaktiviteten i Østersøen, særlig de såkaldte Rügen-flyvninger. De er foruroligende med henblik på bevarelsen af vore varslingsmuligheder.

Sammenfattende får jeg det til, at man kan sige, at S.U. ikke længere har nogen videre interesse i hurtigt at åbne stræderne med henblik på udløb i tilfælde af krig. Fri passage ind synes at kunne blive ønskelig for dem efter nogen tids forløb for at udnytte værftspotentielt. Men mangt og meget i deres styrkers organisation tyder på, at de ikke regner med nogen langvarig krig. Derimod har de en klar defensiv interesse i at beskytte deres potentielle i Østersøen, herunder dens rolle som supplerende forsyningsvej for landstyrkerne. Men om den optimale løsning, hel eller delvis besættelse af Danmark, vil blive forsøgt, må afhænge af deres vurdering af de dermed forbundne omkostningers indflydelse på andre og højere prioriterede opgaver.

For NATO samler hovedinteressen - for så vidt Nordreregionen angår - sig mere end nogensinde omkring Nordnorge, hvor det lokale styrkeforhold er væsentlig mere ugunstigt for NATO end omkring de danske stræder, ligesom den øgede sovjetiske aktivitet i Norskehavet har gjort flankestrategien mindre troværdig. Dertil kommer udsigterne til olieudvinding og den norske disput med S.U. om sokkelafgrænsningen. Med "interessen" tænker jeg især på imødegåelse af trusler eller pres på konfliktniveauer lavere end den kernevåbenkrig, under hvilken en kamp om få hundrede kilometers fremskydning af baser har mistet sin betydning i lyset af nutidens strategiske våbens rækkevidde.

Jeg har set en svensk vurdering bekræfte denne relative betydning af de to mulige brændpunkter i Skandinavien, hvor de to magtblokke står overfor hinanden uden en bufferzone imellem sig. Man ser i denne vurdering en mulig sammenhæng mellem dem, gående ud på at et sovjetisk fremstød mod Nordnorge, eksempelvis kunne få NATO til at spærre Østersøudløbene, hvor styrkeforholdene er gunstigere.

Disse styrkeforhold bliver jo, med de mange og ofte umålelige faktorer der spiller ind ved siden af de nøgne tal, ofte meget forskelligt vurderet - hvis de da ikke ligefrem bliver gjort til genstand for manipulation i politisk eller bevillingstaktisk øjemed. Personligt mener jeg faktisk ikke, vor situation er så dårlig - dog under forudsætning af, at der ved den mindste foranledning træffes hurtig politisk beslutning om forbedring af vort fredsberedskab, som det må indrømmes, er meget lavt. Drejer det sig om en eller anden form for begrænset aggression, der undlader indledningsvis i hvert fald at inddrage vesttysk territorium af frygt for hurtig eskalation, har vi i hvert fald den fordel, at WP kun kan nå os gennem luften og over havet. Og disse såkaldte kombinerede operationer, altså luftbårne og amfibiske, er altid vanskelige; det har sidst tyrkerne måttet erkende, endda overfor ringe modstand på Kypren, og sovjetstyrkerne har ingen krigserfaring med sådanne operationer af nævneværdigt omfang.

Jeg må beklage, at jeg ikke har været inde på hele havretsproblematikken, hvis regulering kan få stor indflydelse på det sikkerhedspolitiske (eller omvendt), så vist som økonomi, folkeret og strategi ikke rigtig kan adskilles fra hinanden. Men dels har jeg ingen forudsætninger for at behandle dette, dels synes alle aktørerne i Østersøen endnu at være i en slags venteposition, forsigtige med ikke at spille ud og skabe situationer, der kan foregribe den endelige opdeling og regulering.

Ordet "forsigtig" eller måske snarere "tilbageholden" er vel også et af de adjektiver, der trænger sig på, hvis man her til slut kort skal opsummere stormagternes generelle handlingsmønster over for Skandinavien som helhed og i rammen af deres globale duel. Man har formuleret det på den måde, at begges politik i området har været "denial rather than acquisition". Altså intet pres for opnåelse af baser eller andre rettigheder, så længe modparten ikke opnåede noget sådant.

For specielt Østersøens vedkommende, må den for Sovjetunionen som kyststat givetvis være af vital interesse, omend på det storstrategiske område reduceret i forhold til tidligere, og vi har da også set vedvarende bestræbelser på at gøre den til et indhav snarere end et randhav. USA har

på sin side indskrænket sig til containment i den vestlige del med sin støtte og garanti til Vesttyskland og Danmark. Dette engagement er det naturligtvis af største vigtighed for os at opretholde, hvis ikke man vil risikere at finde Danmark i de tidligere randstaters rolle en skønne dag - således som jeg i mit papir i Deres mappe har refereret, at nogle sortseere vurderer situationen allerede i dag.

Andre derimod ser den i de sidste år her i landet så meget omtalte WA-aktivitet i Østersøen som blot endnu en demonstration af den langsomhed, hvormed det praktiske liv tilpasser sig ændrede kendsgerninger. Således at forstå, at kendsgerningen fra 1945, nemlig S.U.s dominans af Østersøen, har brugt op mod 30 år til at manifestere sig i egentlige styrker og den dertil hørende aktivitet.

Personligt tror jeg nærmest på en slags syntese mellem de to opfattelser, altså den, der ser WP-aktiviteten som et bevidst vedvarende pres "udad" og den anden, der snarere opfatter det hele som et udslag af inertiens lov parret med ubehændighed. Man kunne tænke sig, at det er inertie og træghed i systemet, plus en god del "servicepride" eller "brinkmanship", der nu og da fører til militære handlinger, der ligesom ikke passer i det store billede og ud fra visse politiske afspændingshensyn kan forekomme mindre ønskelige, men at Kreml lader det passere ud fra en tro på, at den vestlige kapitalismes permanente kriser dikterer os sagtmødig resignation, snarere end en mod-aktion i form af øget militære engagement. Med andre ord, den risiko for en for dem uønskelig styrkelse af NATO, som deres noget aggressive aktivitet måtte kunne føre til, ses opvejet af de vitterligt opnåede militær-taktiske fordele og den påførte formodede intimiderende virkning. Og endelig - ved at lade dem boltre sig lidt frit bremser man ikke væksten af den offensive ånd og stolthed i de røde flåder - og det er givetvis noget, som det er i de højest prioriterede globale aspirationers interesse at fremme.

SEMINAR

Dansk militær historieskrivning belyst ved udvalgte eksempler:

Seminaret beskæftigede sig med historiografi, som vi definerede som en disciplin, der har til formål at redegøre for og vurdere litteraturen om historiske begivenheder og deres forklaringer.

Stud. mag. Jesper Bernøe bød velkommen.

Derefter indledte Claus v. Barnekow med kort at redegøre for historiografiens placering i den historiske videnskab. Barnekow fastslog i sin indledning følgende to kendsgerninger:

- 1) Officererne er næsten enerådende i dansk militærhistorieskrivning.
- 2) Faghistorikernes og officerernes uddannelser er væsensforskellige.

Heraf fulgte den naturlige konklusion, at officerer og historikere arbejder forskelligt med historiske problemstillinger.

På denne baggrund hævdedes det, at konsekvensen af, at faghistorikerne i Danmark ikke har interesseret sig for militærhistorie, er, at faget ikke besidder en forskningstradition.

Den manglende forskningstradition skyldes formentlig fraværet af metodiske og historieteoretiske diskussioner blandt officerer. Endelig blev det fastslået, at officerernes historieskrivning ofte er målrettet, dvs. led i officerens forberedelse til kommende krigssituationer.

Seminarets overordnede formål er derfor at yde et beskedent bidrag til en begyndende ændring af forholdene, som de her er blevet opridset.

GRUPPE I: Den danske hær under Frederik VI.

Gennemgangen af Jens Johansen: Frederik VI's Hær 1784-1814 blev foretaget af H.C. Wolter, P. Buntzen og K. Hersaa.

Resultatet af gruppens arbejde blev fremlagt efter følgende disposition:

- 1) En bedømmelse af de i forordet og efterskriftet indeholdte præmisser og konklusioner.

Gruppen kom til det resultat, at forfatteren har vovet sig ud i uholdbare spekulationer angående de udenrigspolitiske virkninger af Frederik VI's indsats for hæren.

2) En stillingtagen til væsentlige dele af forfatterens begrebsanvendelse, herunder især hans opfattelse af Frederik VI's indflydelse.

Jens Johansens opfattelse af kongens indflydelse afspejler hans mangelfulde kildeanvendelse, der får ham til at se et kongeligt initiativ i en kongelig beslutning.

Tillige kritiseres den ødelæggende mangel på bibliografiske oplysninger. Som hærarkivar burde Jens Johansen kunne have indset nødvendigheden af et fyldigt noteapparat.

Gruppen ser desuden et alvorligt defekt i den stærke personcentrering, den diffuse begrebsanvendelse, og den mangelfulde årsagsforklaring.

GRUPPE II: Helgoland - sejr eller nederlag?

Gruppens medlemmer var J. Bernøe, K. Munkholm, og L. Tvilsted Jakobsen.

Indledningsvis opstilles det behandlede materiale i 7 grupper:

- 1) Rapporter (bygger ofte på journaler)
- 2) Øjenvidneskildringer (sendt med langsom brevpost)
- 3) Telegrammer (sendt lige efter slaget)
- 4) Debatskrifter (polemik mellem deltagere)
- 5) Officielle versioner (ca. 20-30 år efter)
- 6) Jubilæumsskrifter (ikke før 25 år efter)
- 7) Populariseringer (ingen øjenvidner, mytologisering)

Gruppens resultater løber langs to retningslinjer:

a) Har de respektive nationale holdninger til slagets udfald ændret sig i de forløbne 113 år?

b) Afspejler skribenternes vurdering af danskernes overlegenhed deres holdning til slagets udfald?

Under a) kom gruppen til det resultat, at danske skribenter generelt mener, at kampen er uafgjort eller en dansk sejr, mens de forbeholdne vurderinger aftager, efterhånden som jubilæumsskrifterne domineres af veteranernes farverige beretninger. I udlandet er det bemærkelsesværdigt, at østrigske skribenter i den nærmeste tid efter slaget har en meget ringe tilbøjelighed til at vurdere den tyske indsats ret højt, og slaget vurderes indtil århundredeskiftet som uafgjort, derefter bliver tonen mere lagt over i det heroiske. Fra preussisk-tysk side er der en tendens til at overvurdere de 3 kanonbådes rolle, og det er bemærkelsesværdigt, at tyskerne efter 1919 overtager slaget og gør det til en preussisk-østrigsk sejr, mens samtidig den engelske fregat "Aurora"s rolle stilles i et stadig mere fordægtigt lys, selvom Tegetthoff selv intet har at udsætte på dens optræden.

Under b) viser det sig - i overensstemmelse med det foregående - at preusserne og østrigerne vurderer den danske overlegenhed højere, og at denne overlegenhed vokser, jo nærmere vi kommer vor egen tid; mens danskerne i begyndelsen bagatelliserer den danske overlegenhed (her bliver sågar til tiden den danske styrke erklæret for underlegen i artilleri!), men i nyere tid - efter den officielle historie - indrømmes den danske overlegenhed, men de populære skrifter hænger endnu fast i myten om den tapre underlegne danske eskadre.

Det var ikke indeholdt i gruppens mål at vurdere styrkeforholdet, men ved hjælp af de tabeller, der fandtes i forskellige skrifter, og med påvisning af, i hvor høj grad en simpel ting som måleenheder kunne virke vildledende, kunne vi antyde, at styrkeforholdet formentlig var så lige som nogen kunne ønske sig.

GRUPPE III: Nieuwenhuis: Krigsproblemet . . .

K. Janson og C. Barnekow gennemgik generalmajor Nieuwenhuis: Krigsproblemet belyst ved den danske hærs ledelse i de sidste århundreder (1611-1864).

Gennemgangen blev struktureret således:

1) En placering af værket i forhold til andre brede fremstillinger af Danmarks militærhistorie, hvorunder det påpegedes, at værket er en ener på grund af en direkte udtrykt problemstilling samt et forsøg på analyse.

2) En gennemgang af forfatterens forsøg på, på grundlag af en analyse af de inddragne krige at finde årsagerne til krigenes udfald, altså krigsproblemet, idet han derved ønskede at påpege, hvordan dette kunne løses i fremtiden.

3) En gennemgang af selve den historiske fremstilling, der jo er grundlag for Nieuwenhuis' forsøg på at løse krigsproblemet.

Det konstateredes, at forfatteren ikke havde nået sit mål, idet hans delkonklusioner på de konkrete historiske hændelsesforløb viste, at en lang række faktorer spillede ind, når det gjaldt udfaldet af krigsoperationerne, hvorimod Nieuwenhuis selv mener at nå frem til på grundlag af disse undersøgelser, at udfaldet af krigsoperationerne i alt væsentligt var betinget af forholdet mellem overgeneralen og den politiske ledelse. Det blev påpeget, at årsagerne til, at der ikke er sammenhæng mellem forfatterens præmisser og konklusion, dels skyldes, at hans konklusion samtidig er præmis for undersøgelsen, altså en cirkelslutning - dels at han formodentlig havde et praktisk og politisk sigte med bogen.

Endelig fremhævedes nogle metodiske og kildekritiske svagheder.

Som afslutning understregedes, at intet var så let som at kritisere et 60 år gammelt værk, der ved sin fremkomst utvivlsomt var enestående, og som også i dag kan læses med udbytte.

Under afslutningsdebatten blev det fastslået, at vejen frem for militærhistorien i Danmark går gennem et mere ihærdigt forsøg på fra både officererne og faghistorikerne at tale samme sprog. I denne sammenhæng foreslog oberstløjtnant Kroon, at der blev etableret et terminologisk samarbejde.

Det blev desuden påpeget, at officerernes formål med at beskæftige sig med militærhistorie foruden praktiske militære formål også var beregnet på almindelig oplysning eller påvirkning af en opinion, men deres egen- skab af embedsmænd kunne begrænse deres ytringsfrihed.

For at belyse eksempel på et område, hvor samarbejds muligheden mellem officerer og faghistorikere er indlysende, gav mag. art. Thomas Riis, for- mand for Den danske komité for Byhistorie, et kort indblik i de militære aspekter af byhistorie, idet der jo ikke er nogen tvivl om at, skal de på seminaret fremsatte tanker og idéer føre til noget på længere sigt, gives der kun én mulighed, og det er samarbejde mellem de to grupper af forskere i militærhistorie.

Arbejdsgruppe I:

FLÅDEN PÅ NIELS JUELS TID

Indleder og ordstyrer lektor J.H.P. Barfod:

Referent museumsinspektør, cand. mag. Kay S. Nielsen:

Gruppen besluttede at indskrænke arbejdet til en kort gennemgang af flådens materiel inden skånske krig samt en nøjere gennemgang af slaget i Køge Bugt d. 1. juli 1677.

Når man valgte at koncentrere sig om selve slaget og de samtidige kilder, skyldtes det dels 300-års jubilæet, og dels den kendsgerning, at dette det måske kendteste af alle søslag, den danske flåde havde været involveret i, var så relativt dårligt belyst af de samtidige kilder.

Flåden inden Den Skånske Krig.

Den danske flåde var siden Chr. IV's død om ikke gået i forfald, så blevet stærkt medtaget under de dårlige økonomiske konjukturer, hvad der havde medført, at man havde forsømt nødvendige reparationer og en løbende fornyelse og udskiftning af flådens skibe. Den unge enevældes flåde bestod i 1662 af 12 større orlogsskibe, 3 middelstore, 2 mindre og en række småskibe. Fra 1663 sker der imidlertid en stor aktivitetsudvidelse på Holmen, både i form af nybygninger og reparationer af det gamle materiel, således at den danske flåde inden den skånske krig er særdeles vel udrustet. Den svenske gesandt i København meddeler således hjem i 1674, at den danske flåde vil kunne udruste 22 større skibe og 2 fregatter.

Den Skånske Krig.

Ikke alene flåden, men hele det danske militære apparat var siden enevælden blevet stærkt forbedret og udbygget i håb om at vinde Skånelandene tilbage. Det stod dog klart, at Danmark ikke alene kunne besejre Sverige. Danmark søgte derfor gennem alliancer at opnå en styrke, der kunne muliggøre et heldigt udfald af en konflikt med Sverige. Det var naturligt at søge støtte ved en traktat med Holland, der under Karl-Gustav krigene havde ydet en uvurderlig støtte. Særligt til søs var det vigtigt, at det på forhånd var sikret, at den danske flåde beherskede Sundet og Østersøen, således at det var muligt at sikre overførslen og forsyningen af en dansk hær i Skåne. Det er på denne baggrund, at man fra dansk side indkaldte en hollandsk admiral som øverstkommanderende for den danske flåde, og i det første krigsår er det da også en kombineret dansk-hollandsk flåde under

kommando af en hollandsk admiral i dansk tjeneste, der sikrer overførslen af den danske hær til Skåne. I foråret 1677 er situationen imidlertid særdeles vanskelig for den danske krigsledelse, idet den hollandske hjælpeflåde det foregående efterår er sejlet hjem, og en ny ikke ankommet. Det er denne situation, der er optakten til slaget i Køge Bugt. Den danske hær i Skåne kan ikke tåle at blive afskåret fra forsyninger fra Sjælland og København, så et nederlag til den svenske flåde inden hollændernes ankomst kan blive til en katastrofe. Der hersker da heller ikke tvivl i de samtidige kilder om, at den danske flåde længst muligt søgte at undgå slag med den svenske hovedflåde i håb om, at en hollandsk hjælpeflåde skulle nå frem. Når det kom til slag, skyldtes det, at den svenske flåde trængte sig op i Sundet, hvad man ikke kunne acceptere, når den danske hær stod i Skåne.

Slaget i Køge Bugt.

Der har i tidens løb været forskellige opfattelser af styrkeforholdet mellem de to flåder, der 1. juli mødtes i Køge Bugt eller rettere ud for Stevns. I dag regner man det for nogenlunde sikkert, at den svenske flåde bestod af mindst 18 orlogsskibe, 12 fregatter, 6 brandere samt et antal mindre skibe. Den danske flåde bestod af 16 orlogsskibe, 9 fregatter, 2 brandere samt nogle mindre skibe. Dette siger dog ikke alt om styrkeforholdet, idet både antallet af kanoner og besætningens størrelse spiller ind. Målt i kanoner var den svenske flåde også den danske overlegen, idet der var mindst 1634 kanoner om bord mod 1422 i den danske flåde. Besætningen på den svenske flåde var langt større end den danske, mindst 8600 mod 6700 på den danske flåde; dog var den danske flåde underbemandet, og indtil det sidste var der en stadig strøm af anmodninger om flere folk og forsyninger.

Kilder til slaget.

Gruppen besluttede ikke at behandle slaget i detaljer, men i stedet at drøfte de samtidige kilder på baggrund af en kildesamling, lektor Barfod havde ladet fremstille. Problemet er, at en rapport udarbejdet af Niels Juel er gået tabt. At den har eksisteret, fremgår af det bevarede kildemateriale, men endnu er det ikke lykkedes for nogen forsker at finde den. Man er henvist til en række andre kilder. Man var enige om, at de sikreste kilder var prisregnskaberne, og at de øvrige kilder skulle vejes mod dem. Disse regnskaber klarlægger bl.a. på en udmærket måde de skibsskifter, Niels Juel måtte foretage i løbet af slaget. På grund af manglende tid sluttede gruppen med en yderst kort gennemgang af samtlige aftrykte kilder, hvad man lige nåede, men uden en egentlig samling af de rejste problemer. Når man trods alt var nået så langt, skyldtes det det store forarbejde, lektor Bar-

fod havde lavet, og det klare oplæg.

Gruppen var enig i, at man ved en kommende konference skulle afsætte mere tid til de enkelte emner, således at en egentlig færdigbehandling af de rejste problemer kunne nås.

Arbejdsgruppe II:

DANSK MILITÆRPOLITIK OG HÆRORGANISATION 1563-1645 PÅ BAGGRUND AF DE UDENRIGSPOLITISKE BEGIVENHEDER.

Indleder lektor, cand. mag. Kn. J.V. Jespersen:

Referent museumsinspektør, mag. art. Steffen Heiberg:

Lektor Knud J.V. Jespersen indledede med en redegørelse for de faktorer, der efter hans opfattelse afgørende influerede på udformningen af dansk militærpolitik i perioden. Sit udgangspunkt tog Jespersen i K.C.Rockstroh's stærkt kritiske vurdering af Christian IV's udenrigs- og forsvarspolitik, som han sammenfattede i nogle få hovedpunkter: kongens manglende forståelse for betydningen af en national hær, hans kortsynede udenrigspolitik dikteret af egennytte og præget af manglende dømmekraft, og i modsætning hertil et rigsråd, der repræsenterede både sund fornuft og solid dømmekraft. Jespersen påpegede som et bærende synspunkt i Rockstrohs i øvrigt så fortjenstfulde arbejde, at ethvert initiativ, der fremmede den nationale hær, var noget positivt, mens omvendt faktorer, der hæmmede dens udvikling, vurderedes negativt. Jespersen fremhævede, at Rockstrohs vurderinger i høj grad var præget af hans samtids forsvarsdebat og hævdede, at hans domme hvilede på et anakronistisk forenklet grundlag, og at en dyberegående analyse af baggrunden for tidens udenrigs- og forsvarspolitiske synspunkter førte til resultater, der var praktisk taget de modsatte af Rockstrohs. Til denne baggrund hørte efter Jespersens opfattelse overvejelser over

- 1) Danmarks udenrigspolitiske situation i tiden mellem Syvårskrigen og Torstenssonkrigen
- 2) Magtkampen mellem de to mest betydningsfulde politiske organer, kongemagten og rigsrådet
- 3) den krigsteoretiske og militærtekniske udvikling i Europa i perioden.

M.h.t. det første fremhævede Jespersen, at Danmarks politiske hovedproblem var forholdet til Sverige. Han påpegede, hvorledes balancen mellem de to nordiske lande i periodens forløb blev afgørende forskudt til Sveriges fordel. Under disse omstændigheder måtte de udenrigspolitiske og sikkerhedspolitiske bestræbelser koncentreres om at hævde Danmarks stilling over for den svenske stormagt, hvilke bestræbelser efterhånden tog karakter

af en egentlig eksistenskamp, der kulminerede i 1650'erne. Denne udenrigspolitiske situation var naturligvis i høj grad bestemmende for dansk forsvarspolitik.

Videre fremhævede Jespersen, at hvad angik uoverensstemmelserne mellem rigsrådet og kongemagten om den mest hensigtsmæssige udenrigs- og forsvarspolitiske kurs og Rockstrohs vurderinger af de to parters synspunkter, var det næppe rimeligt at opfatte kongens holdning som udtryk for en særlig brist i hans karakter og dømmekraft og omvendt rigsrådets politik som en usædvanlig ophobning af sund fornuft. Begge holdninger kunne rationelt begrundes udfra reelle magtpolitiske hensyn.

M.h.t. udenrigspolitikken kom dette særligt frem i forholdet til Sverige, hvor rigsrådet havde særlige beføjelser udover håndfæstningens bestemmelser. Disse var blevet skriftligt formuleret i Stettinerfreden 1570 og gik i korthed ud på, at fremtidige uoverensstemmelser mellem Danmark og Sverige skulle søges bilagt på grænsemøder mellem de to rigers rigsråd. Denne bestemmelse gav rigsrådet en betydelig indflydelse på det vigtigste af alle udenrigspolitiske spørgsmål, forholdet til Sverige, og betød samtidig en indskrænkning af et af kongemagtens vigtigste privilegier, retten til at udforme og lede landets udenrigspolitik. Under disse omstændigheder var det vigtigt for rådet at hindre en åben konflikt med Sverige, idet en sådan sandsynligvis ville tilintetgøre grænsemøderne som politisk institution. Som følge heraf udviste rådet da også en konsekvent modvilje mod en krig med Sverige.

Omvendt var fra kongemagtens synspunkt en konflikt med Sverige næsten en nødvendighed for at bryde rådets magt på dette punkt, ligesom en dansk sejr i en evt. krig ville betyde en afgørende forskydning i magtbalancen konge/rigsråd til gunst for kongen. Overvejelser af denne art lå formentlig bag kongens ultimatum til rådet januar 1611 om at ville føre krigen som hertug af Holsten, hvis rådet ikke ville give sit samtykke.

Hvad angik den militære organisation, fremhævede indlederen, at når rigsrådet foretrak en national hær, var dette begrundet i, at forfatningen satte grænser for de nationale troppers anvendelsesmuligheder. De skulle anvendes defensivt, og kongen kunne f.eks. ikke anvende dem i sin egenskab af hertug af Holsten. En øget vægt på den nationale hær ville derfor automatisk styrke rådets indflydelse på forsvarspolitikken og derigennem på udenrigspolitikken. Desuden kunne rådet øve direkte indflydelse på den nationale hær gennem rigsmarsken, der traditionelt var fører for den nationale hær, og gennem rostjenesten, der udelukkende var adeligt rekrutteret.

Præcis de samme momenter måtte give kongen motiv til at tage afstand fra en national hær. En lejet hær, opstillet og betalt af kongen, ville derimod øge hans dispositionsfrihed og dermed reducere rådets indflydelse på forsvars- og udenrigspolitikken.

Man finder således på såvel det udenrigs- som forsvarspolitiske område interessebestemte standpunkter hos både kongemagt og rigsråd dikteret af forfatningskampen mellem disse to organer. På baggrund heraf konkluderede Jespersen, at Rockstrohs opfattelse af såvel Christian IVs som rådets udenrigs- og forsvarspolitik hvilede på et for snævert grundlag, hvilket igen førte til stærkt forenkede vurderinger. På samme måde var Rockstrohs grundlæggende opfattelse af den nationale hær som den højeste forsvarspolitiske visdom klart anakronistisk. Det var muligvis et rigtigt forsvarspolitisk standpunkt i 1909, da Rockstroh udsendte l.bind, men til gengæld klart uholdbart på Christian IVs tid. Sammenligner man med udenlandske forhold, var Christian IVs ønske om en lejet hær bedst i overensstemmelse med den europæiske militærtekniske udvikling; med andre ord repræsenterede kongen det moderne og rådet det konservative synspunkt. Rockstrohs fremstilling af kongens politik som bagstræberisk og kortsynet var derfor et fejlsyn men på den anden side en logisk konsekvens af hans udgangspunkt. Afslutningsvis fremhævede Jespersen, at hans hovedformål ikke primært var at kritisere den forlængst afdøde Rockstroh, der havde ydet dansk militærhistorie store tjenester, men derimod at påvise nogle farer ved en for snæver synsvinkel på og opfattelse af militærhistorie, og dermed nødvendigheden af, at moderne militærhistorikere på ny tog periodens militærhistorie op til behandling med en bredere indfaldsvinkel og på periodens egne præmisser.

Diskussion.

Translatør P.I. Liebe komplementerede foredragsholderen for analysen af de forhold, der øvede indflydelse på formuleringen af dansk sikkerheds- og militærpolitik. Konkret ville han fremhæve manglen på et organiseret lokalforsvar, hvilket havde været en naturlig opgave for den nationale hær.

Arkitekt Holger Mygind spurgte, om Sverige ikke netop demonstrerede betydningen af en national hær.

Museumsinspektør Steffen Heiberg ønskede at fremhæve, at rigsrådets modstand mod en hvervet hær næppe var principiel, og at rigsrådet efter 1630 faktisk opgav sin modstand mod en hvervet hær. Som en sandsynlig årsag her- til angav han, at Kejserkrigen betød en elimination af kongens finansielle

magtstilling, således at han ikke mere var i stand til for egne midler at opstille en hvervet hær. Efter 1629 var det kun muligt for kongen at hverve tropper for midler, der var bevilget ham af rigsrådet. Ved at knytte politiske betingelser til bevillingerne kunne rigsrådet udnytte sin kontrol med finansieringsgrundlaget til politisk at kontrollere en hvervet hær. Da man 1637 opstillede en hvervet hær, kontrolleredes den da også af rigsrådet og ikke af kongen.

Jespersen svarede Liebe, at rigsrådet forestillede sig en national hær som en art reserver. Han ønskede ikke nærmere at tage stilling til, hvorvidt en hvervet eller udskreven hær var mest hensigtsmæssig. Over for Mygind fremhævede han, at den svenske hærs styrke lå i en effektiv samordning mellem rekrutteringsmæssige, taktiske og administrative faktorer. Derimod har man nok overdrevet betydningen af det nationale element i den svenske hærordning.

Liebe ville fremhæve som noget karakteristisk, at krigene fra dansk side blev improviseret uden nogen betydelig forudgående planlægning.

Overlæge Johs. Christensen ønskede m.h.t. spørgsmålet om lokalforsvaret at fremhæve, at der både i Kejserkrigen og Torstenssonkrigen var tale om betydelig partisanaktivitet, og at gønger og hallændere allerede under Syvårskrigen organiserede et effektivt lokalforsvar. Som karakteristisk for forskellen mellem svensk og dansk politik fremførte han, at Sverige havde en klart formuleret langsigtet strategi, hvis hovedmål var at bryde den danske omringning af Sverige, mens danskerne førte en tøvende defensiv afværgepolitik. Endelig ønskede han fremhævet, at Christian IVs indbriben i Trediveårskrigen også måtte ses på baggrund af den nervøsitet, som den katolske fremtrængning og den ledsagende habsburgske terror måtte bibringe Christian IV.

Jespersen svarede herpå, at påstanden om Danmarks omringning af Sverige som påvist af Frede P. Jensen i Historisk Tidsskrift 13,III, 1976 var en senere tids konstruktion. Derimod var han enig i, at den svenske politik var langt mere målbevidst end den danske og fremhævede i denne forbindelse Oxenstiernas kvalitet som politisk leder over for de danske ledere. Han kendte ikke de anførte eksempler på habsburgsk grusomhed, men fremhævede, at beretningerne herom sikkert for Christian IV først og fremmest har tjent som propaganda for nødvendigheden af en dansk indgriben i Tyskland.

Liebe understregede, at tidens krigsførelse i det hele taget var grusom og anførte som eksempel Gustaf Adolfs plyndringstogt i Skåne 1612.

Heiberg anførte som det måske grelleste eksempel på brutal krigsførelse, den svenske massakre på Ronneby 1564. Han fremhævede, at netop den kejserlige besættelse af Jylland 1627-29 var karakteriseret ved en relativ meget disciplineret optræden fra besættelsestroppernes side.

Registratør Bjørn Fabricius advarede mod, at man kom ud på den historiske psykologis farlige overdrev. Han mente, at en væsentlig årsag til Danmarks underlegenhed i næsten alle krige siden senmiddelalderen kunne være en for dårlig officersuddannelse.

Jespersen mente ikke, at danske officerers uddannelse var ringere end andre.

Heiberg mente, at Fabricius så for negativt på Danmarks militære indsats. Danmark var aldrig i det 16. og ikke engang i det 17. århundredes krige Sverige underlegen i kampene på den skandinaviske halvø. Når Danmark i krigen med Sverige i midten af det 17. århundrede alligevel lå under, skyldtes dette, at Sverige på grund af Trediveårskrigens territoriale gevinster kunne angribe Danmark fra syd, hvor de naturlige betingelser for et effektivt forsvar var dårligere end på den skandinaviske halvø. Karakteristisk nok var de skånske landsdele de eneste ubesatte dele af riget, da Roskildefreden blev sluttet.

Liebe mente, at det blev afgørende, at Danmark aldrig på tilfredsstillende måde løste sit krigsfinansieringsproblem og så manglen på en felthær som et resultat heraf.

Arbejdsgruppe III:

FLÅDEFORHOLDENE I ØSTERSØEN 1939 - 77

Indleder cand. phil. Poul T. Cohrt:

Referent fuldmægtig, mag. art. Jan Ruben Møller:

Poul Cohrt indledte med en gennemgang af periodens flådemateriel i Østersøområdet. Som opgørelsesmåde var - af flere mulige - valgt en tonnageopgørelse, bl.a. fordi denne har været det formelle kriterium i en række sammenhænge, f.eks. i flådetraktater. Vanskeligheden ligger i uenigheden omkring typedefinitioner. Opgørelsen var foretaget ud fra de gængse flådehåndbøger, og kun egentlige kampenheder var taget i betragtning. Til trods for de betydelige fejlkilder, som navnlig måtte påregnes for Sovjetunionens vedkommende, var det dog muligt at danne sig et indtryk af hovedtendensen.

Perioden 1939-77 er især kendetegnet ved den enorme våbentekniske udvikling, der har medført store forskydninger i de forskellige skibstypers værdi og antal. For de vestlige flåders vedkommende har man efter krigen ikke bygget ret mange skibe, der tog sigte på kamp mod andre overfladeenheder.

I 1939 havde hovedmagterne i Østersøen ca. 28 overfladeskibe beregnet til kamp mod tilsvarende typer. De nævnte magter havde imidlertid allerede da opmærksomheden rettet mod flyvemaskinens betydning for søkrigsførelsen, som det bl.a. demonstreredes ved den svenske krydser Gotland.

Under krigen skiftede billedet. Tyskland forsvandt som magtfaktor, mens der på den materielle side dels fremkom en ny type, luftforsvarsskibet, og dels skete et fald i antallet af rene artilleriskibe og ubåde. Samtidig steg antallet af motortorpedobåde kraftigt.

Koreakrigen er valgt som det næste skel. Besynderligt nok var der på dette tidspunkt sket en forøgelse af antallet af artilleriskibe i forhold til opgørelsen ved krigens afslutning. Dette må henføres til iværksættelsen af Sovjetunionens nye flådeplan, som bl.a. resulterede i krydserne af Sverdlov-klassen. Den kraftige indsats inden for denne skibstype kunne tyde på, at man havde optaget den tyske handelskrigskoncept i tilfælde af konfrontation med vestmagterne, og havde sandsynligvis sin baggrund i den sovjetiske erobring af tyske flådeplaner og -faciliteter.

Først i begyndelsen af 1960'erne skete der en virkelig omfordeling af den fra 2. Verdenskrig videreførte flådesammensætning. Det vigtigste element var indførelsen af missilbåde, hvis samlede medførte sprængkraft svarer til slagskibenes. Dertil kom den forskydning, der internt skete mellem Sovjets flådestyrker, som bevirkede, at Østersøen ikke længere betragtedes som det primære område for koncentrationen af sovjetiske ubåde.

Går man frem til 1976, kan der igen konstateres et fald i antallet af artilleriskibe. Til gengæld er deres rolle nu overtaget af missilkrydserne. Dertil kommer en tredobling af antallet af missilbåde i perioden 1966-76.

Hvad angår periodens politisk-strategiske forhold, vil man kunne nå en afklaring ved at betragte en såkaldt hovedkonfrontationslinie, dvs. linien mellem de områder, som de potentielle midstandere i en krig kan påregnes at dominere.

I 1939 lå denne linie uden for Østersøen (et sted mellem Shetland og Norge). En sekundær linie lå omkring indsejlingen til Den finske Bugt, som samtidig stort set markerede grænsen for den sovjetiske flådes operationsområde. Dette bevirker, at Østersøen på dette tidspunkt må betegnes som et tysk indhav.

I 1946 fandtes der kun to flåder af betydning i området, Sveriges og Sovjetunionens. Den svenske flåde måtte da tillægges en stor betydning som afbalancerende faktor, idet den ene var ansvarlig for, at hovedkonfrontationslinien ikke blev skudt helt frem til stræderne.

I 1953/54 var den danske flåde blevet styrket en smule, og det må antages, at linien må trækkes ca. på højde med Gotland.

I 1966/67 var den svenske flåde i fortsat nedgang, mens den sovjetiske var blevet styrket og moderniseret. Som ny afbalanceringsfaktor over for Sovjet var tilkommet den genopbyggede vesttyske marine, mens den danske, som følge af våbenhjælpsprogrammet, var blevet moderniseret. Hovedkonfrontationslinien må antagelig trækkes lidt øst for Bornholm.

Fremme ved 1976/77 kan der konstateres yderligere nedgang for Sverige p.g.a. bevillingsproblemer og overgang til mindre enheder. For Vesttysklands vedkommende er der også tale om tilbagegang som følge af udrangering af ældre enheder. Linien må derfor trækkes helt fremme ved stræderne.

Sammenfattende blev det nævnt, at Sovjet op til omkring slutningen af 1960'erne har placeret den største vægt på Østersøflåden. Dette er ikke længere tilfældet, idet både Nord- og Middelhavsflåden er vokset i betydning. Deraf følger imidlertid ikke, at Østersøen nu er betydningsløs for

den sovjetiske flåde, eftersom området stadig rummer nogle af de vigtigste værfts- og forsyningsfaciliteter.

Repræsentanter for de fire undergrupper fremlagde en oversigt over deres arbejde med de opstillede emner.

- a) Den materielle udvikling og stilling på forskellige tidspunkter.
Hvad kan udsiges på baggrund af materiellets sammensætning?
Bevæbning - stærke og svage punkter?

Peter H. Rasmussen konstaterede på gruppens vegne, at Tyskland op til og under 2. Verdenskrig opbyggede sin flåde med henblik på kamp mod England og Frankrig. Der kunne derfor kun afses mindre enheder til Østersøen. Som eventuel fjende i dette område kunne der kun være tale om Polen, hvorimod man intet hensyn tog til Sovjet og Skandinavien. Krigsførelsen var præget af småskibskrig, bl.a. ved udstrakt anvendelse af miner.

I perioden 1947-66 er Sovjetunionen enerådende i området. Materiellet er udelukkende opbygget med henblik på støtte til landkrigsoperationer, når der ses bort fra de enheder, der er beregnet til anvendelse i Atlanten.

I perioden 1966-77 omprioriterer Sovjet Østersøens plads og flytter missilkrydsere og -jagere til Nordflåden. Østersøen er dog stadig et betydningsfuldt trænings- og værftsområde. Samtidig udbygges den østtyske og polske flåde som støtteenheder for Sovjets. Tilsvarende sker der en udbygning af de vestlige flåder i området med lette enheder. I forsvarsmæssig henseende kan Sovjet nøjes med mindre enheder, på grund af den vægt man har lagt på missiler og minekrigsførelse.

Sovjetunionens hensigter kan ud fra materiellet i dag bedømmes som følgende: Sikring af Østersøen som sovjetisk indhav og opmarchområde til aktioner mod bl.a. Danmark. I den forbindelse vil det være nødvendigt at anskue Østersø- og Nordflåden i sammenhæng, da truslen eventuelt kan fremstå i form af en knibtangsoperation.

- b) Ikke-materielle faktorer - uddannelse, teknologi, ressourcer, beslutningsprocesser. Vore kilder til viden og disses troværdighed.

På grund af tidspresset havde gruppen udvalgt et enkelt aspekt.

Dr. D.J. König fremlagde herefter fem indikatorer til bestemmelse af Sovjetunionens militær-politiske hensigter i det skandinaviske område.

1) Pressekampagner, massekampagner i Sovjet.

Hovedsagelig rettet mod Norge, Sverige og delvis Finland, derimod i mindre grad mod Danmark. Den sovjetiske interesse i området er i løbet af årene flyttet fra syd mod nord.

2) Officielle handlinger (direkte og indirekte).

Der er her tale om den faktiske adfærd.

3) Spionagens styrke, omfang og målsætning.

Hovedvægten ligger her på Norge og Sverige.

4) Styrkeforholdene.

Også her er Sovjets hovedvægt flyttet mod nord, mens positionen i Østersøen overvejende er defensiv.

5) Øvelsesaktiviteten.

Sovjetunionens landgangsøvelsesaktivitet foregår ofte i områder, der har lighed med danske forhold.

Konklusion: Sovjetunionens maritime tyngdepunkt er siden 1969 flyttet fra de danske stræder til Atlanten, idet hovedkonfrontationen opfattes som værende mellem USA og Sovjet.

c) Geografiske faktorer og eventuelle foranstaltninger affødt af disse, eller som kan tænkes at resultere af disse.

Thomas Bugge fremlagde en række punkter, der kunne supplere gruppe b. Der pegedes på de problemer, der konfronterede de vestlige stater som følge af, at Sovjetunionen kunne udnytte så godt som hele Østersøens sydlige kyststrækning som opmarchområde for et fremstød mod vest. Vestmagternes område har derimod så ringe dybde, at mulighederne for tilbagetrækning er meget beskedne. Yderligere vil Sovjet med fordel kunne udnytte det tidsrum, der vil forløbe, inden styrkeforholdet vil kunne udlignes ved hjælp af tilførsler af forstærkninger vestfra.

d) Danmarks reaktioner på ændringerne igennem perioden. Danmarks stilling relativt.

Anders Åkesson behandlede kortfattet Danmarks placering i det almindelige strategiske billede og nævnte herunder, at eftersom Østersøområdet militære betydning generelt er mindsket i de senere år, indebærer det samtidig, at et eventuelt fremstød fra sovjetisk side mod vest og herunder Danmark vil foregå over land langs Østersøens sydkyst. Det skyldes delvis

også, at Danmarks stilling ved stræderne stadig er relativt stærk på grund af mulighederne for minespæringer. Endelig fremhævedes Bornholms øgede betydning som varslings- og overvågningsområde.

Efter undergruppernes indlæg var den afmålte tid næsten opbrugt, hvorved den efterfølgende diskussion kun kunne strejfe nogle få punkter, der kredsede omkring minekrigsførelsesaspektet. Med udgangspunkt i forespørgsel fra Ulrik Holstein om dansk mineudlægnings placering i beslutningsprocessen konstaterede Erling Munck, at en sådan beslutning udelukkende ville udgå fra den danske regering og ikke fra NATO.

Herefter afsluttedes diskussionen.

Arbejdsgruppe IV:

DANSKE HÆRORDNINGER 1842-1909

Indleder oberstløjtnant M. Vesterdal:

Referent universitetslektor, cand. mag. J. Tvevad:

Samtlige konferencedeltagere havde på forhånd modtaget og kunnet orientere sig i oberstløjtnant Morten Vesterdals oplæg af 24. februar 1977 om Danske Hærordninger 1842-1909.

Der havde meldt sig 15 deltagere til arbejdsgruppe IV, og de 14 kom til stede.

På grund af tidsoverskridelse ved konferencens plenumforelæsning kom arbejdsgruppen først i gang kl. 10.25.

Som ordstyrer og indleder uddybede og supplerede OL Vesterdal sit skriftlige indlæg og gennemgik de væsentligste hovedprincipper i de tre hærordninger af 1842, 1867 og 1909.

1842 betød vel en reduktion af hæren, men samtidigt en forbedring. Det vigtigste kontinuitetsbrud var, at regimentsinddelingen blev ophævet, hvorefter bataillonerne blev det - indtil efter 2. Verdenskrig - traditionsbærende element. Man indførte værnepligtige underbefalingsmænd.

Efter 1842-ordningen var kun bondestanden underkastet værnepligt, denne udvidedes ved grundlovens gennemførelse af almindelig værnepligt, dog med stillingstilladelse. Treårskrigen betød en tilgang af frivillige reserveofficerer.

Hærordningen af 1867 tilsigtede en effektivisering med megen vægt på øvelse i krigsstærke enheder. Fredericia, Nyborg og Kronborg ophørte som egentlige fæstninger, men i 1880'erne udbyggedes Københavns land- og søbefæstning.

Ved 1909-ordningen blev tyngden afgørende lagt på Sjælland, og forsvarsministeren bemyndigedes til under truende forhold at indkalde en sikringsstyrke, som i januar 1915 omfattede 65.000 mand.

På grund af den alt for korte tid, der nu stod til rådighed, blev man enig om, at det ville være praktisk at forhandle under eet og ikke, som oprindeligt foreslået, at dele sig i mindre grupper. Drøftelserne fik derfor karakter af enkelt-indlæg og svar fra indlederen. Lektor Knud Jespersen, Odense Universitet, rejste spørgsmålet om den taktiske officersuddannelse.

Assistent E. Borgstrøm, København, uddybede efteruddannelses- og øvelsesproblemerne. Seminarielærer Johs. Nielsen, Ollerup, nævnte de vanskelige forhold med to generalkommandoer, i København og i Viborg, under sikringsstyrken. Major O.A. Olsen, Mårslet, videreførte spørgsmålene om den øverste, fælles militære ledelse, som først blev etableret ved oprettelsen i 1950 af forsvarsministeriet. Arkitekt Mygind, Horsens, kom tilbage til officersproblemet. 1864-hæren havde savnet et samlet overblik over befalingsmandskorpset, der var avanceret inden for de enkelte afdelinger. Johs. Nielsen mente, at udviklingen havde været præget af politikerne, ikke af officererne. Direktør, dr. phil. Arne Hoff, Tøjhusmuseet, foreslog, at det burde undersøges, hvilken betydning de mange siden 1842 veluddannede underkorporaler havde haft for samfundsudviklingen i de folkelige organisationer, fagforeninger, sogneråd osv.

Der var slutteligt enighed om, at tiden havde været alt for kort, men at der var rejst interessante spørgsmål, som kunne være inspirerende for arbejdsgruppedeltagernes og andres fortsatte beskæftigelse med militærhistorien.

Arbejdsgruppe V:

DANSK-NORSK FLÅDEPOLITIK 1769-1807

Indleder og ordstyrer cand. phil. Ole L. Frantzen:

Referent reklamegrafiker Erling Pade:

Gruppeindlederen gjorde i sit oplæg til emnet indledningsvis opmærksom på, at hans materiale og viden stammede fra hans speciale til skoleembedseksamen i historie ved Københavns Universitet. Specialet har titlen "Dansk-norsk flådepolitik 1769-1807" og afleveredes til dr. phil. Ole Feldbæk i efteråret 1976.

Da der i det udsendte kildehæfte blev redegjort for Danmark-Norges udenrigspolitik i 1700-tallet, ligesom flådeplanlægningen blev skitseret kort, håbede gruppelederen, at alle deltagerne var tilstrækkeligt inde i emnet til, at man kunne gå direkte i gang med gruppens arbejdsopgave. Dette var i det udsendte kildehæfte formuleret som en vurdering af årsagerne til og resultaterne af flådeplanlægningen i perioden 1769-1807 - specielt planerne fra 1769, 1781 og 1806.

O.L. Frantzen gjorde opmærksom på, at hvis man generelt ser på baggrunden for den omfattende flådeplanlægning i anden halvdel af 1700-tallet, da var der tale om sikkerhedspolitiske, økonomiske samt handelspolitiske årsager eller en kombination af disse som årsag til denne planlægning.

Efter denne korte indledning gik gruppelederen over til at tale om planen om flådens forøgelse fra 1769. Med udgangspunkt i det udleverede kildehæfte belystes årsagerne hertil.

I den kgl. resolution af 25. maj 1770 oplyses, at årsagen til regeringens ønske om at forøge flåden var for, at den kunne beskytte og sikre monarkiet - et generelt og intetsigende udsagn. Herudover står der faktisk intet i det eksisterende kommissionsmateriale om årsagerne. For at komme videre må man kombinere disse akter med materiale om den tidligere flådeplanlægning i 1760'erne samt ikke mindst med oplysninger om de udenrigspolitiske forhold.

På samme tidspunkt som flådekommissionen blev nedsat - i februar 1769 - forhandlede man fra dansk-norsk side med Rusland om en alliancetraktat, der også implicerede aftaler om et flådesamarbejde. Baggrunden for kommissionens nedsættelse skal derfor søges på det udenrigspolitiske område - og formodentlig især i udenrigsminister J.H.E. Bernstorffs ønske om at styrke monarkiets position i alliancen med Rusland.

Bernstorff havde under disse forhandlinger foreslået, at den dansk-norske flåde skulle bringes op til en styrke på 50-60 linieskibe. Rusland skulle yde støtte til bygningen af de 20 af disse skibe. Bernstorff ønskede, at Danmark-Norge skulle være forbundets sømagt, thi kun ved at besidde en stærk flåde kunne Danmark-Norge gøre sig håb om at blive betragtet som en jævnbyrdig partner i den dansk-norske-russiske alliance. En alliance, han anså for nødvendig, dels for endeligt at få løst det gottorpske spørgsmål, dels af hensyn til Sverige.

Denne antagelse - at de udenrigspolitiske årsager var afgørende - kan ikke direkte dokumenteres, men det forekommer ikke sandsynligt, at der skulle være andre årsager til kommissionens nedsættelse.

I årene før havde man forsøgt at forøge flådens styrke. Dette lykkedes ikke, hovedsagelig fordi der ikke var tilstrækkeligt økonomisk grundlag herfor. Dette grundlag bedredes ikke de følgende år, hvilket må pege på, at andre forhold - eksempelvis udenrigspolitiske omstændigheder - var årsag til planens fremkomst.

Den svenske flåde udgjorde på dette tidspunkt ingen fare, dertil var den dansk-norske for overlegen. Da ønsket om en forøgelse af flåden derfor ikke kan skyldes en frygt for svensk flådeoverlegenhed, må årsagen alene være hensynet til Rusland.

Troede Bernstorff nu selv på sin plan om en flåde på 50-60 linieskibe? Det må næsten anses for givet, at han ikke gjorde det, eftersom han må have kendt til statens ringe muligheder for at opbygge en sådan flåde. Da Bernstorffs plan fremkom under de indledende forhandlinger med Rusland om en forbundstraktat, der var en forudsætning for en ordning af det gottorpske spørgsmål, må planen snarere ses som et forsøg på at forbedre den dansk-norske forhandlingsposition over for Rusland.

Hvad blev så resultatet af flådeplanlægningen? Fra nogle kgl. res. fra efteråret 1771 (kildehæftet, side 10) får vi at vide, at planen ikke kom til udførelse, fordi bevillingerne til forøgelsen af flåden i stedet skulle bruges til udrustning af en flådeekspedition til Algier. En ekspedition som Struensee ønskede iværksat. Det er indres, at Struensee fra efteråret 1770 var den faktiske leder af regeringen, efter at J.H.E. Bernstorff var trådt tilbage. Denne ekspedition til Algier blev dog aldrig gennemført, eftersom Struensee blev afsat, inden den blev sendt afsted. Og den nye regering ønskede at få løst konflikten med barbareskerne ad diplomatisk vej. Til sidst i forbindelse med omtalen af denne plan, forklarede O.L. Frantzen, hvorfor den blev opgivet og hvorfor netop i begyndelsen af 1774. Det skal

bemærkes, at der i det udleverede materiale ikke er medtaget kilder, der belyser dette spørgsmål. Årsagen var først og fremmest af økonomisk art - man havde ikke råd til at gennemføre den. Dette antydes allerede ved en kgl. res. af 28.februar 1770, hvor kongen approberede, at flåden skulle bestå af 36 linieskibe og 15 fregatter. Men samtidig bevilgedes en væsentlig mindre sum penge til planens gennemførelse end, hvad kommissionen anså for nødvendigt (kildehæftet, side 6).

Den vigtigste kilde til dette spørgsmål er dog en kgl. ordre af 6.januar 1774, efter hvilken en ny flådekommission skulle nedsættes. Her forklaredes samtidig, hvorfor man opgav den eksisterende plan. Indirekte udtaltes det, at man ikke havde råd til at gennemføre planen. En anden årsag var også, at man ikke mente at kunne bemane en flåde på 36 linieskibe og 15 fregatter. Derimod regnede man med at kunne bemane en flåde på 27 linieskibe med tilhørende fregatter. Dette var da også den styrke, som regeringen ønskede, at flåden i fremtiden skulle have.

En udrustning af hele denne flåde var teoretisk mulig, idet der på papiret var søenrollerede nok, men reelt ville det maksimale antal linieskibe, som man kunne udruste uden hvervning, være 20 linieskibe med tilhørende mindre enheder.

Hvis man ser på tidspunktet for opgivelsen af flådeplanen, havde dette formodentlig forbindelse med de afsluttende forhandlinger om en løsning af det gottorpske spørgsmål (mageskifteforhandlingerne). Reelt var planen dog opgivet flere år inden. Regeringen fastholdt kun officielt over for Rusland planen for at opretholde en god forhandlingsposition under disse forhandlinger. Det var da også karakteristisk, at planen endeligt blev opgivet kort efter forhandlingernes afslutning, og mageskiftet var fuldbyrdet. Dette skete i december 1773, og planen blev opgivet den 6.januar 1774.

Konklusionen vedrørende denne flådeplan er, at regeringen under J.H.E. Bernstorffs ledelse i 1769 ønskede at styrke monarkiets position over for Rusland, som man var i alliance med. Skønt de skiftende regeringer var klar over, at der hverken var økonomiske ressourcer eller personel nok til at gennemføre planen, forsøgte man alligevel at videreføre den - sandsynligvis igen af hensyn til Rusland. Den næste flådeplan, som O.L. Frantzen omtalte, var flådekommissionen af 10.december 1779's plan, som blev vedtaget i 1781. Denne betød en styrkelse af flåden og bragte orden i marinens økonomi. Hvad var baggrunden herfor? I kommissionens kommissorium (side 11 i kildelhæftet) fortælles reelt intet herom. Igen må man inddrage andet materiale og prøve at vurdere spørgsmålet ved at se på regeringens øvrige politik.

Fra midten af 1770'erne havde marinen lidt under svigtende bevillinger, og som følge heraf var der oparbejdet en stor gæld. Man havde flere gange forgæves anmodet regeringen om at få øgede bevillinger for at få gælden bragt ud af verden. I 1778 fik marinen endelig tilsagn om hjælp. Hvis det således kun var for at afhjælpe de økonomiske vanskeligheder, at kommissionen af 10.december blev nedsat, burde den allerede have været nedsat i 1778. Andre forhold må derfor rimeligvis have gjort sig gældende. Og da forholdet til Sverige på dette tidspunkt var nogenlunde afslappet, er det plausibelt, at baggrunden for planen var regeringens ønske om på bedst mulig måde at varetage monarkiets handelspolitiske interesser under de gunstige konjunkturer som følge af den Amerikanske Frihedskrig, der rasede på den tid. Flåden var nemlig i denne situation et af regeringens bedste midler til at beskytte disse interesser, hvorfor man naturligvis måtte være interesseret i, at der var orden i marinens forhold, og flåden havde en rimelig styrke.

O.L. Frantzen gennemgik herefter den sidste flådeplan, som han havde udleveret materiale om, nemlig flådeplanen fra 1806.

Det interessante ved denne flådeplan er, at flådens styrke og sammensætning radikalt skulle ændres. Den traditionelle linieskibsflåde ønskedes opgivet til fordel for en kystforsvarsflåde bestående af mindre fartøjer, som primært skulle støtte hærens kamp langs kysterne.

Hvis man ser på årene forinden, da havde monarkiet i høj grad haft brug for sin linieskibsflåde til beskyttelse af sine handelspolitiske interesser over for England. Konflikten med dette land førte som bekendt til et sømilitært opgør i 1801. Fra at være en handelspolitisk modstander var England blevet en sikkerhedspolitisk trussel.

Hvad var så baggrunden for 1806-planen, og hvad var de sikkerhedspolitiske forudsætninger?

Ja, i kronprinsens skrivelse til admiralitets- og kommissariatskollegiet fra 2.september 1806 (side 12 i kildehæftet) fremgår det, at Frankrig nu blev regnet for en sandsynlig modstander, idet flåden skulle kunne støtte hærens kamp ved Elben og Ejderen. I 1806 var det kun Frankrig, der kunne true monarkiet sydfra. Endelig mente kronprinsen, at flåden burde være den svenske overlegen.

Der var således sket et skift i regeringens opfattelse af den sikkerhedspolitiske trussel i forhold til årene omkring 1801. Årsagen var især Frankrigs voksende magt i Europa. Man havde med stigende bekymring set, at krigen i Europa rykkede nærmere grænsen. Fra 1803 havde man derfor opstil-

let et hærkorps i Holsten. Samtidig hermed var forholdet til Sverige igen blevet køligere på grund af nye svenske planer om en erhvervelse af Norge. Disse forhold gjorde det aktuelt at tænke på oprettelsen af kystforsvarsflotiller, der bedre end linieskibsflåden kunne opfylde de krav, man måtte stille til flåden i en eventuel krig med Frankrig og Sverige.

Af det udleverede materiale fremgår det, at kronprinsen tog initiativ til en ændret sammensætning af flåden. Men var han selv ophavsmand til disse tanker, eller var han blevet påvirket af andre?

Ideen med kystforsvarsflotiller var ikke ny. Allerede i 1790'erne var der planer fremme herom. Det skete i marinens regie. Efter 1801 og især efter opstillingen af hærkorpset i Holsten i 1803, begyndte landofficererne at interessere sig for disse tanker. En af fortalene herfor var general Binzer, som var stabschef for hæren i Holsten. Som bekendt tog kronprinsen ophold her fra 1803, og der er meget, som tyder på, at det særlig var Binzer, som påvirkede kronprinsen til at ændre flådens sammensætning. Marinens ledelse var nemlig imod en opgivelse af linieskibsflåden, og kronprinsen havde - så vidt det kan ses - hidtil støttet denne opfattelse.

Selve planen skulle - som det fremgår af kronprinsens brev af 18. november 1806 til admiralitetet, side 12 i kildehæftet - iværksættes i hemmelighed. Den fik da heller ikke kgl. res. som på traditionel vis. Planen nåede imidlertid aldrig at blive gennemført på grund af krigsudbruddet i 1807. Man nåede kun at få igangsat byggeriet af et antal kanonbåde.

Planen har herved kun sat sig få spor i søetatens arkivalier, og dette er da sikkert årsagen til, at den hidtidige forskning ikke har omtalt denne flådeplan.

Om flådeplanlægningen 1769-1807 kunne O.L. Frantzen sammenfattende sige, at den i de fleste tilfælde var forårsaget af sikkerhedspolitiske hensyn og som ofte frygten for svensk aggression. Mange af planerne blev aldrig gennemført. Dette skyldes til en vis grad, at man ikke rådede over tilstrækkeligt personel, men afgørende var dog, at monarkiets økonomiske ressourcer var utilstrækkelige i forhold til det sømilitære forsvar, der ønskedes opbygget.

Som afslutning på dette indlæg udleveredes en tabel over flådens størrelse og sammensætning 1769-1807 samt en omtale heraf. Herved fik man en oversigt over det skibsmateriel, som planlægningen i så høj grad drejede sig om, og som kun delvis blev berørt i denne omtale af dansk-norsk flådepolitik.

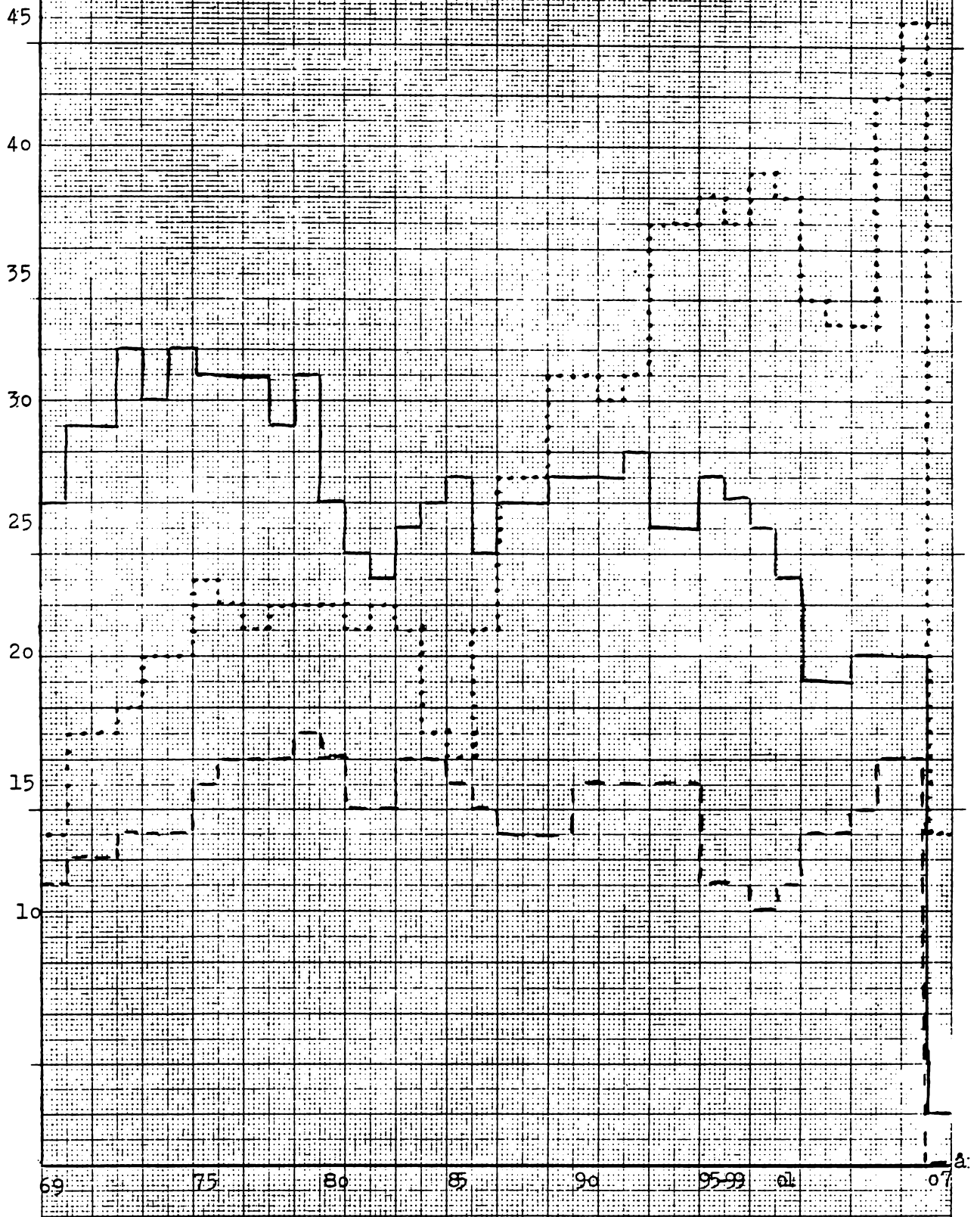
Herefter blev der fra de øvrige gruppedeltageres side kun rejst få spørgsmål. Under selve gennemgangen af emnet udspandt der sig også kun en meget begrænset diskussion. Herfra kan nævnes, at flere af deltagerne - først og fremmest museumsinspektør Arne Orloff - fremhævede, at man ikke skulle undervurdere de handelspolitiske forholds betydning for udformningen af dansk-norsk udenrigs- og flådepolitik. O.L. Frantzen var enig i, at dette aspekt og Englands rolle var af vigtighed, dog kun i visse perioder. De sikkerhedspolitiske hensyn - herunder forholdet til Sverige - var dog generelt de mest afgørende.

Som afslutning på dette referat af gruppe V's arbejde skal bemærkes, at gruppedeltagerne meget begrænsede aktivitet under og efter gruppeindlederens indlæg medførte, at dette fik karakter af et foredrag, hvorved hensigten med gruppens arbejde til en vis grad ikke opnåedes.

Flådens størrelse og sammensætning 1769-1807.

antal af
skibe

— linieskibe
---fregatter
...mindre skibe

Status over flådens størrelse og sammensætning 1769-1806.

I 1769 talte flåden 26 linieskibe - som regnedes i flådens tal - heraf kunne 22 linieskibe umiddelbart udrustes - de tjenesteduelige skibe. Antallet af skibe, som regnedes i flådens tal, og tjenesteduelige skibe holdt sig nogenlunde konstant på henholdsvis ca. 27 linieskibe og 24 linieskibe frem til begyndelsen af 1790'erne. Herefter faldt antallet af skibe langsomt frem til 1801 - især mindskedes antallet af tjenesteduelige skibe som følge af de mange udrustninger af flåden. I 1801 blev antallet af linieskibe yderligere reduceret, og i 1806 regnedes 20 linieskibe i flådens tal, men heraf var kun 10 umiddelbart anvendelige.

I forhold til linieskibsstyrken i 1769 var der sket en reduktion på 6 linieskibe, og antallet af tjenesteduelige skibe var sunket fra 22 til 10. Til gengæld rådede man i 1806 ikke længere over de små 50 k. linieskibe, og antallet af 64 k. linieskibe var blevet kraftigt reduceret. Antallet af linieskibe på 74 k. eller derover var faktisk det samme i 1806 som i 1769. Men alt i alt var der dog tale om en formindskelse af linieskibsstyrkens reelle kampværdi, da kun så få skibe var tjenesteduelige.

Med hensyn til fregatterne skete der følgende udvikling: I 1769 havde man 14 fregatter, heraf var 11 tjenesteduelige. Generelt var der tale om en stigning i antallet af fregatter. I 1806 rådede man over 17 fregatter, hvoraf 16 var tjenesteduelige. I forhold til 1769 var der tale om en ganske stor tilgang af fregatter, især tjenesteduelige fregatter. Dernæst var fregatternes artilleristyrke blevet øget, således at der alt i alt var tale om en betydelig forøgelse af fregatternes styrke.

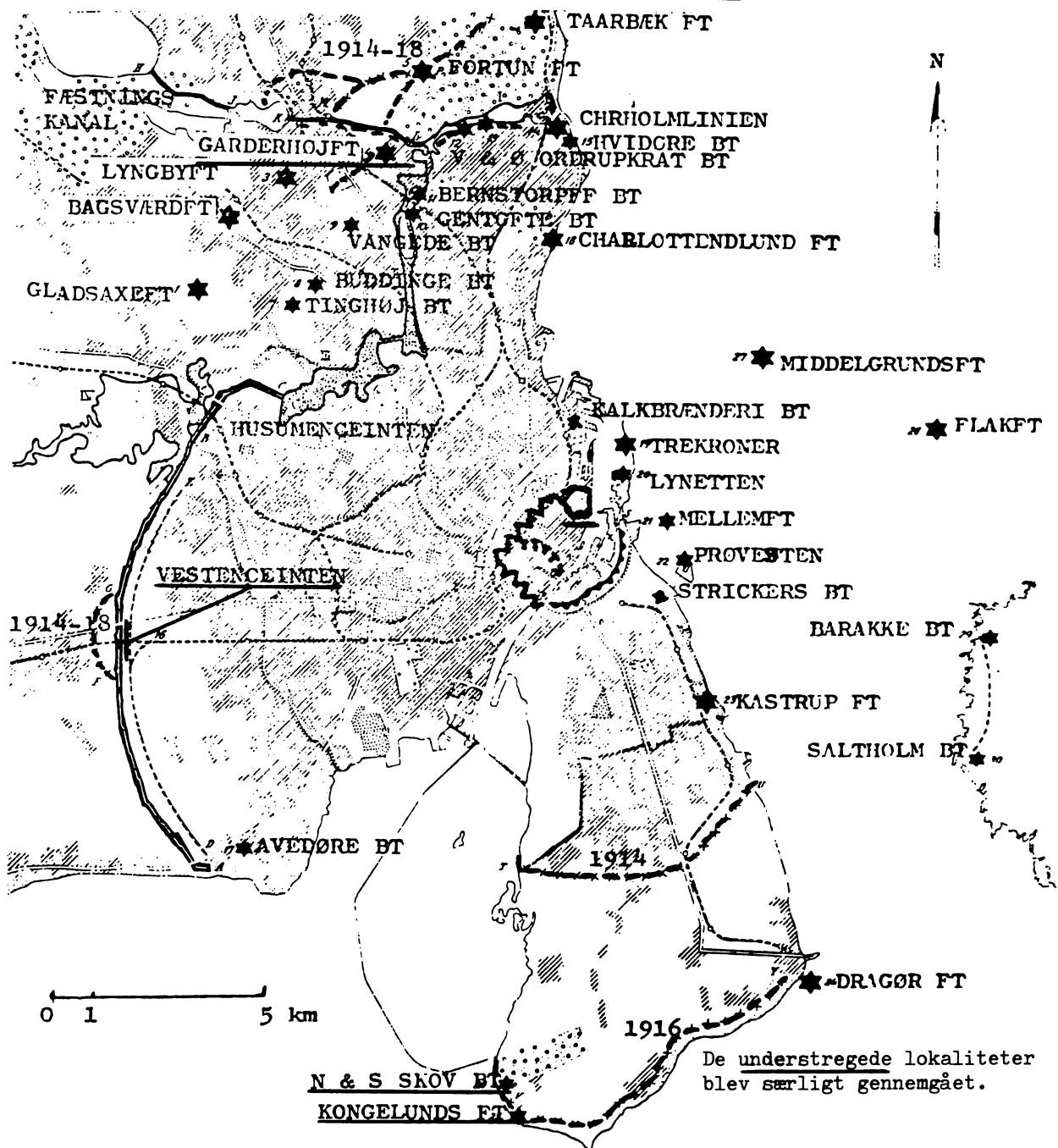
Endelig skal også nævnes, at antallet af mindre skibe var stigende gennem perioden. Især gjaldt det for snauerne/hukkerterne og briggenes vedkommende. I 1769 rådede flåden over 4 hukkerter. I 1806 rådede man over 9 brigger, der endog havde langt større artilleristyrke end hukkerterne.

Sammenfattende må det siges, at formindskelsen af linieskibsflådens styrke stort set blev opvejet af forøgelsen af fregatternes og de mindre krigsskibes antal og styrke. Alt i alt havde flåden således nogenlunde samme styrke i 1806 som i 1769.

Størrelsen og sammensætningen af flåden var blevet ændret i retning af færre og stærkere linieskibe. Til gengæld var antallet og styrken af de øvrige krigsskibe steget. Denne udvikling, der var et resultat af flådeplanlægningen, viser, at man tilstræbte at skabe et nuanceret sømilitært forsvaret, der ikke udelukkende byggede på linieskibsflåde. Opfattelsen af nødvendigheden af et nuanceret søforsvar startede i 1790'erne med kystforsvars-kommissionerne og slog endelig igennem med 1806-flådeplanen.

SØNDAG 24 APR 1977 - EKSURSION TIL KØBENHAVNS BEFÆSTNING under ledelse af cand. phil., premierløjtnant-R Jesper Gram-Andersen.

Oversigtskort over Københavns befæstning.

De understregede lokaliteter blev særligt gennemgæet.

På skitsen er omridset af middelalderbefæstningen angivet. Denne udvides under C.IV og følgende monarker især med linien fra Gothersgade til det også udbyggede Kastellet, Christianshavns vold m.m. Søbefæstningen udvikles fra grundsatte lineskibe i begyndelsen af 1700-tallet over den indre linie af søforter fra 1858 over den ydre linie anlagt dels fra slutningen af 1880'erne dels i henhold til 1909-loven. Den gamle landbefæstningen nedlægges (+ Chr.havn) fra 1867, medens den fra 1888 (Estrup) påbegyndte over kulminationen 1914-18 nedlægges 1920. Under Sikringsstyrken fremskydes forsvaret, så man kan nævne begrebet "Fæstningen Nordsjælland". I mellemkrigstiden reduceres kystbefæstningen og efter 2.Verdenskrig nedlægges de sidste kanon-anlæg omkring byen, og anlægene overgår til andet formål som kontrol & varsling, missil-platforme m.v. En fæstning i traditionel forstand eksisterer ikke mere.

Principskitse af Københavns
vestenceinte punkt VIII - X

1:10.000

0 600 m

N

Roskildevej

Jernbanen Kbh-Rosk

FUNKT X
STANDPL 2 37mm hSK

VAGT & ANMRUM - SKYTSMAG
MILITARSTATIONEN
VIBEBT 1888 (4 15 cm LJK) - AMMAG & BRISKE
INGENIORMAG

FREDSKRUDTMAG 1903 ("M/Madsen")
KOMMANDO STATION/GLOSTRUP AFSNIT

FREDSKRUDTMAG 1888
HJÆLPEKAPONIERE (2 RG + PROJ)
SANITETSMAG

VÅBENPLADS MED
VAGTRUM 1888 OG
MILITÆRBRO
PUNKT IX

VÅBENPLADS
MILITÆRBRO

POTERNE 1888 TIL
DOBBELTKAPONIERE IX 1888 (2 75mm, 4 mitr., 2 R
PROJ, MASKINRUM)

BETONDÆKNING
FOR PROJEKTOR
TIL SKYTTEGRAVE

HJÆLPEKAPONIERE (2 RG + PROJ)
KIKKERTSTATION 1888
DYNAMORUM FOR VOLDPROJ

Brøndbyvej (Parkalle)

PERSONELMAG
FREDSKRUDTMAG 1903 ("M/Madsen")

PUNKT VIII

BATARDEAU m/SPÆRREGITTER 1888
ENKELTKAPONIERE VIII 1888 (1 75mm hSK,
2 8mm 21b mitr., 2 RG, PROJ, MASKINR)

HJÆLPEKAPONIERE (2 RG + PROJ)
DYNAMORUM FOR VOLDPROJ

BRØNDBYVESTER BT 1888 (8 12cm J.K.) -
2 AMMAG & 8 BRISKE

Fra PUNKT VIII mod N:
Polygonalt grundrids.
Fra PUNKT VIII mod S:
Modificeret bastionært
grundrids (danske ell.
Sommerfeldtske front)

Pigtrådslinier, skyttegrave, standpladse:
for hjælpeflankeringspjecer og feltartil:
leriø tømmerekonstruerede dækningsrum m.v.
er ikke vist på skitsen. Bestykningen
ændret en del 1914-18. Anlæg uden årstal
konstrueret 1913-18.

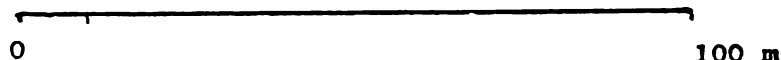
Skitse over Garderhøjfortet.

Fortet opført 1886 til 1892 for midler tilvejebragt af foreningen "Fædrelandets Forsvar".

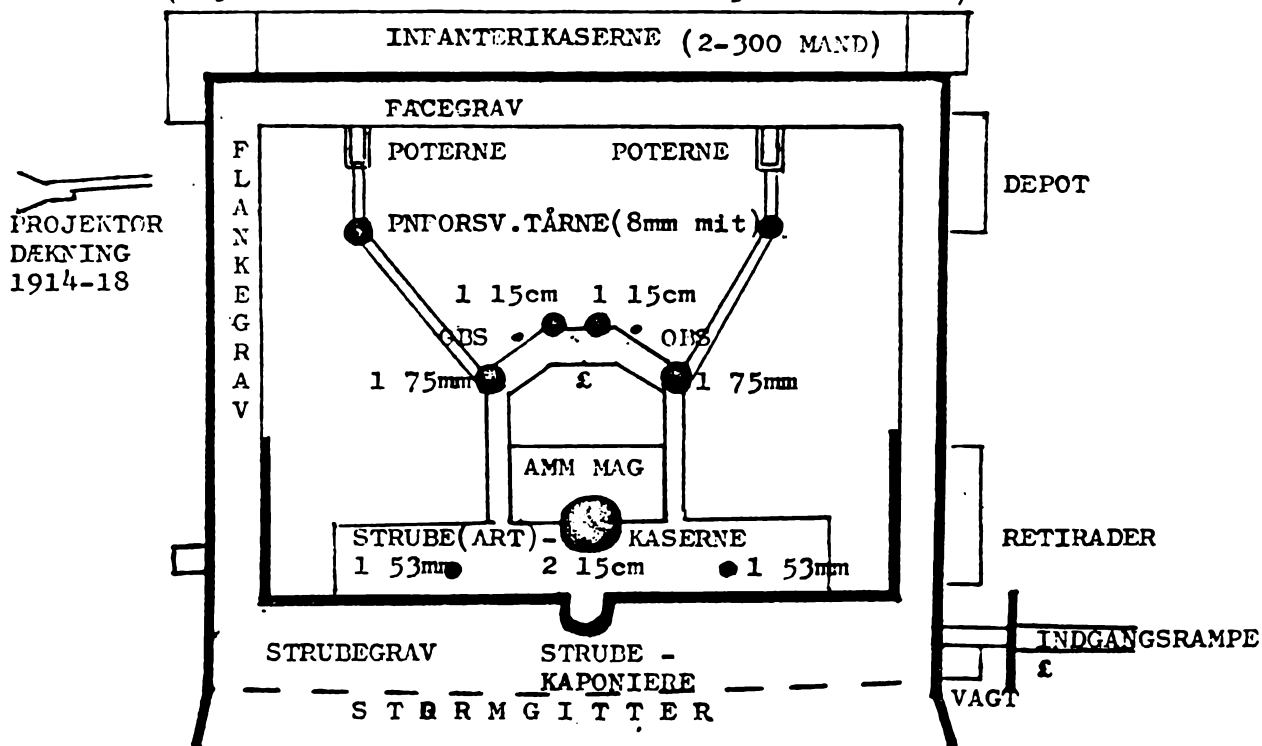
Besætning: ca. 200 artillerister

ca. 1:1.000

DOBBELTKAPONIERE	ENKELTKAPONIERE
(2 47mm hSK,	1 47mm hSK
(4 8mm 21b mitr.	2 8mm 21b mitr.
(2 30cm PROJ	1 30 cm PROJ

£ = MINDEPLADE (Herudover "FF"-skjold på facaderne)

STRUBEKAPONIEREN: 1 47mm hSK, 3 8mm 21b mitr., 3 RG, 2 PROJ.

Med undtagelse af 15cm pjecerne er alt tårnskyts monteret i panserforsvindingstårne.

AFSLUTNINGSDEBAT

Efter søndagens lange ekskursion samledes konferencens deltagere i Riddersalen for at tage fat på afslutningsdebatten. Der var fra det afgående Fællesudvalg forelagt et forslag til vedtægter for Den Militærhistoriske Interessekrede i Danmark, som vedtoges uændret. Afslutningsdebatten skiftede hermed karakter, idet der nu var tale om et stiftende plenarmøde.

Efter udpegning af to stemmetællere, stud. mag.erne Peter Pajhede Nielsen og Claus C. v. Barnekow, gik man så i gang med at vælge det nye Fællesudvalg. Valgt blev følgende:

Finn Askgaard
Jørgen Barfod
Claus v. Barnekow
Jesper Bernøe
H.C. Bjerg
Poul T. Cohrt
Ole L. Frantzen
Arne Holm
Kaare Janson
O.R.H. Jensen
Poul I. Liebe
K.V. Nielsen
P.E. Helbo Pedersen
Mogens Rosenløv.

Opstillet, men ikke valgt, blev følgende: Olaf Hasselager, Peter Buntzen, Michael Bune, Arne Orloff, Peter Hertel Rasmussen og H.C. Wolter.

Den afgående formand takkede dernæst forsamlingen for samværet i den forgangne week-end, idet han håbede, at deltagerne havde haft en udbytterig konference, og at det virke, der nu var sat i gang, måtte vise sig levedygtigt.

På det afgående Fællesudvalgs vegne greb overinspektør Finn Askgaard ordet og takkede Rigsarkivaren varmt for den tid, han havde påtaget sig at lede arbejdet, først i Komiteen og senere i Fællesudvalget. Det fremhævedes, at man uden Rigsarkivarens medvirken næppe havde nået sådanne resultater, som dem, man lige havde været vidne til.

Derefter sluttede MILITÆRHISTORISK KONFERENCE '77, og man gik hver til sit.

Vedtægter for

DEN MILITÆRHISTORISKE INTERESSEKREDS I DANMARK

§ 1 Navn og hjemsted

Den militærhistoriske Interessekreds i Danmark har hjemsted i København.

§ 2 Formål

Formålet er at støtte interessen for militærhistorie i Danmark og at fremme forståelsen for militære forholds betydning for den almindelige historie.

§ 3 Virksomhed

Kredsens virksomhed omfatter

- 1) Militærhistoriske konferencer, jf. § 5
- 2) Publikationer af enhver art
- 3) Kontaktmøder, jf. § 9
- 4) Deltagelse i andre aktiviteter og bistand til sådanne efter Fællesudvalgets skøn.

§ 4 Medlemmer

Kredsen er åben for enhver, der vil støtte dens formål, og som erlægger kontingent. Medlemmerne har ret til at få kredsens evt. publikationer gratis eller til favørpris, i det omfang kredsens midler med rimelighed strækker hertil.

§ 5 Militærhistoriske konferencer

Med 2 á 3 års mellemrum afholdes en militærhistorisk konference, der er åben for alle, uanset medlemsskab. Ved deltagelse kan der eventuelt indrømmes medlemmerne favørpris.

§ 6 Plenarmøder

(1) Plenarmøder udgør kredsens højeste myndighed og indkaldes ved personlig henvendelse til medlemmerne med mindst 1 måneds varsel. Indkaldelsen skal indeholde forslag til dagsorden.

(2) Det ordinære plenarmøde afholdes i umiddelbar tilknytning til den militærhistoriske konference. Det indkaldes i forbindelse med konferenceindbydelsen. Der kan ikke stemmes ved fuldmagt. Forslag, indkommet senere end 14 dage før konferencens åbning, kan kun behandles, hvis dette vedtages énstemmigt. Fællesudvalget foranlediger senest ved konferencens åbning omdeling af rettidigt indkomne forslag i det omfang, disse ikke er indeholdte i indkaldelsen.

Dagsorden for dette plenarmøde skal mindst indeholde:

1. Valg af dirigent
2. Valg af 2 referenter
3. Formandens beretning
4. Kassererens fremlæggelse af det reviderede regnskab
5. Indkomne forslag
6. Valg af
 - a. Fællesudvalgets medlemmer
 - b. Revisorer og revisorsuppleanter
7. Fastsættelse af kontingentet
8. Eventuelt

(3) Herudover afholdes ekstraordinært plenarmøde, såfremt det besluttes på et ordinært plenarmøde, eller såfremt mindst 25% af kredsens medlemmer forlanger det skriftligt med motiveret dagsordensforslag. På et sådant møde kan der stemmes ved fuldmagt. Ingen kan dog afgive mere end 2 stemmer. En fuldmagt til at stemme skal være skriftlig og skal være Fællesudvalget i hænde senest dagen før plenarmødet.

§ 7 Fællesudvalget

(1) Kredsen udøver sin virksomhed gennem Fællesudvalget, der består af 14 medlemmer. Fællesudvalget bestyrer i øvrigt kredsens midler. Fællesudvalget kan nedsætte arbejdsgrupper.

(2) Snarest efter valget konstituerer Fællesudvalget sig og vælger af sin midte formand, næstformand, sekretær og kasserer. Disse udgør forretningsudvalget, der varetager Fællesudvalgets almindelige, daglige drift efter dettes retningslinier.

(3) Fællesudvalget indkaldes mindst 2 gange hvert halvår for at fastlægge retningslinier for sit virke. Det skal indkaldes snarest, såfremt mindst 3 medlemmer forlanger dette skriftligt med motiveret dagsordensforslag. Indkaldelserne, med dagsordensforslag, skal ske skriftligt med mindst 3 ugers varsel, medmindre udvalgets medlemmer giver afkald herpå.

§ 8 Regnskab og kontingent

(1) Regnskabsperioden løber fra konference til konference. Regnskaberne revideres af 2 af plenarmødet valgte revisorer. Plenarmødet vælger desuden en revisorsuppleant.

(2) Kontingentet betales for ét år ad gangen. Restance kan medføre udelukkelse af kredsen.

§ 9 Kontaktmøder

Mindst én gang hvert halvår arrangerer Fællesudvalget et kontaktmøde. Hertil inviteres med rimeligt langt varsel alle kredsens medlemmer samt andre efter Fællesudvalgets nærmere bestemmelse. Sigtet med kontaktmødet er at bringe så mange sider af dansk militærhistorisk aktivitet i berøring med hinanden som muligt og fremme den gensidige orientering. Til kontaktmøderne kan efter omstændighederne udarbejdes skriftlige oplæg.

§ 10 Vedtægtsændringer

Vedtægterne kan ændres, såfremt mindst 2/3 af de afgivne stemmer på et plenarmøde er for ændringen. Ændringer har øjeblikkelig gyldighed.

§ 11 Opløsning

Kredsen opløses, såfremt mindst 2/3 af de tilstedeværende stemmer, heri medregnet evt. fuldmagter, på et plenarmøde stemmer for et i indkaldelsen motiveret forslag herom. Vedtages opløsning, træffes nærmere bestemmelse om kredsens midler og arkiv.

§ 12 Ikrafttræden

Disse vedtægter er godkendt på den 2. danske militærhistoriske konference den 24. april 1977 og træder omgående i kraft.

MILITÆRHISTORISK FÆLLESUDVALG

- Kassereren -

Driftsregnskab 01APR75 - 31MAR76

<u>Udgifter</u>		<u>Indtægter</u>	
Porto	356,80	<u>Fra Komiteen</u>	1.510,76
Papirer	51,40		
Fotokopiering	262,20		
Gebyrer	10,00		
Diverse	144,44		
Kontorhold	152,90		
	<u>977,74</u>		
Årets overskud	546,07	Indvundne renter	13,05
	<u>1.523,81</u>		<u>1.523,81</u>

Driftsregnskab 01APR76 - 31MAR77

<u>Udgifter</u>		<u>Indtægter</u>	
Porto	450,50	Kaffesalg 31MAR77	45,00
Papir	19,00	Indvundne renter	4,49
Fotokopiering	157,50		
Kontorhold	36,75		
Renter og provision	122,44		
Diverse	29,85	Årets underskud	766,55
	<u>816,04</u>		<u>816,04</u>

Status pr. 31MAR77

<u>Aktiver</u>		<u>Passiver</u>	
Kassebeholdning	245,00	Forudbetalt konf.gebyrer	8.225,00
Girokonto	2.467,68	Kassekredit	122,44
Checkkonto	4.821,49		
Forudbet. Omk. 1)	566,38		
Tab- og Vindingskto.			
Saldo 31MAR	519,66		
% Underskud	766,55		
	<u>246,89</u>		
	<u>8.347,44</u>		<u>8.347,44</u>

Kgs. Lyngby, d. 18APR77

POUL T. COHRT

(sign.)

Kasserer

Regnskabet revideret og fundet i orden. Beholdningernes tilstedeværelse konstateret.

Gentofte, d. 21/4-1977

HELGE KLINT

(sign.)

1) Konferencemapper, incl. fragt.

MILITÆRHISTORISK FÆLLESUDVALG

efter konstituering

Forretningsudvalget:

FORMAND:

Overinspektør F. Asgaard
Sønderstræde 13
2791 Dragør
Tlf.: dag 01-11 60 37
aft. 01-53 69 78

NÆSTFORMAND:

Oberst M. Rosenløv
Taarbæk Strandvej 109
2930 Klampenborg
Tlf.: dag 01-TR 57 07
aft. 01-63 01 05

Øvrige medlemmer:

Lektor Jørgen H.P. Barfod
Ved Fortunen 10 A
2800 Kgs. Lyngby
Tlf.: dag 01-13 77 14
aft. 02-87 22 54

Arkivar H.C. Bjerg
Jellerød Have 117
2980 Kokkedal
Tlf.: dag 01-12 38 78/ 23 44
aft. 02-86 18 28

Stud. mag. Jesper Bernøe
Andreas Bjørns Gade 18, I, th.
1428 København K.
Tlf.: 01-57 39 19

Cand. phil. Ole L. Frantzen
Uppsalagade 4, III, th.
2100 København Ø.
Tlf.: 01-26 37 66

Orlogskaptajn Arne Holm
Bybjergvej 66
2740 Skovlunde
Tlf.: dag 01-54 32 93
aft. 02-94 23 31

SEKRETÆR:

Cand. mag. Poul T. Cohrt
Hovedgaden 98
2800 Kgs. Lyngby
Tlf.: dag 01-12 38 78/ 23 77
aft. 02-88 74 63

KASSERER:

Grosserer Claus C. v. Barnekow
Boyesgade 5 B, IV
1822 København V.
Tlf.: dag 01-14 67 44
aft. 01-22 90 35

Cand. phil. Kaare Janson
Duevej 104
2000 København F.
Tlf. 01-19 39 59

Oberstløjtnant O.R.H. Jensen
Almevej 12
2900 Hellerup
Tlf.: dag 02-89 22 55/ 34 01
aft. 01-HE 78 92

Translatør Poul Ib Liebe
Broderskabsvej 15
2000 København F.
Tlf. dag 01-11 22 33
aft. 01-86 48 22

Oberstløjtnant K.V. Nielsen
Mølletoftens 25
2800 Kgs. Lyngby
Tlf.: 02-87 38 20

Major P.E. Helbo Pedersen
Fortunestok 2
Kastellet
2100 København Ø.
Tlf.: dag 01-11 22 33
aft. 01-11 21 58

Ved Ulrich Holstein.

Under Militærhistorisk Konference II opstod ideen til den da helt improviserede undersøgelse (hvoraf der nedenfor blot nævnes eksempler - mere kan rekvireres) grundet flere deltageres udtrykte behov for et dybere kendskab til deltagerens interessefelter, samt deres evt. tilhørsforhold til andres områder, der tangerer det i denne sammenhæng centrale: Militærhistorien.

Internt kan man med undersøgelsen løbende følge med i interessekredsens skiftende vægtning af emne- og faggrupper etc. Generelt set tilhører disse militærhistorieinteresserede grupperne: historikere, militære, private og på forskellig vis fast ansatte militærhistorikere.

RESULTATET. Af i alt 76 adspurgte på anonymt udfyldte skemaer, svarede 42 personer eller 55,26%. Resultater fulgte som eksempel:

1. Antal tidsskrifter og foreninger pr. person.

De 42 personer, der har afleveret seddelen, er i alt hhv. medlem af foreninger og/eller holder tidsskrifter i et antal af 231 stk., altså i gennemsnit 5,50 pr. person. - Af tidsskrifter holder i alt 35 personer 163 stk. fordelende sig med 73 tidsskrifter (35 pers.) på militærhistorie og 90 stk. på faglige (dvs. militære eller historiske), altså holder hver af disse 35 personer i gennemsnit 4,66 tidsskrifter. - Af foreninger, arbejdsgrupper etc. er i alt 28 personer medlem af 68 foreninger etc. fordelende sig på 45 foreninger (26 pers.) for militærhistorie og 19 foreninger (10 pers.) for faglige.

2. Antal tidsskrifter og foreninger fordelt på grupperne militærhistorie, historie og militær.

Militærhistorie	118 stk.	49,56 %
Historie	66 "	27,72 %
Militær	38 "	15,96 %
(Diverse)	9 "	3,78 %
	<u>231 stk.</u>	<u>97,02 %</u>

De næste to tabeller er eksempelvis uddrag af det store materiale over fordelingen af antal abonnenter og medlemmer på hvert enkelt, hhv. tidsskrift og forening. De valgte uddrag viser kun militærhistoriegruppens personer fordelt.

Til disse tabeller skal bemærkes, at det indkomne råmateriales tal er justeret således, at f.eks. en person, der er medlem af en forening, der

automatisk herved også sender tidsskrift, kun figurerer under foreningen.

3. Antal abonnenter pr. stk. militærhistorisk tidsskrift.

Krigshistorisk Tidsskrift	21	OMZ - ASMZ	1
Militært Tidsskrift	15	Zeitschr. f. Militärgeschichte	1
Tidsskrift for Søværnen	6	Battle	1
(Diverse - 2 forskellige)	4	Military Modelling	1
Marinehistorisk Tidsskrift	3	After the Battle	1
Våbenhistoriske Årbøger	2	Airfix Magazine	1
Flyvehistorisk Tidsskrift	1	(Diverse - 10 forskellige)	13
Søfartsmuseets Årbøger	1		
Våbenhistorisk Tidsskrift	1		
I alt DANSKE publikationer:	<u>54</u>	I alt UDENLANDSKE publikat.	<u>19</u>

4. Antal abonnenter pr. stk. militærhistorisk forening m.v.

Militærhistorisk Basisgruppe	10	Flyvehistorisk Sektion	1
Marinehistorisk Selskab	6	Fregatten Jyllands Venner	1
Våbenhistorisk Selskab	6	Læseselskabet Rendsborg	1
Chakoten	5	Orlogsmuseets Venner	1
Vestvoldens Venner	4	Søfartshist. Interessekrede	1
Garderhøjfortets Venner	3	Søe-Lieutenant-Selskabet	1
Krigsvidenskabeligt Selskab	3	Tøjhusmuseets Venner	1
Dansk Militærhist.Kommission	2	(Difference)	<u>3</u>
(Diverse)	2	I alt FORENINGER m.v.	<u>48</u>

Med disse tal opstår andre spørgsmål som f.eks. om forholdet mellem personer, der holder tidsskrifter uden at være med i de tilhørende foreninger, og medlemmer af disse. Årsag til dette?

Nævnes her skal også problemet med, at det ikke denne gang lykkedes at få registreret med, hvor mange af deltagerne, der fast var ansat i den militærhistoriske sektor, der altså beskæftigede sig med sektoren, militærhistorie, til dagligt i en af de faglige grupper, historie eller militær, og derfor automatisk læser den litteratur, som deres institutioner holder. Og hvor mange af dem deltog? Eksempler herpå kunne være folk fra Tøjhusmuseet, Rigsarkivet (nogle steder), lærere i krigshistorie på officersskoler, værnschefers militærhistoriske medarbejdere etc.

Kommende lignende undersøgelser har mange anvendelsesmuligheder for Militærhistorisk Interessekrede. Samtidig er de i nært slægtskab med den foreningsoversigt, som der både indenfor som udenfor Militærhistorisk Fællesudvalg er tanker i gang om.

DELTAGERLISTE

Navn:	Stilling:	Adresse:
Andersen, John Bloch	Kaptajn	Tornegård, Almegårdsvej 12, 3700 Rønne
Andersen, Ole	PRLT	Smallesund 83, 3700 Rønne
Andersen, Pehr Simon	Lærer, stud.mag.	Vestavej 19, Jyllinge, 4000 Roskilde
Askgaard, Finn	Overinsp.	Tøjhusmuseet, Fr.holms Kanal 29, 1220 København K.
Backlund, Tor	Ov.lt.	MHA/ 10045, Stockholm, Sverige.
Balleby, Ole	Mag.art.	Silkeborgvej 692, 8220 Brabrand
Bang, Thøger	Prof.	Vagtelvej 8, 2000 København F.
Barfod, J.H.	Lektor	Ved Fortunen 10 A, 2800 Lyngby
Barnekow, Claus C. von	Grosserer	Gothersgade 12, 1123 København K.
Berg, Nils	Oberst	Frederiksberg Slot, 2000 København F.
Bernøe, Jesper	Stud.mag.	Andreas Bjørns Gade 18 ¹ th. 1428 København K.
Bisgaard-Frantzen, J.	Stud.art.	Blegdammen 28, 4600 Køge
Bjerg, H.C.	Arkivar	Jellerød Have 117, 2980 Kokkedal
Borgstrøm, E.	Assistent	Øster Farimagsgade 79, 2100 København Ø.
Bugge, Thomas	Lærer	Løvstræde 14, st.th., 1152 København K.
Bune, Michael	Cand.phil.	Smallegade 22, 2000 København F.
Buntzen, Peter	Stud.mag.	Hjortekærbakken 25, 2800 Lyngby.

Navn:	Stilling:	Adresse:
Carl, Ib	MJ, ark.off.	Rigsarkivets 3 AFD, Hærens Arkiv Rigsdagsgården 5, 1218 København K.
Christensen, A. Bonvig	Cand.phil	Nørlundvej 3, 6732 Guldager
Christensen, Joh.	Overlærer	Postboks 45, 2900 Hellerup
Christensen, Tommy	Stud.mag.	Peter Bangsvej 4, III.th., 2000 København F.
Christensen, S.Aa.	Direktør	Lynghøjvej 20, 3540 Lynge
Clausen, Jens Bertram	Typograf	P.Knudsens Gade 90, II.mf., 2450 København SV.
Clemmesen, M.H.	KN, stud. mag.	Godthåbsallé 8, 4700 Næstved
Cohrt, Charlotte B.	Stud.mag.	Hovedgaden 98, 2800 Kgs. Lyngby
Cohrt, Poul T.	Cand.phil.	do.
Cohrt, Sv. H.	Revisor	P. Mogensensvej 38, 3400 Hillerød
Condil, E.	OL, ark.off.	Rigsarkivets 3 AFD
Dall, F.M.	Major	Engtoften 17, 7800 Skive
Dedenroth-Schou, P.	Mus.insp.	Gyden 5, Bramdrupdam, 6000 Kolding
Fabricius, Bj.	Registrar	Slangerupgade 12, 3400 Hillerød
Ferbas, Erik	Fil.kand.	Drottensgatan 8, S-222 23, Lund, Sverige
Frantzen, Ole L.	Cand.phil.	Uppsalagade 4, III.th., 2100 København Ø.
Fählt-Hansen, V.J.	OL	Korsdalsvej 86, 2610 Rødovre
Green, Klaus M.	Stud.mag.	Fuglevangsvej 6 B, I.tv., 1962 København V.

Navn:	Stilling:	Adresse:
Hasselager, Olaf	Fuldmgt., cand.jur.	Carl Bernhardsvej 13 C, lejlighed 30, 1817 København V.
Heiberg, Steffen	Mus.insp.	Peter Bangsvej 145, II,tv., 2000 København F.
Hedelain, C.J.	Kadet	Svanestok 2-305, Kastellet, 2100 København Ø.
Hersaa, Klaus	Stud.mag.	Valkendorfsvej 3, III, 1151 København K.
Hoff, Arne	Direktør, dr. phil.	Skrænten 8, 2820 Gentofte.
Hollænder, Lars P.B.	Kadet	Karetmagerporten 101, 2650 Hvidovre
Holm, Arne	Orlogs- kaptajn	Marinens Bibliotek, Overgaden oven Vandet 62 B, 1415 København K.
Holstein, Ulrik greve		Østerbæksvej 91, 5000 Odense
Hoppe, Jean J.E.	Mus.betj.	Greisvej 128, 2300 København S.
Hovsted, Erik		Dyvekes Allé 6, 2300 København S.
Hvidtfeldt, Joh.	Rigsarkivar	Ribisvej 7, 2820 Gentofte
Hyldig, Ole F.	Pol.betj.	Frederiksvej 27, I, tv., 2000 København F.
Janson, Kaare E.	Cand.phil.	Bakkedraget 41, 3460 Birkerød
Janson, Knud	Major	do.
Jensen, Ole R.H.	OL	Almevej 12, 2900 Hellerup
Jespersen, Kn. J.V.	Universitets- lektor	Teglbakken 46, 5690 Tommerup
Jørgensen, St. Lyngaae	KN	Østerbrogades Kaserne, Bygning 11 B, II, 2100 København Ø.
Jørgensen, E. Weigaard	OB, hærark.	Rigsarkivets 3 AFD

navn:	Stilling:	Adresse:
Klint, Helge	OL	Byledet 2, 2820 Gentofte
Knudsen, Niels	OLG-R, dr. med.	Miltonsvej 22, 8270 Højbjerg
Kopp, Erik	PRLT	Amagertorv 21, 1160 København K.
Kristensen, J. Raun	Ingeniør	Tureby Allé 34, 2650 Hvidovre
Kroon, Helge	OL, hærbibl.	Roskildevej 26, 2000 København F.
Kønig, D.J.	Dr. jur.	Gl. Kirkevej 30, 2770 Kastrup
Larsen, C. Bangert	Stud. mag.	Ordrupdalvej 9, 2920 Charlottenlund
Larsen, Fl.	Eksp.sekr.	Kronebakken 25, 2830 Virum
Lauritzen, Volmer Lau		Arresøgade 9, 2200 København N.
Laursen, Mogens	Lab.tekn.	Maglehøjvej 35, 3650 Ølstykke
Liebe, P. I.	Translatør	Broderskabsvej 15, 2000 København F.
Lind, Ole	Arkitekt	Bjelkes Allé 12, IV, 2200 København N.
Lund, Svend	OL	Birkevej 16, 8240 Risskov
Mandøe, Jens	PRLT	Årsballevej 37, 3700 Rønne
Morthorst, C.E.	Aud.ass.	Fasanvænget 404, 2980 Kokkedal
Morthorst, Margit	Sekr. CH/FLV	do.
Munck, Erling	Major	Stolbergsvej 4, 2970 Hørsholm
Munck, Klaus	Forsk.bibl.	Statsbiblioteket, 8000 Århus C.
Mygind, Holger	Arkitekt MAA	Symfoniallé 34 D, 8700 Horsens

Navn:	Stilling:	Adresse:
Møller, J. Ruben	Univ.adj.	Ordrupvej 67 A, 2920 Charlottenlund
Månsson, Birgitta		E. Dahlbergsgatan 3 A, S-27 100 Ystad, Sverige
Neland, Carl Erik		Herredsfogedgården, Vindinge, 4000 Roskilde
Nielsen, E. Abildgaard	Major	Clarasvej 2, 2920 Charlottenlund
Nielsen, Joh.	Sem.lærer	Bakkevej 11, Ollerup, 5762 Vester-Skerninge
Nielsen, Peter P.	Stud.mag.	Skovgaardsvej 6, st., 2920 Charlottenlund
Nielsen, Kay S.	Mus.insp.	Paris Boulevard 34, 2650 Hvidovre
Noes, Per Ivar	Adjunkt	Sjælør Boulevard 26, 2450 København SV.
Olsen, O.A.	Major	Åbakken 15, 8320 Mårslet
Orloff, Arne	Mus.insp.	Bakkevænget 41, St. Rørbæk, 3600 Frederikssund
Pade, Erling	Rekl.grafiker	Glahns Allé 29, 2000 København F.
Paulsen, J.	OL	Maribovej 9, 2500 Valby
Pedersen, P.E. Helbo	MJ, CH/HMA	Stjernestok 12, Kastellet, 2100 København Ø.
Poulsen, Poul K.	Bibliotekar	Benløseparken 19, I, th., 4100 Ringsted
Rafn, Sven	Elektr.	Ourøgade 35, IV, tv., 2100 København Ø.
Rasmussen, Hans	Kontorchef	Humlevej 22, 3450 Allerød
Rasmussen, P.H.	Cand.phil.	Grønnevej 253, VII, 2830 Virum

Navn:	Stillin g:	Adresse:
Riis, Folmer		Alpevej 13, Egebjerg, 5771 Stenstrup
Riis, Thomas	Mag.art.	Peter Bangsvej 149, 2000 København F.
Rosenløv, M.	Oberst	Taarbæk Strandvej 109, 2930 Klampenborg
Schoubye, K.V.	Advokat	Gilbjerghus, 3520 Gilleleje
Schrøder, Ib J.D.	Oberst	Vejlemosevej 37, 2840 Holte
Teisen, J.	Kmd.kpt.	Marinens Bibliotek, Overgaden oven Vandet 62 B, 1415 København K.
Teisen, Michael	Stud.mag.	Orlogsmuseet, Sct.Nicolai Kirkebygning, 1067 Kbh. K.
Thomsen, Fl.	Civ.ing. SL	Sallingvej 64, III, tv., 2720 Vanløse
Thomsen, Karen	pens.OASS	Grøndals Parkvej 4 A, II,th., 2720 Vanløse
Thureholm, Ole	Stud.act.	Rosenvænget 11 D, 3480 Fredensborg
Tvevad, Jørgen	Univ.lektor	Christiansholms Parallelvej 6, 2930 Klampenborg
Tvilsted-Jacobsen, L.	Stud.mag.	Ndr. Fasanvej 30, V, 2000 København F.
Vegger, Anders	Stud.mag.	Lundsgade 6, II, 2100 København Ø.
Vesterdal, M.	OL	Strandboulevarden 105, 2100 København Ø.
Wieth-Knudsen, Laila	Forstkand.	Bredgade 22, 1260 København K.
Wolff, E.H.	Generalløjtn.	Slotsvej 34 B, 2920 Charlottenlund
Wolter, H. Chr.	Stud.mag.	G1. Kongevej 107, 1850 København V.

Navn:	Stilling:	Adresse:
Zachariassen, Lars	Antikv. boghandler	Trianglen 4, II, 2100 København Ø.
Ølting, Hermann	Fabrikant	Th. Philipsensvej 25, 2770 Kastrup
Åkesson, Anders	Fil.kand.	Erik Dahlbergsgatan 3 A, S-27 100 Ystad, Sverige

